KOMJÁT IRÉN

Népfrontpolitika az európai munkás-mozgalomban

KOSSUTH

KOMJÁT IRÉN

NÉPFRONTPOLITIKA AZ EURÓPAI MUNKÁSMOZGALOMBAN

KOMJÁT IRÉN

NÉPFRONTPOLITIKA AZ EURÓPAI MUNKÁS-MOZGALOMBAN

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1967

© KOMJÁT IRÉN, 1967

ELŐSZÓ

A nemzetközi munkásmozgalomban évtizedek óta él a milliókat egyesítő népfront eszméje: él ott is, ahol egy-egy történelmi szakaszban már megvalósult, azaz bizonyos hagyománya van, és ott is, ahol csupán más népek példájából ismerik. A népfrontkoncepció azonban csaknem minden országban más és más, magában hordja az egyes népek nemzeti sajátosságait, megtett történelmi útjuk jellegzetességeit, az ország gazdasági és politikai struktúrájának, kultúrájának színezetét, és mindenkor függvénye a nemzetközi viszonyoknak is. Mindez érdekessé és tanulságossá teszi az egyes országok népfrontpolitikájának megismerését.

A népfront problémái *a munkásosztály szövetségi politikájának problémái,* amelyek a konkrét történelmi helyzet változásával együtt alakulnak. Ezért beszélünk antifasiszta népfrontról, például a harmincas évek közepén Franciaországban, Spanyolországban; nemzeti ellenállási frontról a hitleristák által megszállt országokban 1939–1944-ben; antiimperialista frontról számos gyarmati országban; demokratikus népfrontszövetségről a mai Olaszországban, ahol a Kommunista Párt elgondolása szerint ez vezethet békés úton a szocializmushoz; hazafias népfrontról a népi demokratikus országokban mint a szocializmus építésének társadalmi alapjáról.

A harcok folyamán a munkásosztály szövetségi táborá-

nak kiterjedése, összetétele is változik. A harc egyes szakaszaiban különböző osztályok, rétegek, társadalmi csoportok állnak a munkásosztály mellé, és ezek közös platform alapján együtt küzdenek bizonyos közös célokért.

A forradalmi párt azonban *mindenkor* arra törekszik, hogy a munkásosztály szövetségeseinek tábora minél szélesebb legyen. Ha nem ezt teszi, elszigetelődés fenyegeti, meggyengül, vereséget szenved.

Lenin arra tanította a fiatal kommunista pártokat, hogy szerezzék meg a tömegek rokonszenvét, támogatását, hogy küzdjenek a tömegek megnyeréséért, ne riadjanak vissza a nehézségektől, legyenek ott mindenütt, ahol a dolgozók tömegeit – a munkásokat, parasztokat, értelmiségieket – tanítani, meggyőzni kell.

Természetesnek látszik, hogy ezen az úton az első feladat magának a munkásosztálynak az újraegyesítése, annak a szakadásnak a felszámolása, amely a munkásmozgalomban az első világháború idején az opportunista és a forradalmi irányzat között létrejött. Sok év telt el azonban a háború után anélkül, hogy e tekintetben lényeges előrehaladás történt volna. Miért? Azért, mert a szociáldemokrácia Európa sok országában a kapitalizmus támasza lett és általában elzárkózott a kommunistákkal való együttműködéstől, mindennemű akcióegységtől. Az egységtörekvések sikertelenségének más oka is volt: a kommunista pártok szektás hibái, a kommunisták türelmetlensége. Mindez valóságos hidegháborúhoz vezetett a munkásmozgalomban.

A Hitler-fasizmus hatalomra jutása egyrészt erősítette a fasiszta törekvéseket az uralkodó európai-burzsoáziában, másrészt ráébresztette a tömegek nagy részét az egység elengedhetetlenségére. Az üldöztetések, a terror, a tömeggyilkosságok közelebb hozták egymáshoz a munkásosztály egymástól elszakadt szervezeteit, az újraegyesítési törekvések kezdték áttörni a megkövesedett akadályokat.

Így sikerült Franciaországban 1934-ben a fasizmus veszélyét elhárítani. Akcióegységével s a megvalósított szakszervezeti egységgel a francia munkásosztály más dolgozó rétegeket is magához vonzott és széles frontban szervezte meg ellentámadását a reakcióval szemben.

Spanyolországban is – más viszonyok között és más előzmények után – sikereket aratott a Kommunista Párt egységpolitikája, és megalakult a fasizmussal szembeni front.

Az egységpolitikának ezek az első jelentős eredményei a munkásosztályon belüli nehéz ideológiai viták után jöttek létre. De még számos kérdés tisztázatlan maradt magukban a kommunista pártokban is. Szükség volt tehát, égető szükség az egységért folyó harc egész taktikájának kimunkálására, a francia és a spanyol tapasztalatok értékelésére és elméleti általánosítására. *Ezt az egész nemzetközi munkásmozgalom számára döntő jelentőségű feladatot a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa hajtotta végre.*

Harminckét esztendő telt el azóta, hogy a világ kommunista mozgalmának vezérkara Moszkvában – Dimitrovval, Togliattival, Manuilszkijjal az élen – megvitatta és megvilágította az egységes proletárharc problémáit, módszereit, változatos taktikáját a megváltozott világhelyzetben. Szembeszállt a sablonokkal és a sémákkal, önálló munkára ösztönözte a világ kommunista pártjait.

A kongresszus egy új világháború növekvő veszélyének tudatában fogalmazta meg határozatait, oly időben, amikor a második világháború kitörésétől már csak négy év választotta el az emberiséget. A VII. kongresszus felvértezte a nemzetközi munkásosztályt arra a nehéz harcra, amelyet a második világháború alatt kellett megvívnia. A Komintern VII. kongresszusának egész eszmei tartalmát ma, mai szemmel, három évtized tapasztalatai után kialakult politikai tudatunkkal teljesebben tudjuk felfogni, mint harminc évvel ezelőtt. A második világháború élményei, az antifasiszta ellenállás tapaszta-

latai, az egységfront-taktika alkalmazásában elkövetett hibák és a belőlük fakadó történelmi bűnhődés érlelték meg a munkásosztály politikai gondolkodását.

Mind a Komintern VII. kongresszusa, mind a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa arra tanított, hogy a munkásosztály nem építheti taktikáját analógiákra, hanem csakis a mindenkori gazdasági-politikai helyzet és az osztályviszonyok konkrét elemzésére. A történelmi párhuzamok értéke viszonylagos, és bizonyos, hogy csak akkor hasznosak, ha megértjük az adott világhelyzet eleven sajátosságait.

„Mint ismeretes – írta 1965. február 4-i számában a „Pravda" –, a kommunisták revideálták egyes elgondolásaikat, amelyek már nem felelnek meg a realitásoknak; így nézetüket a szociáldemokrácia szerepéről és a szocializmushoz vezető utakról a fejlett kapitalista országokban. A kommunista mozgalom a Komintern VII. kongresszusától kezdve foglalkozott ilyen átértékelésekkel . . ."

Ez a tanulmány megkísérli, hogy áttekintve néhány európai kommunista párt szövetségi politikáját, a népfrontpolitika viszontagságos történetét, hozzájáruljon az európai munkásmozgalom mai taktikai követelményeinek teljesebb megértéséhez.

I.

A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM ÚJ TAKTIKÁJA (1935)

„A helyes taktikából hibás taktika lesz, mihelyt más körülmények között, egész más történelmi helyzetben alkalmazzák, mint amelyre eredetileg kidolgozták."

Manuilszkij

Mindazok számára, akik 1935. augusztus 2-án Moszkvában jelen lehettek a Szakszervezetek Házának oszlopcsarnokában, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának üléstermében, felejthetetlen marad az a fogadtatás, amelyben a tribünre lépő Georgi Dimitrovot az öt földrész kommunista pártjainak küldöttei részesítették. Sok nyelven harsogott az éljen, amely a nemzetközi munkásmozgalom egyik nagy győzelmének szólt: a náci fasizmus gyilkos karmaiból sikerült kiragadni egy kiváló harcost, sikerült életét megmenteni, és ő most ott áll, mintegy a világ proletariátusának színe előtt, hogy levonja harcának és megmenekülésének tanulságait.

Az a nagy erkölcsi tekintély, amellyel a lipcsei pör után Dimitrov rendelkezett, különös emelkedettséget kölcsönzött a kongresszusi vitának, amelynek eredményei a világ minden tájáin bizakodással és új harci kedvvel töltötték el a kommunistákat.

A kongresszus témája – a munkásosztály harca a háború és a fasizmus ellen – a konkrét világhelyzet legfontosabb problémáját ragadta meg s meghatározta az adott időszakra a nemzetközi osztályharc fő tartalmát. A fasizmus gyökereinek és nemzeti sajátosságainak feltárásával a kongresszus arra ösztönözte a kommunista pártokat, hogy keressék a *fasizmus elleni harc nemzeti sajátosságait,* azt a harci taktikát, amelyet

saját hazájukban rugalmasan, differenciáltan, a legnagyobb eredménnyel alkalmazhatnak. „Hiábavaló lenne – mondotta Dimitrov – a fasizmus elleni harc minden országra és népre érvényes fejlődési sémáját felállítani."

A nemzeti sajátosságok számbavétele hatalmas munka volt, hiszen országonként különbözőek voltak már maguk a történelmi előzmények is. Németországban például sokkal kevesebb volt a demokratikus hagyomány, mint Franciaországban, részben ezért talált ott a fasizmus kedvezőbb talajra. Franciaországban viszont a gyarmattartó imperialista uralkodó osztály erős nagyhatalmi sovinizmust terjesztett el, amely beleillett a fasizmus ideológiai fegyverzetébe. Ezzel szemben Olaszországban úgyszólván ismeretlen volt a sovinizmus.

Országonként más és más volt a munkásosztály szervezeti állapota. Ez a körülmény vetette fel a kérdést, hogy ki kell-e vívni a munkásosztály szervezeti egységét, *mielőtt* az akcióegységet létrehoznák, és az antifasiszta népfront építése megkezdődhetne. Franciaországban a munkásosztályt lényegében két nagy párt, a Francia Kommunista Párt és az SFIO, a Francia Szocialista Párt képviselte. Ezeknek az akcióegységét viszonylag könnyebb volt elérni, s a munkásosztály akcióegysége szolgálhatott a népfront gerincéül.

Spanyolországban, éppen ellenkezőleg, a munkásosztály szervezetileg szétdarabolt volt, de jelentős paraszti tömegek álltak harcra készen. A Kommunista Párt nem hagyhatta magukra a fasizmusnak kiszolgáltatva ezeket a tömegeket addig, amíg létre nem jön az egységfront. A népfronttal Spanyolországban nem lehetett várni az egységfront létrejöttéig. Ez a két példa is mutatja, milyen sokféle, különböző módon differenciált az egységfront–népfront problematikája.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának idején a munkásosztály már világszerte küzdött az egységért. Franciaországban az egységmozgalom olyan méreteket öltött, hogy az SFIO vezetői 1934 júliusában kénytelenek voltak aláírni egy

egyezményt a KP-vel. Ezután a még erőteljesebbé fejlődött egységmozgalom lelkes tüntetésekben nyilvánult meg. Az 1935. évi májusi, a Kommünről megemlékező felvonulás volt a tours-i szakadás óta az első olyan egységes tüntetés, melyben a két párt vezetői megegyeztek. A két munkáspárt zászlói alatt együtt menetelt kétszázezer szocialista és kommunista a Kommünárdok Falához, a Père Lachaise temetőbe.

Ugyanez évben a július 14-i páratlan népünnepélyben, majd az augusztus 1-i harcos, háborúellenes manifesztációban úgyszólván beértek a francia kommunisták törekvései. Az utóbbi tüntetésben részt vettek a háborúellenes harc minden osztagának, minden irányzatának képviselői. A Kommunista Párt célja az volt, hogy a munkásosztály egységét megszilárdítsa és antifasiszta népfronttá fejlessze. Joggal mondta Cachin a Komintern VII. kongresszusán: „Pártunk egy átfogó egységfront kezdeményezője volt, amely ma már eljutott a népfrontig... Az egységfront–népfronttaktika azt jelenti, hogy a párt az absztrakció felhői magasságából leszállt az életbe."

Lengyelországban ebben az időben a Kommunista Párt a fasizmus totálissá fejlesztése, a fasiszta alkotmány és a csaló választási törvény ellen kezdeményezi az antifasiszta népfront szervezését. E népfront programját olyan demokratikus követelések képezték, amelyeket sok millió ember megértett, helyeselt, és amelyekért a munkásság tömegsztrájkokat indított.

Ausztriában létrejött a már illegalitásba kényszerült szabad szakszervezetek egyesülése, s megkezdte a harcot a dolgozók napi követeléseiért a fasiszta szakszervezetekben, amelyekbe belekényszerítették az osztrák munkásokat.

Olaszországban a munkásosztály illegális szervezetei küzdenek Mussolini abesszíniai háborúja ellen. 1935 folyamán a Kommunista Párt e háború ellen összpontosította propagandáját. Leleplezte az olasz fasizmus terveit, megmagyarázta, miért „türelmesek" a nagy imperialista kormányok Mussolini

iránt, és a dolgozó nép minden rétegében terjesztette a széles, háborúellenes összefogás gondolatát.

Míg a duce – náci mintára – fasiszta propaganda-minisztériumot létesített, az egész lakosság katonai kiképzésére bevezette a „fasiszta szombatokat", s egyre fokozódott a népre nehezedő anyagi és erkölcsi nyomás, a Kommunista Párt és a Szocialista Párt közös felhívással fordult a dolgozókhoz, melyben egy külföldön megtartandó kongresszust javasolt az afrikai háború ellen. A tervhez csatlakoztak a maximalisták, az anarchisták, a Giustizia e Libertà nevű tömörülés, valamint az Olasz Liga az Emberi Jogokért.

A VII. kongresszus tanácskozásainak idején, 1935. augusztus 1-én világszerte voltak egységes háborúellenes tüntetések a munkások, parasztok, kisemberek millióinak részvételével.

Sorolhatnánk tovább az erőfeszítések példáit. Mindenütt *a fasizmus elhárításának és a háború megakadályozásának* az akarása volt a mozgalom rugója, ez hozta közelebb egymáshoz a résztvevőket, mindenekelőtt a szociáldemokratákat és a kommunistákat. A nemzetközi munkásmozgalomnak ebben a fellendülő szakaszában a Kommunista Internacionálé egyesítette a tapasztalatokat, elemezte a világhelyzetet, felmérte a perspektívákat, s arra a következtetésre jutott, hogy *új taktika* szükséges. E taktika alapvonásait a kongresszus dolgozta ki.

Miben állt ez az új taktika? Milyen fontos társadalmi-politikai folyamatok hozták létre? Melyek voltak fő vonásai?

A harmincas évek derekán a Szovjetunió hatalmas szocialista ország volt már, ahol az első ötéves terv sikeres teljesítésével megépültek a szocializmus gazdasági és társadalmi alapjai. Másfelől több országban a fasizmus volt hatalmon, sőt Németországban Hitlerrel a legagresszívabb fasizmus került uralomra. A munkásosztály az elszenvedett vereségekből levonta a tanulságokat és megkezdte az összefogást a fasizmus és a készülő háború ellen. Már nemcsak az élenjárók, hanem

a munkások milliói gondolkoztak azon, hogyan lehet a fasizmust visszaverni, a háborút elhárítani.

Mindez együtt formálta ki az új nemzetközi politikai helyzetet és a munkásosztály harcának új feltételeit. Ebben a helyzetben a kommunistáknak új módon kellett megközelíteniük a szociáldemokrata pártokat és az általuk irányított szakszervezeteket, a paraszti és kispolgári tömegeket. Az „osztály osztály ellen" jelszavát új jelszavakkal kellett felcserélni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kommunista pártok megtagadták régebbi taktikájukat. Ezt a taktikát a kommunisták nem megtagadni, de meghaladni törekedtek a harmincas években kibontakozó új viszonyok között. Mert – mint Manuilszkij, a Kommunista Internacionálé titkára mondotta – „a helyes taktikából hibás taktika lesz, mihelyt más körülmények közt, egész más történelmi helyzetben alkalmazzák, mint amelyre eredetileg kidolgozták".

A fasizmus terjedése, a háborús veszély szakadatlan növekedése azt mutatta, hogy a kommunista, szociáldemokrata, hivő katolikus és más meggyőződésű munkások akcióegységére szükség van. Ennek az akcióegységnek egyetlen feltétele, hogy minden egyes osztaga a maga sajátos fegyvereivel a fasizmus és a háború ellen harcoljon.

Feladta hát a kommunista világmozgalom a proletárforradalmat, az osztályharcot? Nem, csupán az osztályharc új formáját alakította ki, az egységfront és a népfront táborában ismerte fel a harc hosszú szakaszára érvényes szövetségi politika kereteit.

Ez a politika a milliók számára mindig is rokonszenves volt. De voltak – még a második világháború küszöbén is – szép számmal ellenzői is, és ellenállásukat nem is mindenütt sikerült legyőzni. A legtöbb nyugat-európai szociáldemokrata pártnak és a II. Internacionálé vezetőinek például az volt az ellenvetésük, hogy mivel az ő programjuk más, mint a kommunista pártoké, nem léphetnek fel együttesen. Volt olyan szociál-

demokrata, aki egyenesen azt állította, hogy a polgári pártok alkalmasabb szövetségesek a fasizmus elleni harcban, mint a kommunista pártok. S ezt a tragikus németországi tapasztalatok után állították! A Német Szociáldemokrata Párt már kipróbálta a polgári pártokkal alakított tömb „erejét" a fasizmussal szemben. Az eredmény az lett, hogy Hitler uralomra jutott. Ezzel nem csupán a német szociáldemokrácia szenvedett szörnyű vereséget, hanem a nemzetközi munkásmozgalom egészét érte súlyos csapás.

Az opportunista vezetők fő érve hosszú időn át az volt, hogy ők a demokrácia hívei, a kommunisták pedig diktatúrát akarnak, márpedig a két álláspont összebékíthetetlen. Holott a kommunisták nem a proletárdiktatúra kivívására akarták létrehozni az akcióegységet, hanem a fasizmus és a háború ellen.

A Komintern VII. kongresszusán nem hangzott el egyetlen beszéd sem, amely ne fejezte volna ki mélyen átérzett felelősségtudattal a szociáldemokráciával való akcióegység fontosságát. A VII. kongresszus idején a szociáldemokraták Belgiumban, Csehszlovákiában, Dániában, Norvégiában, Svédországban részt vettek a kormányban, s miniszterei rendkívül szívósan ellenálltak az akcióegység-javaslatoknak. A kommunisták számára azonban ez nem volt ok arra, hogy ne keressék az egységet a szociáldemokrata munkásokkal, és feladják a vezetőikkel való tárgyalásokat. A munkásokkal való közös fellépésre éppen az a körülmény nyújtott alkalmat, hogy a szociáldemokrata miniszterek a burzsoázia érdekeit képviselték és sehol sem teljesítették a választási kampányban tett ígéreteiket.

„Régebben – mondotta Dimitrov – sok kommunista attól tartott, hogy opportunistának tűnne, ha a szociáldemokraták minden részkövetelésével szemben nem támasztana saját, kétszerte radikálisabb követelést. Ez naiv hiba volt. Ha például a szociáldemokraták a fasiszta szervezetek feloszlatását követe-

lik, semmi szükség arra, hogy mi, kommunisták követeljük az államrendőrség feloszlatását is."

Időszerűtlen jelszavak nagy kárt okozhatnak minden forradalmi mozgalomnak. Togliatti elmondta, hogy például Madridban, 1931 áprilisában, a köztársaság kikiáltását ünneplő tömegtüntetésen a kommunisták ellentüntetést rendeztek ezzel a jelszóval: „Le a köztársasággal, éljen a szovjet!" A tömeg elpáholta a kommunistákat. „Így kaptak leckét a leninizmusból."

Dimitrov azt ajánlotta a kommunistáknak, hogy bátran támogassák a szociáldemokrata miniszterek által ígért munkásjóléti, valamint egyéb reformokat, szervezzenek a szociáldemokrata munkásokkal együtt akciókat az ígéretek beváltásáért.

Több kapitalista államban már a harmincas évek elején megváltozott a szociáldemokrácia helyzete. A világgazdasági válság idején romlott a munkásarisztokrácia életszínvonala is, és a munkásosztály gazdasági vonatkozásban homogénebb lett. Az uralkodó körök kevésbé támaszkodhattak a jobboldali szociáldemokratákra, nem bízhattak már abban, hogy az opportunista vezetők képesek lesznek a munkásságot féken tartani. Az uralkodó nagyburzsoázia fő támasza tehát a fasizmus lett: terrorisztikus diktatúrát vezetett be. E tapasztalatok konkréttá tették az egység vitáját: a VII. kongresszus gazdag – pozitív és negatív – nemzetközi tapasztalatokból meríthetett az új taktika alapvonásainak kidolgozásakor.

Így például elismerőleg nyilatkozott a francia ifjúkommunisták taktikájáról, akik abban az időben „az ifjú nemzedék frontjába" tömörítették a fiatalokat. Az elnevezést egyenesen a tűzkeresztesektől, a francia fasisztáktól vették át, osztályharcos tartalommal töltötték meg, és ezzel kifogták a szelet a fasiszta ifjúsági szervezők vitorláiból. A francia kommunista ifjúság „új nyelven" beszélt a hazafias fiatalokhoz, olyan hangon, amely érthető és vonzó volt számukra, és a fasizmus ellen fordította őket. „Francia nyelvórát vegyetek!" – mondta

Kuusinen tréfásan a kongresszusnak, azaz „tanuljatok meg sablonoktól, rutinoktól szabadultan dolgozni, újszerűen agitálni, harcolni". Az ifjúságról, a kommunista ifjúsági szövetségek helyes irányításáról főleg a fenyegető háborúval kapcsolatban esett sok szó a kongresszuson.

Nem kisebb nyomatékkal beszéltek a Kommunista Internacionálé vezetői a nők között végzendő politikai munkáról, figyelembe véve a fasizmusnak a nőket elnyomó, lealázó politikáját. A német fasiszták például, mihelyt hatalomra kerültek, a nők nagy részét kiszorították az üzemekből, a fiatal lányokat ingyen munkára kötelezték a gazdag parasztok és junkerbirtokosok földjein. Demagóg jelszavakkal, soviniszta, antiszemita hajszával valósággal elkábították őket és szerencsétlenné tették a nők százezreit azzal, hogy „fajvédő" törvényeikkel felbontották a „nem fajtiszta" házasságokat.

A fasizmus a háborút készíti elő, a fasiszta hatalomátvétel közvetlen veszéllyé tette a háborút. A fiatalok és a nők millióinak nélkül azonban nincs olyan egységfront, amellyel a fasizmus és a háború ellen győzni lehetne. Ma, negyedszázaddal a második világháború kitörése után semmi kétség sem lehet efelől, de 1935-ben a fasizmus és a háború összefüggése még nem volt általánosan tudott, tudatosított valóság. Ezért a VII. kongresszusnak a tömegmunkára és háborúellenes tömegpropagandára vonatkozó intelmei és tanácsai felmérhetetlen történelmi jelentőséggel bírtak a nemzetközi munkásmozgalom számára. A kongresszus az *egységfrontot mint a háború elleni harc egyetlen lehetséges alapját,* legfőbb győzelmi biztosítékát, mint a kommunista pártok internacionalista és hazafias politikájának s az osztályharc időszerű konkrét formájának koncepcióját állította a világ proletariátusa, a világ népei elé.

Az egységfront-politika nem kapituláció a reformizmus előtt, hanem hatalmas erőfeszítés az egész munkásosztály megnyerésére az osztályálláspontok számára. Az egységfront továbbfejlesztése népfronttá újabb, még bonyolultabb for-

radalmi tömegmunkát igényel, amelyben sohasem szabad elvesznie a munkásosztály végső céljának, a szocializmusnak.

A fasizmus ideológiai befolyása, amely a harmincas évek elején le nem becsülhető erővel hatott milliós tömegekre, a kommunistákat arra szorította, hogy elmélyültebben foglalkozzanak a militarizmus, a sovinizmus, a fajelmélet kérdéseivel, hogy megtanulják lerombolni a fasiszták „eszméit".

Ami a német imperializmus újrafelfegyverkezését illeti, az már 1935 előtt megkezdődött. A fasiszták a katonai kiképzést az egész lakosság mozgósításával, félkatonai tömegszervezetekbe való bevonásával és ideológiai megdolgozásával kötötték össze. A katonák között még sohasem folyt olyan soviniszta propaganda, mint a fasiszta hadseregekben.

Az imperialista nagyhatalmak páratlan fegyverkezési versenybe fogtak, és a polgári demokratikus rendszerek hadseregeit is kezdték már fasizálni. Ezért a háborúellenes egységfront itt sem hanyagolhatta el a katonák közötti felvilágosító munkát: erélyesen követelte a hadsereg demokratizálását, a katonák jogainak tiszteletben tartását.

„A katonatömegeket nem fogjuk átengedni a fasisztáknak – mondotta Togliatti a kongresszuson. – A fasizmus bárminő behatolása a hadseregbe veszélyezteti a békét. Minden hatékony intézkedés a fasizmus beszivárgása ellen a béke védelmét szolgálja."

A burzsoá hadseregek túlnyomórészt munkás- és parasztfiatalokból állnak. A Komintern VII. kongresszusa a tömegek objektív érdekeire utalt, amikor a kommunisták kötelességévé tette a hadsereg demokratizálásáért való harcot.

A katonák között végzendő politikai munkát is új módon közelítette meg a kongresszus. A VI. kongresszus téziseiben még az állt, hogy a kommunista pártok tartsák vissza az ifjúmunkásokat attól, hogy a katonai jellegű önkéntes szervezetekbe belépjenek. A VII. kongresszus megállapította, hogy ott, ahol ezek a szervezetek tömegjellegűek, hiba lenne nem be-

lépni, a kommunista és szocialista fiatalokra ezekben a szervezetekben feladatok várnak. A megváltozott körülmények folytán hibának minősült az is, hogy egyes kommunista pártok bojkottálták a légvédelmi gyakorlatokat, ahelyett, hogy megfelelő követelésekkel kötötték volna össze részvételüket.

A VII. kongresszus tehát újszerűen elemezte a katonák között végzendő tömegmunkát is, azzal a céllal, hogy a fasiszta befolyást ellensúlyozza s háború esetére a forradalmi erők befolyását biztosítsa.

Ne feledjük azonban, hogy a VII. kongresszus 1935 nyarán, másfél évvel Hitler hatalomra jutása után volt; hogy ez a sok bölcsesség, tanulság, nagy elhatározás olyan történelmi tényekkel feszült szembe, amelyek egész Európa munkásságát mérhetetlen áldozatokkal járó harcra kényszerítették. Senki sem ismerhette előre e harc kimenetelét, de arról a kommunisták meg voltak győződve, hogy e harcok folyamán – győzelmek és vereségek során – elsősorban nekik kell a nemzetközi munkásmozgalom frontjait a hatalmas ellenséggel szemben tartaniuk. Később, a háború évei alatt ők gyűjtötték – nemzeti keretek között – a tapasztalatoknak azt a tömegét, amelyből a nemzetközi proletariátus ma is szakadatlanul meríthet. Hiszen a proletárforradalom stratégiája nemzetközi, s a munkásosztály ellensége – a monopóliumok, az imperialista burzsoázia is – nemzetközi realitás.

A VII. kongresszus után, a háborút közvetlenül megelőző években, a kongresszus politikai vonala történelmi megerősítést nyert a francia és a spanyol munkásosztály győzelmeiben.

II

A NÉPFRONTPOLITIKA DIADALÚTJA

„A VII. kongresszus jelezte a munkásosztály és legfejlettebb pártjainak diadalmas bevonulását a demokratikus és antifasiszta közvéleményt politikailag irányító pozíciókba: azoknak az irányítására, akik elszórtan keresték a módját, hogyan lehetne a fasizmus továbbterjedését és a fenyegető háborút elhárítani." *Togliatti*

A Kommunista Internacionálé és valamennyi szekciója szövetségre hívta minden ország dolgozóit a fasizmus és a háború ellen. *A VII. kongresszus olyan történelmi aktus volt, amely a világ dolgozóinak összességét érintette,* akár tudatában voltak ennek, akár még nem.

Hitler közvetlenül a Komintern kongresszusa után, szeptemberben, összehívta a náci kongresszust, amelynek politikai tartalma félelemről árulkodott. A fasiszták féltek a moszkvai tanácskozástól és határozataitól, attól, hogy a német dolgozók – megértve, hogy csak összefogással, akcióegységgel menekülhetnek ki a nácizmus rabságából – szervezkedni, harcolni fognak a Harmadik Birodalom rendszere ellen. Féltek attól is, hogy a tömegek egységakarata győzedelmeskedhet, megakadályozhatja a német imperialista rablóháború előkészítését.

Októberben – egy hónappal a VII. kongresszus után – a Német Kommunista Párt Brüsszelben konferenciát tartott, amely a németországi antifasiszta elemek tömörítéséről és szervezéséről tárgyalt a fasiszta diktatúra megdöntésére. A pártkonferencia abban látta a német kommunisták legfontosabb feladatát, hogy a VII. kongresszus szellemében megváltoztassák a már illegálisan működő, üldözött szociáldemokratákhoz való viszonyukat és egységfront-egyezményt kössenek a Német Szociáldemokrata Párttal, ahogy ezt az olasz kommunisták

tették az Olasz Szocialista Párttal. Tudták, hogy a valódi egységig sok-sok aprómunkára van szükség, az út a barátságos, egyenjogú viszony kialakításán át vezet; meg kell nyerni a szociáldemokrata munkás bizalmát és éreztetni vele, hogy a kommunisták nem valamilyen formális paktumra, hanem bensőséges, igazi osztálytestvériségre törekednek, anélkül, hogy a reformizmus, a szociáldemokratizmus bírálatáról lemondanának.

A Német Kommunista Párt brüsszeli konferenciája értékesítette a VII. kongresszuson elhangzott bírálatot és az illegális párt feladatává tette a szektásság maradványainak leküzdését. Felhívta a német kommunistákat, hogy dolgozzanak a náci tömegszervezetekben, elsősorban a Német Munkafrontban, szervezzenek mozgalmat a drágaság ellen és magasabb bérekért, foglalkozzanak a parasztság és a középosztály problémáival. A konferencia egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy támogassa a kommunista ifjúmunkás szövetséget, hogy az egész német dolgozó ifjúságot megnyerhesse az antifasiszta népfront számára. A párt meggyőződése volt, hogy a gazdasági követelések teljesítéséért, a demokratikus jogokért, a békéért és a kulturális reakció ellen vívott harccal tömegeket nyerhet meg, mert ezeken a területeken a kommunisták célkitűzései milliók vágyaival találkoznak.

Mindezeket a részharcokat megvívni, mindezekben a társadalmi rétegekben és magában a nácik „barna hálózatában" illegális kommunista tevékenységet kifejteni – nehéz szervezeti problémákat is felvetett. Ezekkel a brüsszeli tanácskozás behatóan, konkrétan foglalkozott. Megtárgyalta a legális, féllegális és illegális munka összekapcsolásának, a konspiráció szabályainak, az illegális sajtótermékek terjesztésének kérdéseit, és a delegátusok egy része gyakorlati tanácsokkal felfegyverezve térhetett vissza a Harmadik Birodalomba.

A francia kommunisták hasonlíthatatlanul könnyebb helyzetben dolgoztak. Az egységfront eszméje diadalútját foly-

tatta Franciaországban, és ezen az úton – mint Dimitrov mondotta – „a francia munkásmozgalom újra első helyre, élre került a kapitalista Európában".

A Francia Kommunista Párt ebben az időben a dolgozók életszínvonalát leszállító kormányintézkedések ellen mozgósított. Bár a válság Franciaországban enyhébb lefolyású volt, mint Németországban, a gazdasági nehézségekre hivatkozó Laval-kormány több rendelettel sújtotta a közalkalmazottakat. Ez felbátorította a magántőkét is a munkások bérének leszorítására. A Kommunista Párt kiadta a jelszót: „Fizessenek a gazdagok!" Minthogy a kormány is, a magántőke is tartott a munkásságtól, titkon a fasisztákat biztatta fel ellene: a tűzkeresztesek előző évi vereségük ellenére új provokációkat kezdtek. A Kommunista Párt tehát a fasiszta ligák feloszlatását követelte.

A bérharc és az antifasiszta harc széles tömegeket egyesítő társadalmi légkört teremtett. Ennek a légkörnek a hőfokát emelte a nemzetközi politika fenyegető alakulása. Ezért a Kommunista Párt a dolgozók harcának célkitűzéseit kibővítette mindenki számára érthető külpolitikai követelésekkel, melyek a béke megmentésére irányultak, sürgette a kollektív biztonság elvét alkalmazó nemzetközi egyezmény megkötését.

A francia imperialisták külpolitikáját egyáltalában nem a fasiszta Olaszország és a náci Németország elleni fellépés szükségessége, hanem a fejlődő népfront elleni belpolitikai harc diktálta. Ez megmutatkozott többek között abban, hogy a kormány vonakodott szankciókat alkalmazni Olaszország ellen, amikor az 1935 októberében megtámadta Abesszíniát. A kommunisták rámutattak, hogy a francia imperializmus a nemzet biztonságát figyelmen kívül hagyva a német és az olasz fasizmust támogatja.

A Francia Kommunista Párt a Komintern VII. kongresszusának határozatait valósította meg, *ledöntötték az akadályokat, melyek a kommunistákat elválasztották potenciális szö-*

vetségeseiktől. A Francia Kommunista Párt népszerűsítette a népfrontot, sőt kidolgozta annak programját és ezt – nehéz viták után – elfogadtatta a Szocialista Párttal és a Radikális Párttal (ez utóbbi abban az időben a parlamenti baloldal legerősebb pártja volt). 1936 márciusában az Egyesült Szakszervezeti Szövetség kongresszusa is elhatározta, hogy magáévá teszi a népfront programját.

Mit tartalmazott ez a program?

A népfront programja a munkásosztály, a parasztság[1] és a városi kispolgárság aktuális gazdasági és politikai gondjaiból kiindulva, a monopóliumok és a nagybirtok elszigetelésére irányult, vagyis gazdasági vonatkozásban a népfrontnak *antimonopolista jelleget* adott. Azt a meggyőződést képviselte, hogy *a tömegek politikai akciói* elszigetelhetik a monopóliumokat és korlátozhatják hatalmukat.

Követelte a leszerelést és a fasiszta alakulatok (ligák) feloszlatását, az általános amnesztiát, az antidemokratikus rendeletek visszavonását, a sajtó szabadságát, a demokratikus szervezetek számára a rádió szabad felhasználásának jogát, a szakszervezetek jogainak tiszteletben tartását. A program célul tűzte ki a dolgozók vásárlóerejének emelését, demokratikus adóztatási rendszer bevezetését, a nagy vagyonok különleges megadóztatását stb.

A népfrontprogram napirendre tűzte a hadiipar államosítását, a fegyverekkel való magánkereskedelem megszüntetését; nemzetközi együttműködést kívánt a Népszövetség keretében, javasolta a kollektív biztonság megszervezését, szankciók alkalmazását minden agresszorral szemben. A tömegeket békeharcra hívta, hogy mindezen követeléseknek érvényt szerezzenek.

Az a tény, hogy a Radikális Párt is csatlakozott a népfronthoz, a reakciót képviselő Laval-kormány komoly vereségét

[1] A népfront parasztpolitikájáról lásd a „Munkás–paraszt szövetség" című fejezetet.

jelentette. A Radikális Párt kiválásával ugyanis szétesett a Nemzeti Unió, és Franciaországban új parlamenti és belpolitikai helyzet, új erőviszonyok alakultak ki. A munkásosztály ekkor tudatosította, hogy a nemzet sorsának irányítója lehet.

A kispolgárság most már a munkásosztályba vetette bizalmát, és az addig távol álló értelmiségnek is sok kiválósága csatlakozott a munkássághoz. Picasso felvételét kérte a Kommunista Pártba, a népfront programja mellé állt Darius Milhaud és Arthur Honegger, a két neves zeneszerző, valamint Frans Masareel festőművész; létrejöttek a népfront-szellemű nagy filmalkotások, a „Marseillaise" és „A nagy ábránd". „Mi és barátaink – írta erről az időszakról Simone de Beauvoir – a népfrontra építettünk, abban bíztunk, hogy kívül megmenti a békét, belül pedig olyan mozgalmat indít el, amely egy napon majd elvezet az igazi szocializmushoz."

Az 1936 április–májusi választások győzelemre vitték a népfrontot Franciaországban. Az 559 képviselői mandátumból 337-et a népfrontot támogató pártok nyertek el. Az SFIO 149 képviselőt, az FKP 72-t, a Radikális Párt 109-et küldött a parlamentbe. A Kommunista Párt az 1932-es választásokhoz viszonyítva megkétszerezte szavazóinak számát.

„A nemzet ratifikálta a népfrontprogramot. A népfrontegyezményt aláíró pártoknak haladéktalanul hozzá kell látniuk megvalósításához."[2]

A választási győzelem nagy harci lendületet adott a munkásosztálynak, amely páratlan méretű sztrájkokkal vette fel a harcot a magasabb bérekért, jobb munkafeltételekért. Mozgalma megbuktatta a Sarraut-kormányt, és a Szocialista Párt vezetője, Léon Blum lett az új kormány elnöke.

A bizonyos kompromisszumok árán létrejött népfrontgyőzelem után az osztályellentétek új formában ütköztek össze. A reakció ügyes taktikával egyrészt a szociáldemokráciát tolta

[2] Histoire du Parti Communiste Français (A Francia Kommunista Párt története). 311. old.

maga előtt, másrészt az egyházat állította szembe a „bolsevizmus szálláscsinálójával". Az SFIO vonakodott a népfrontbizottságok kiépítésétől, és ez a népfront eltorzulásának, elsatnyulásának veszélyét rejtette magában. A demokratikus népfrontbizottságok széles bázisa nélkül a népfront egy csúcsmegegyezés jellegét öltötte, amelynek stabilitásához – a tömegek szervezett ellenőrzése és közreműködése nélkül – hiányoztak a szükséges biztosítékok. A Kommunista Párt rámutatott, hogy a népfrontkormány csupán a dolgozó tömegek millióinak a politikai életben való tudatos részvételével valósíthatja meg céljait.

A nagytőke, a „kétszáz család", a gazdasági élet szétzilálására torekedett, zsarolta a Blum-kormányt és a külső reakció segítségével is erős nyomást gyakorolt rá, ez pedig egymás után tett engedményeket mind gazdaságpolitikai, mind külpolitikai téren. A dolgozók érdekeit szolgáló gazdasági program végrehajtásában Blum egyszerűen „szünetet" hirdetett: leállította a munkanélküliek, a parasztság és a kispolgárság helyzetét megjavítani hivatott intézkedések végrehajtását, ami új revanskísérletekre buzdította a monopolistákat.

Külpolitikájában a kormány a spanyol szabadságharcba való be nem avatkozás politikájával a francia és a nemzetközi reakció nyomásának engedett és ezzel lényegében a müncheni kapitulációt készítette elő.

Ezekkel az engedményekkel, visszalépésekkel a Kommunista Párt szövetségi partnerei, a *szocialisták és a radikálisok lényegétől fosztották meg a népfrontegyezményt és -programot,* előkészítették annak bukását.

Mégis: teljesen elhibázott lenne azt állítani, hogy a francia népfront megteremtése csupán sikertelen kísérlet volt. Nemcsak azért téves az ilyen ítélet, mert a népfront ideológiája tovább él, és tapasztalatai új politikai gondolatokkal gazdagították a népi közvéleményt, de azért is, mert a háború-

ban, a német megszállás alatt szervezett ellenállás alapja a népfrontból kinőtt Nemzeti Front lett.

A népfront kifejezte az új, a munkásosztály számára kedvezőbb erőviszonyokat és a Kommunista Párt jelentősen megnőtt befolyásáról tanúskodott. Kiheverhetetlen csapást mért a francia fasiszta szervezetekre, s ebben a Kommunista Párt ereje volt a döntő.

Nem lebecsülendő a népfrontprogram jelentősége sem, amelyben a társadalmi haladás, a demokrácia és a béke politikája nyert kifejezést, és amely egyesítette *a munkásosztály addig legszélesebb szövetségi táborát*. Ebben a szövetségben pedig hatalmas történelmi erő rejlett, és a francia reakció ma is attól fél leginkább, hogy a népfrontszövetség újra létrejöhet. Ezért fordít annyi gondot a munkásosztály megosztására.

A kispolgárság ingadozásait kihasználva, a francia nagyburzsoázia 1938-ban szétrobbantotta a népfrontot. Míg egyrészt a megosztás politikáját gyakorolta, az volt a jelszava, hogy „inkább Hitler, mint a népfront!".[3] A népfront megmenthette volna Franciaországot a katasztrófától, amelybe a népi erőktől félő antikommunista árulók a müncheni paktummal taszították.

Harminc évvel a francia népfront megalakulása után – 1966 októberében – a párizsi Thorez Intézet tudományos ülésszaka már történelmi távlatból értékelte a Francia Kommunista Párt népfrontpolitikáját.

Waldeck-Rochet, a párt első titkára, leszűrte az 1936. évi népfront tanulságait a kommunisták mai politikája számára. Rámutatva a további történelmi kutatómunka szükségességére, kidomborította a francia népfrontpolitika folytonosságát a valódi demokrácia felé mutató úton. Nem kész út ez, hanem olyan, amelyet a tömegek menet közben építenek, „a demokrácia folytonos alkotás".

[3] Ugyanott, 366. old.

A kommunisták már 1936-ban küzdöttek az egyes szocialisták által terjesztett tévfelfogás ellen, amely az államosításokat azonosította a szocializmus bevezetésével és szocialisták részvételét a kormányban a munkásság hatalomátvételével. Most is még küzdeni kell ez ellen az eszmei zűrzavar ellen. A Thorez Intézet ülésszakán újra világosan kifejtették, hogy a kommunisták esetleges belépése a kormányba fontos mozzanat lehet a „valódi demokrácia" kivívásának útján, a szocializmushoz vezető békés úton. De csak a tömegek forradalmi támogatásával.

*

Ugyanebben az időben, Franciaországgal szinte párhuzamosan, a népfront egy másik országban, Spanyolországban is kormányhatalomra került. Itt a fasizmus és a háború elleni *fegyveres harcban jött létre.*

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa után a Spanyol Kommunista Pártnak az egység megteremtésére irányuló erőteljes harca eredményeképpen 1935 decemberében egyesültek a szakszervezeti szövetségek, 1936-ban létrejött az Egyesült Katalán Szocialista Párt, amely a Kominternhez, és az Egyesült Szocialista Ifjúsági Szövetség, amely a Kommunista Ifjúsági Internacionáléhoz csatlakozott. Az 1936 februári választások győzelemre vitték a népi tömböt.

De a reakciónak Spanyolországban könnyebb dolga volt, mint Franciaországban, ahol a fasizmus elleni harcot jelentős demokratikus hagyományok táplálták. A spanyol reakció a katolikus egyház révén nagy tömegbefolyással rendelkezett, és a spanyol munkásmozgalom sokkal megosztottabb volt, mint a francia. Amikor Franco fellázadt a kommunisták által támogatott köztársasági kormány ellen, a kommunisták ismerték fel elsőként, hogy az egész népet kell egyesíteni, *nemcsak a fasizmus visszaverésére, hanem a haza függetlenségének védelmére is.* Össze kellett fogni a munkásmozgalom valamennyi

irányzatának, az elnyomott nemzetiségeknek (katalánoknak, baszkoknak, galiciaiaknak), s e kisebbségek nemzeti burzsoáziájának is, a német és olasz fasiszta haderőkkel támadó, lázadó Franco tábornok ellen. A nemzeti kérdés új tartalmat kapott: a nemzeti szabadság nem csupán baszk vagy katalán probléma, hanem egész Spanyolország problémája lett.

A spanyol antifasiszta népfront sajátossága – amely megkülönbözteti a francia népfronttól is – abban van, hogy *népi és nemzeti* jellegű. Az a körülmény, hogy fegyveresen harcolnia kellett a német és olasz katonai intervenció ellen, nemzeti, hazafias felszabadító háború élére állította a spanyol népfrontkormányt és azt a hallatlanul nehéz történelmi feladatot rótta reá, hogy új hadsereget, új államot hozzon létre, amely más, mint a polgári demokrácia hadserege és állama. Feladata a fasizmus elleni harc volt, akut politikai válságban, amikor azonban a körülmények még nem értek meg arra, hogy a proletariátus kezébe vehesse a hatalmat.

„A spanyol népfront egy új típusú hatalom előfeltételeit teremtette meg ... Az új demokratikus köztársaság jellegét az adta meg, hogy miután a fasizmus fellázadt a nép ellen, a nép fegyverrel kezében összezúzta azt. Ha a spanyol nép győzelmes lesz ebben a harcban, akkor a fasizmus nem fogja többé felhasználhatni a polgári demokráciát és az abban foglalt jogokat arra, hogy lerombolja a demokráciát és olyan rendszert vezessen be, amelyben a tömegeknek nincsenek jogaik."[4]

Az „új demokratikus köztársaság", bár háborút kellett viselnie, mélyreható átalakulást valósított meg a nép érdekében: elkobozta a fasiszták birtokait és vállalatait, lerombolta a fasizmus gazdasági alapjait: olyan rendeleteket bocsátott ki, amelyek megfeleltek a demokratikus forradalom követelményeinek. „A demokratikus forradalom és a nemzeti forradalmi háború vezetésére a proletariátus gyakorolta a legnagyobb be-

[4] *Ercoli (Togliatti):* A spanyol forradalom sajátosságai „Stato Operaio", 1936 november.

folyást, bár sorai nem voltak még annyira egységesek, hogy vezető szerepét következetesen biztosítsa."[5]

Különösen a befolyásos anarchisták zavarták a marxista elvi politika megvalósítását. Az anarchisták „mindent kollektivizálni" akartak, a gyárakat, a földet, a házakat, a kisemberek személyi tulajdonát, és nem haboztak kényszert alkalmazni a parasztokkal szemben, ami szükségképpen gyengítette a munkás-paraszt szövetséget s ezzel a népfrontot. Az ipart a szakszervezetek kezébe kívánták adni és a háború kellős közepén – amikor a hadseregnek égető szüksége volt ruházatra, fegyverre, munícióra – a munkaidő csökkentését követelték.

Gyengítették a köztársaságot az egységellenes és kapituláns jobboldali szocialisták, valamint a trockisták és a felelőtlen, széthúzást szító nacionalista elemek is. A spanyol szabadságharc és népfront vereségét mégis elsősorban külső erők okozták.

A spanyol demokrácia vereségének legfőbb, döntő oka Németország és Olaszország fegyveres intervenciója volt, amelyet titkon Anglia is támogatott. A fasiszta hatalmak Spanyolországban tartották a második világháború „főpróbáját".

A népfront eszmei erejét materiális erőre váltva a spanyol köztársaság csaknem három évig ellenállt az abban az időben legjobban felfegyverzett német és olasz fasiszta hadseregeknek. Hősies ellenállása világszerte vonzotta, lelkesítette mindazokat, akiknek szíve szabadságért és demokráciáért dobogott, és mindenünnen jöttek a nemzetközi brigádok önkéntesei. Sokan adták életüket a spanyol frontokon, sokan onnan visszatérve az antifasiszta ellenállásban estek el a nácik által megszállt országokban. A megmaradtak a második világháború után elvitték hazájukba a spanyol szabadságharc tapasztalatait és forradalmi szellemét.

A spanyol népfront-köztársaság túlmutatott a polgári de-

[5] A Spanyol Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1964. 173. old.

mokrácián, *bizonyos tekintetben a mai népi demokráciák előfutára volt.* A spanyol nép nemzeti forradalmi szabadságharca új típusú hadsereget és népi demokratikus közigazgatási formákat alakított ki. A népre rákényszerített háború meggyorsította a fejlődést, amely abban az időben előbbre vitte Spanyolországot a szocializmushoz vezető úton, mint a francia népfront Franciaországot.

Huszonnyolc év telt el a spanyol népfront-köztársaság leveretése óta. Már nagyrészt elhaltak, akik átélték ezt a szabadságharcot: új nemzedék nőtt fel azóta. De a mai spanyolországi munkás- és parasztsztrájkokban, a diáktüntetésekben, íróknak és művészeknek a diktatúra elleni állásfoglalásaiban fel-felvillan a dicsőséges spanyol népfront kiolthatatlan emléke. Nagy történelmi hagyományait egyetlen nép sem „felejti". De nem felejtenek a nép ellenségei sem: a bonni kormány és Franco szövetsége utólagos „igazolása" és tényleges folytatása annak a segítségnek, amelyet Hitler nyújtott a spanyol diktátornak. Így állnak egymással szemben a régi ellenfelek, s ezért kell a spanyol népnek a széles összefogás és az a nemzetközi szolidaritás, amelyet 1936–1939-ben élvezett.

*

A nemzetközi proletariátusnak a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán kimunkált új taktikája a következő évekre meghatározta valamennyi kommunista párt politikai fővonalát.

Már néhány héttel a Komintern VII. kongresszusa után Belgiumban is létrejött a népfront, még mielőtt a szocialisták és kommunisták egységfrontja országosan megalakult volna. A munkásegység csak néhány belga városban volt meg. A jobboldali szocialista vezetők népfrontellenes beszédeket mondtak és kommunistaellenes cikkeket írtak. (Ebben az időben öt

szocialista miniszter volt a kormányban és magatartásukat a nagyburzsoázia diktálta.)

Mégis, a belga népfront elvi nyilatkozattal lépett a nyilvánosság elé, és ezzel képes volt tömegeket megmozgatni. November 11-én, amikor a klerikális-fasiszta „Rex" szervezet országos találkozót hívott össze Brüsszelbe, népfront-jelszavakkal tízezer ellentüntetőt sikerült felvonultatni. Egyidejűleg számos városban voltak antifasiszta gyűlések, tüntetések, és népfrontbizottságok alakultak mindenfelé az országban.

Az 1936. május 24-i belgiumi parlamenti választásokon a kommunisták kétszer annyi szavazatot kaptak, mint az 1932-es választásokon, és ezzel kilenc képviselői mandátumot szereztek. Ez fokozta a Kommunista Párt befolyását a népfrontban, a jobboldali szocialisták ellenállását azonban mégsem sikerült legyőzni.

Több-kevesebb sikerrel ezt a politikát bontakoztatták ki a kommunista pártok mindenütt. A népfronttaktikában kifejezésre jutott a kommunisták bizalma a munkásosztály, a parasztság, a dolgozó értelmiség iránt, és az a meggyőződés, hogy *a párt irányító szerepét biztosítani tudja szélesre táguló szövetségi táborában is.*

Az új taktikát a kommunista pártok nem kapták készen, minden részletében kidolgozva a Kommunista Internacionálétól, hanem maguknak kellett azt hazájuk és a hazai munkásmozgalom sajátosságainak megfelelően, önálló elméleti és politikai alkotómunkával kialakítaniuk. Dimitrov nyomatékosan ajánlotta a kommunista pártoknak, hogy világítsák meg történelmi hűséggel népük múltját, hogy a jelen harcait kapcsolják össze a nép forradalmi hagyományaival. Nehéz feladat. De „ha egy feladat mint történelmi szükségszerűség jelentkezik – mondotta Marx szellemében Togliatti –, szükségszerűen megértek a megoldására hivatott erők is."[6]

[6] Conversando con Togliatti. Edizione di Cultura Sociale 1953. 338. old.

III

HÁBORÚBAN A HÁBORÚ ELLEN

„Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben."

A Kommunista Kiáltványból

A Komintern VII. kongresszusának tanításai a második világháborúban álltak ki a nagy próbát. A német hadsereg elözönlötte Európát. A náci megszállásnak alávetett valamennyi országban, a fasiszta terror legsötétebb éveiben a kommunisták szervezték a kis és nagy népek élethalálharcát: *az antifasiszta nemzeti ellenállást.*

A harc megkövetelte *a nemzeti erők egységét.* Az 1939. augusztus 26-i „l'Humanité" első oldalán ez a főcím olvasható: „Francia nemzeti egységgel a hitlerista agresszorok ellen!" A lapot „honvédelmi érdekekre" hivatkozva elkobozták. Már ez is egyik jele volt a francia uralkodó körök hazaárulásának, és árulás volt a Kommunista Párt betiltása, mert ha a kormány igazán akart volna harcolni a német fasizmus ellen, erre a pártra kellett volna támaszkodnia.

A betiltott Kommunista Párt megkezdte a legkülönbözőbb osztályok, rétegek meggyőzését és mozgósítását. A munkásosztály mellé kellett állítania mindazokat, akik meg akartak szabadulni az elnyomástól, a kifosztástól, a nemzeti megaláztatástól: a fasiszta igától.

Az illegális sajtó terjesztésével és a moszkvai rádió adásaival a kommunisták minden nyelven szóltak népükhöz. Mario Correnti (Togliatti ezen a néven szólt a moszkvai rádióban honfitársaihoz) beszédei az olaszokhoz, Jean Richard Bloch

kommentárjai a franciák számára, Wilhelm Florin üzenetei a német antifasisztáknak és a többi vezető kommunista nyilatkozatai elemezték a háború eredetét, jellegét, eseményeit, perspektíváit. A Kossuth Rádió a magyar néphez szólt. A moszkvai rádió adásai nemcsak elítélték, megbélyegezték a fasizmust, hanem meg akarták értetni a népekkel, hogy ezt a fekélyt meg kell semmisíteni, gyökerestül ki kell irtani a nemzetek testéből. Erre pedig csak az antifasiszta nemzeti egység képes. Ez volt a jelszava a háború idején a kommunisták nemzeti méreteket öltő szövetségi politikájának, ez fejezte ki a népek antifasiszta háborújában a népfront további kiépítését. Sztrájkra, szabotázsra, később partizánharcra, tömegfelkelésre hívott a megszállók ellen.

De a kommunistáknak mindig volt szavuk külön a munkássághoz is, tudva, hogy a munkásosztály az antifasiszta nemzeti egység gerince. A munkásokhoz szóltak, amikor azt magyarázták, hogy a fasiszta hadseregek nem csupán azért tartózkodnak a megszállt országokban, hogy a tengelyhatalmak győzelmének előfeltételeit biztosítsák, hanem azért is, hogy Franciaországban, Itáliában és más kapitalista országokban megvédjék a kizsákmányolás rendszerét. A munkásosztály volt a legközvetlenebbül érdekelt a megszállók és cinkosaik elleni harcban, amely a háborúban az osztályharc történelmileg adott formája lett.

Megtörtént, hogy hatékonynak ígérkező szabotázst a reakciós burzsoázia megakadályozott vagy tévútra vitt azért, hogy a munkásosztály akcióival szemben a népben bizalmatlanságot keltsen és a munkásosztályt az ellenállási harcban elszigetelje. De ez lényegében nem sikerült a burzsoáziának.

A fasiszta koalíció országaiban – Németországban, Olaszországban, Magyarországon – az ellenállók azt hirdették, hogy Hitler és Mussolini veresége nemzeti érdek; hogy e diktátorok az antikommunizmus jelszavával saját népüket a szabadságtól,

kivívott demokratikus jogaitól, haladó kultúrájától akarják megfosztani s a finánctőke korlátlan zsarnokságának alávetni.

Nem feladatunk az ellenállás történetének ismertetése; azokkal a kérdésekkel foglalkozunk, amelyeket a Hitler elleni háború belső frontjainak szervezése, irányítása, ideológiai nevelése, a kommunista pártok szövetségi politikája vetett fel. Láttuk: a *lehetséges* szövetségesek kezdettől fogva nagy számban megvoltak a nemzet minden osztályában, rétegében. De a *potenciális szövetségeseket tényleges szövetségesekké tenni* és a nekik leginkább megfelelő frontszakaszokra irányítani – nem volt egyszerű feladat.

A francia és az olasz példa látszik a legtanulságosabbnak, különösen azért, mert ezt a két nagy ellenállási mozgalmat rokon vonások mellett lényeges különbségek jellemzik, amelyek a két ország munkásmozgalmának háború utáni alakulására is hatottak, a háború utáni évek politikai fejlődését is nagyrészt meghatározták.

A háború kitörésekor Franciaországban erős kommunista tömegpárt működött, amely hosszú legális múltra tekintett vissza és egyszer – 1934-ben – már létrehozott egy antifasiszta akcióegységet, azt tovább fejlesztette népfronttá, és 1936–1938-ban volt már népfrontkormánya. Nagy példányszámban jelentek meg a párt napi- és hetilapjai, nagyszámú képviselője volt a parlamentben, számos községtanács állt kommunista vezetés alatt.

Ezzel szemben Olaszországban a Kommunista Pártot néhány évi fennállás után Mussolini betiltotta, a kommunisták munkája, kádereik képzése részben szigorú illegalitásban, részben külföldön folyt, így hát tömegpártja az olasz munkásosztálynak nem lehetett. Viszont az olaszok évek hosszú során át kitanulták a konspirációt, a földalatti szervezés és propaganda módszereit, míg a francia munkásosztálynak ilyen tapasztalatai nem voltak.

A francia demokratikus erők a népfront felbomlása után

szétforgácsolódtak. A Szocialista Párt és a Kommunista Párt viszonya megromlott, ami megosztólag hatott a szakszervezeti mozgalomra. A szovjet–német megnemtámadási egyezmény után (1939 szeptember) a Szocialista Párt vezetői azt ajánlották a Kommunista Pártnak, hogy „tagadja meg Moszkvát". A CGT központja kizárta a kommunistákat a szakszervezetek vezetőségeiből, hogy így „alkalmazkodjék az új helyzethez". Erre a kommunista dolgozók tömegesen léptek ki a szakszervezetekből. Ez – bár érthető érzelmi reakció volt – káros következménnyel járt: megfosztotta a Kommunista Pártot attól a *legális tömegbázistól,* amelyre illegális munkájában támaszkodhatott volna. A reakció azonban a „megtisztított" szakszervezeteket sem tűrte meg és közülük 620-at belügyminiszteri rendelettel feloszlatott. A betiltott Kommunista Párt 40 képviselője börtönbe került, a harcra kész munkások és értelmiségiek kezdetben nehezen találták meg a kapcsolatot egymással és a vezetéssel.

Franciaország katonai és erkölcsi veresége, az ország két részre szakítása árán kötött szégyenletes fegyverszünet demoralizálólag hatott a tömegekre. A kispolgári pártokban teljes volt a zűrzavar; ellentmondásos, megbízhatatlan politikai hírek, kapituláns nézetek keringtek.

A Radikális Pártot egyrészt a tőkések bojkottálták, mert nem bocsátották meg neki népfront-múltját; másrészt a nép sújtotta megvetéssel, mert felelősnek tartotta mind a müncheni kapitulációért, mind a honvédelem elhanyagolásáért.[1]

Az SFIO képviselőinek többsége Pétain ellen szavazott ugyan, de egyes szocialista képviselők csatlakoztak a hazaáruló marsallhoz. A szocialisták politikai nézetei annyira megoszlottak a pacifista, a de Gaulle-barát, a de Gaulle-ellenes és más felfogások között, hogy a szocialisták lényegében meg is szűntek pártot alkotni.

[1] A radikális párti Edouard Daladier volt 1938–1940-ben a miniszterelnök. Ő írta alá Franciaország nevében a müncheni egyezményt.

Így tehát a háború kezdeti időszakában hiányoztak a feltételek a hajdani francia népfrontpártok összefogására.

Itáliában más volt a helyzet. Az ország régóta Hitler szövetségese volt. Mussolini, abesszíniai győzelme és a spanyol szabadságharc leveretése után, Hitler oldalán győztesnek érezte magát, noha „diadalait" az angol és francia imperializmus cinkosságának köszönhette.

Olaszországban tehát nem volt a franciákhoz hasonló politikai válság. De az olasz nép nem lelkesedett azért, hogy a duce csatlakozott a német fasiszták rablóháborújához, mint ahogy nem osztotta az uralkodói klikk büszkeségét sem az abesszíniai és spanyolországi győzelem után.

Ellentétben a mindig politizáló francia néppel, amely – kivált a népfront éveiben – élénken részt vett a közéletben és mindig bőven el volt látva haladó irodalommal, sajtótermékekkel, filmekkel, az olasz tömegeknek a másfél évtizedes fasiszta uralom alatt politikai tájékozódásra kevés lehetőségük volt. Így a háború kezdetén aligha lehetett ismeretük a nemzetközi erőviszonyokról, vagy határozott elképzelésük a jövőről. Csak a marxisták látták világosan, hogy a második világháború a fasizmus teljes összeomlását fogja hozni, csak a Kommunista Párt adhatott iránymutatást a munkásosztálynak, hogy *szervezetten küzdve gyorsítsa meg ezt az összeomlást.*

A munkásságnak kellett az ellenállás magjává lennie, ehhez a munkásosztály egységére volt szükség, amely az olaszoknál kedvezőbben alakult, mint Franciaországban. 1934 augusztusában az Olasz Kommunista Párt és a Szocialista Párt egyezményt kötött, amelyben együttes akciókra kötelezték magukat. Ezek az akciók elsősorban a fenyegető háború ellen irányultak, ezenkívül célul tűzték ki a politikai foglyok kiszabadítását Olaszországban és más kapitalista országokban, az olasz munkásosztály anyagi helyzetének megjavításáért folytatandó bérharcok előmozdítását, közös küzdelmet a szakszervezeti szabadság helyreállításáért, a fasiszta korporációk megszünte-

téséért. A két párt megegyezett abban, hogy ezekre a küzdelmekre irányítja illegális alapszerveit, Olaszországban és az emigrációban működő csoportjait. Ez az első akcióegységegyezmény – amely a konkrét megegyezés mellett nem ködösítette el a két pártot elválasztó ideológiai és taktikai különbségeket – 1939 szeptemberéig volt érvényben. Akkor, a szovjet–német megnemtámadási egyezmény idején, amelyet, mint Franciaországban is, a szocialisták teljes meg nem értéssel fogadtak, megszakadt az olasz szocialisták és kommunisták együttműködése.

De a történelem nagy tanítómester, kivált háborúban. Két évvel később az olasz szocialisták látták, hogy a kommunistákkal együtt kell harcolniuk, ha egyáltalán tenni akarnak valamit hazájuk megmentésére. Ezért 1941-ben az akcióegységegyezményt megújították, ami megszilárdította a háború elleni harc munkásbázisát, megkönnyítette további szövetségesek megnyerését. „A háborúban – mondotta Togliatti – a munkásosztálynak nagy néptömegek élére kellett állnia, s ezt csak az oldhatta meg, aki meg tudta magyarázni és ki tudta fejleszteni a nemzet lelkének legmélyebb rezdüléseit."

„Minthogy Hitler arra az útra merészkedett, amelyen biztos vesztébe rohan – szólt az olasz néphez az ellenállás rádiója 1941. július 2-án –, ugyan miért segítsük éppen mi, olaszok őt megmenteni? Miért éhezzünk? Hogy Németország kaphassa meg termékeinket? És főleg miért áldozzuk Hitlerért az olaszok vérét és életét? Hitler bukása számunkra csak hasznos lehet, *hasznos az olasz társadalom minden rétege számára!* Így gondolják ezt azok az olasz tőkések is, akiket tönkrejuttat a német versenytárs kíméletlen konkurrenciája. Így gondolják ezt a kereskedők, akik előtt bezárulnak az összes európai piacok, mert ott a német betolakodók uralkodnak. Így gondolják ezt a katolikusok, akik a német fasizmusban hagyományaik, a testvériség eszményének ellenségeit látják. Így gondolja ezt minden olasz anya, akitől elragadják fiát,

férjét, hogy a horogkeresztes zászló alatt meghaljon... Így gondolja ezt a nép, amelynek a háború csak nélkülözést hoz, és amely szabad akar lenni."

Maguknak a kommunistáknak a felvilágosítására, oktatására a párt kiadta a Spartacus-leveleket. Az illegalitásban nevelkedett kommunistákban nagy volt a bizalmatlanság a tömegek iránt és szektás módon elzárkóztak az addig nem érintett rétegek közötti munkától. A Spartacus-levelekben a párt tisztázta a politikai munka új feltételeit, fellépett az opportunista és kapituláns nézetek, valamint a szektás elzárkózás ellen, rámutatott a kommunisták legközelebbi feladataira.

Hasonlóan a franciaországi helyzethez, kezdetben Olaszországban is nagy zűrzavar uralkodott a különböző társadalmi csoportok politikai gondolkodásában. Még olyan rétegekben is, amelyek a fasizmus vereségét óhajtották, nagy volt a félelem az államapparátus szétesésétől, a „rend" felbomlásától, mindattól, ami „azután következhet".

Az Olasz Kommunista Párt Togliatti vezetésével biztos kézzel fogott hozzá politikai vonalának érvényesítéséhez, az antifasiszta erők egyesítéséhez a fasizmus és a háború ellen. Széles szövetségi tábort akart kiépíteni, amely majd alapja lehessen a fegyveres ellenállásnak.

A spanyolországi harcok idején az olasz önkéntesek, akik a Garibaldi-brigádban odaadóan küzdöttek a demokrácia oldalán, Mussolini katonáival találták magukat szemben. Ez megmutatta nekik a szó szoros értelmében „véres igazságot", hogy hazájuk határain belül és kívül is egyazon ellenséggel állnak szemben. A spanyolországi harcokban az olasz antifasiszták már *katonailag* ütköztek meg az olasz fasizmussal; a második világháború első fegyveres ellenállói úgyszólván folytatták ezt a fegyveres harcot az olasz és a német fasiszta hadseregek ellen. Nem nehéz elképzelni ennek a történelmi folyamatosságnak a politikai nevelő hatását.

Az egység a háború alatt a tömegek fegyverbarátságában

fejlődött tovább. A hitleri hadsereg Moszkvánál elszenvedett vereségének hírére a nácik által megszállt valamennyi országban fellángoltak a partizánharcok, és megerősödött az antifasizmus. A háborúellenes propaganda Olaszországban Milánóból és Torinóból indult ki s elterjedt az ország nagy részében. A forradalmi múltú Torinóban alakult meg a Nemzeti Front első bizottsága, amelyben részt vettek a Szocialista, a Kommunista, a Kereszténydemokrata és az Akció Párt képviselői. Ez a bizottság lett a nemzeti felszabadító bizottságok országos mozgalmának úttörője.

A fasiszta kormány bukása után, 1943 folyamán, nagy sztrájkokban és háborúellenes utcai tüntetésekben tovább erősödött és politikailag is fejlődött a munkásosztály egysége. Erről tanúskodik a két munkáspárt 1943 augusztusi és szeptemberi közös nyilatkozata, amelyben követelték az azonnali békekötést a szövetségesekkel, a függetlenség védelmét Hitlerrel szemben és olyan rendszer megteremtését, amelyben „a hatalom a népből indul ki és a demokrácia a szocializmus irányában fejlődik".[2]

A két olasz munkáspárt közös akcióbizottságot alakított, hogy egybehangolt tevékenységével előmozdítsa a fegyveres harcot a külső ellenség, vagyis Hitler, és a belső ellenség, az olasz fasizmus ellen. A közös nyilatkozat elismerte, hogy a Szovjetunió „a népek legmegbízhatóbb szövetségese" a reakció és az imperialista erők elleni harcban, és hitet tett a nemzetközi proletariátus összefogása mellett.

Érdekes pontja az egyezménynek az, amelyben a két párt elhatározza: küzdeni fog azellen, hogy az antifasiszta koalíció kapitalista kormányai a fasizmus bűntetteiért az olasz népre hárítsák a felelősséget. Rámutattak, hogy az olasz nép a lelke mélyén szemben állt Mussolini háborújával. Az egyezmény aláíróinak az volt a meggyőződésük, hogy a munkás-

[2] Az egység dokumentumait lásd: Il communismo italiano nella seconda guerra mondiale. Editori Riuniti 1963. 122–126. old.

pártok feladata lesz az olasz nép erkölcsi tekintélyének védelme.

Szinte párhuzamosan az olasz munkásegység fejlődésével született újjá a francia dolgozók egysége is, amely – mint említettük – a háború küszöbén felbomlott. „Idegen fegyverekre támaszkodva, a széles néptömegek fáradtságát és zavarodottságát kihasználva a hatalom birtokosai beiktatják Pétain marsall diktatúráját... Az ország katonai és erkölcsi veresége folytán a Vichyben alakított kormány a leigázott Franciaországot bekapcsolja »Európa új rendjébe«."[3] Így jellemzi a Kommunista Párt a helyzetet abban az időpontban, amikor az ellenállás szervezésének meg kellett indulnia.

Mi volt az, ami újra összehozta a különféle pártállású dolgozókat? A hazafias érzések, a nemzeti megalázottság elleni lázongás fontos szubjektív elemei lehettek a közeledésnek, de ez nem lett volna elegendő. Szükség volt a reális érdekek, a közös bajok és problémák helyes feltárására és a háborúval, a megszállással, a Pétain–Laval klikk árulásával való összefüggésük tüzetes megmagyarázására. Értékelni kellett a Londonban megalakult francia bizottság és de Gaulle szerepét is, kifejteni, hogy az uralkodó klikk által elárult Franciaországot nem mentheti meg „a gondviselés küldte" egyetlen ember, sőt egyetlen párt sem egymagában, hanem csak az egységes munkásosztály és a vele szövetséges nép.

Már az első illegális üzemi és lakókörzeti szervezetekben részt vettek a kommunisták mellett más pártállású munkások és értelmiségiek is. Az 1941 tavaszán Észak-Franciaországban kitört nagy bányászsztrájk politikai jelentőségű egységes akció volt.

Az illegális „l'Humanité" már 1940. július 1-én – tehát alig néhány nappal azután, hogy Hitler csapatai bevonultak Párizsba – népi szolidaritási és segélybizottságok alakítására

[3] Histoire du Parti Communiste Français. 383. old.

hívta fel a lakosságot. Elszórtan létre is jöttek ilyenek és csírái lettek az 1941 májusában megalakított Nemzeti Frontnak, amely 1943-ban a francia ellenállás tömegszervezete lett.

A szakszervezetek újraegyesítése csak 1943 áprilisában valósult meg, tulajdonképpen a már kifejlődött partizánharcok hatására. A szocialista vezetők ugyanis makacsul „tartották a haragot" a Kommunista Párttal. Vonakodásuk sokáig gátolta a tulajdonképpen már létrejött és partizánok vérével megpecsételt egység kimondását. De amikor végre megalakult az egységes szakszervezeti szövetség, ez a harc nagy erőforrásának bizonyult.

A CGT illegális országos vezetősége 1943 augusztusában olyan programot fogad el, amely első helyre teszi a megszállók és cinkosaik elleni közvetlen akciót, amely a dolgozók követeléseiből kiindulva (magasabb béreket, jobb élelmezést), kibontakoztatja a harcot a kényszermunka, a Németországba való deportálások s az ellenség számára folyó haditermelés ellen.

Ettől kezdve az egység Franciaországban is gyorsan fejlődik. Az Ellenállás Nemzeti Tanácsát már együtt alakítják meg a következő szervezetek képviselői: Nemzeti Front, FTP (partizánok), CGT, a keresztény szakszervezetek és az antifasiszta politikai pártok, vagyis a régi népfrontpártok: a Francia Kommunista Párt, az SFIO és a Radikális Párt. Igaz, hogy ez utóbbi két párt még csak az újramegalakulás előkészületeinél tart. Ez azonban annál nagyobb súlyt ad az Ellenállás Nemzeti Tanácsában a Kommunista Pártnak, amely a vonalvezetés szilárdságának biztosítéka lesz.

Az Olasz és a Francia Kommunista Párt abban látta feladatát, hogy felkészüljön és a tömegeket is felkészítse a *fegyveres nemzeti felkelésre*. Ehhez elsősorban az ellenállás egységének, összetartásának a megszilárdítására volt szükség, valamint arra, hogy perspektívát adjanak a népnek, kidolgozzák programjukat a felszabadulás utáni időszakra.

Az ellenállási mozgalom belső egységének megszilárdításához szükséges volt jó néhány *ideológiai kérdés tisztázása.* A hitleristák vereségei ekkorra már alaposan megtépázták a fasizmus „verhetetlenségének" mítoszát azokban az országokban is, ahol hosszú évekig uralkodott. A tömeges kijózanodás előbb az olaszoknál, majd a németeknél is bekövetkezett. Az 1943-as év vége felé Olaszország déli tartományaiban a különböző antifasiszta pártok képviselőinek részvételével felszabadítási bizottságok alakulnak. Hogy ezekben a bizottságokban az egység létrejöttét megnehezítő nézeteltéréseket kikapcsolják, a kommunisták nem vetik fel az államforma kérdését. A kérdés eldöntésére amúgy is az alkotmányozó nemzetgyűlés lesz illetékes, majd ha az egész nemzeti terület felszabadult. Bizonyos polgári politikusok azonban – átlátszó okokból – éppen az eljövendő államforma kérdését feszegették: királyság legyen vagy köztársaság? Sforza grófnak a királyság elleni nyilatkozatai és Benedetto Crocenak a király bíróság elé állítását követelő beszédei visszhangra találtak a néphangulatban. Ennek hatására a kommunistákat néha azzal vádolták, hogy visszatartják a fejlődést, hogy „Crocetól jobbra állnak".

Az ilyen ellentétek zavarták a felszabadító bizottságok belső összetartását. De nézeteltérések osztották meg magukat a kommunistákat is, főleg a *párt nemzeti politikájának* kérdésében.

Az illegalitásból a nyílt küzdőtérre kilépő olasz kommunisták – mint már említettük – kezdetben nehezen tudtak az új harci lehetőségekkel élni, az új feltételekhez alkalmazkodni. Amikor 1943 novemberében Velio Spano brosúrája a délolaszországi elvtársak kezébe került, nagy részük felháborodással olvasta, hogy „a Kommunista Párt nemzeti egységgel akar harcolni a betolakodó nácik ellen", s ezt a politikai platformot egyenesen „árulásnak" minősítették. A háború utolsó szakaszára vonatkozó „helyes taktika" például a cataniai elvtársak szerint ez lett volna: megakadályozni az angolokat abban,

hogy megnyissák a második frontot és megosszák a Szovjetunióval a katonai erőfeszítéseket. Legyen a Szovjetunió az egyetlen győztes Hitler felett, az angolok és az amerikaiak ne részesüljenek a dicsőségből... A nézeteltérések időlegesen még párhuzamos pártszervezet kialakítására is vezettek.

Az 1943-as év végén azonban megjelent Dél-Olaszországban a „l'Unità", s ezzel a párt már tömegeknek magyarázhatta a maga politikai vonalát. A viták még egy ideig eltartottak. 1944 januárjában a Kommunista Párt konferenciát[4] hívott össze Bariba, melyen behatóan megvitatták a párt fő irányvonalát. A konferencia kezdetén a küldöttek egy része még azon a nézeten volt, hogy a kommunisták az Országos Felszabadítási Tanácsban, a felszabadító bizottságok központi szervében „klasszikus ellenzéki magatartást" tanúsítsanak és semmiképp ne vegyenek részt a megalakítandó ideiglenes kormányban. A vitában azonban sikerült e nézetek képviselőit meggyőzni arról, hogy a történelmi pillanat valóban a nemzeti egységet követeli meg, s a konferencia végül is ilyen értelmű határozatot fogadott el, méghozzá egyhangúan. Ezen az alapon a nemzeti egység első kormányában (1944 áprilistól 1944 júniusig) a kommunisták is részt vettek.

Belső ellentétek – mind ideológiai, mind politikai kérdésekben – felmerültek a francia ellenállási szervezetekben is. Ez természetes, ha e szervezetek jellegét és összetételét nézzük. „Az ellenállás egyidejűleg volt hazafias harc az idegen megszállók ellen, politikai harc a megszállók által Vichyben létrehozott fasiszta rendszer ellen, szociális harc a francia nép kétszeres kizsákmányolása ellen, amelyet egyrészt a betolakodók, másrészt az egész uralkodó osztály gyakorolt, és amelyet a vichyi kormány képviselt."[5]

[4] Ez volt a felszabadítási bizottságok 120 delegátusának kongresszusa (1944. január 28–29-én), amely egy „giuntát" választott.

[5] *Joannes-Willard* A francia ellenallás és a második világháború „Cahiers du Communisme", 1965. 7–8. sz. 71. old

Persze az ellenálláshoz csatlakozott különféle csoportoknak nem mindegyike vállalta a *mozgalom mindezen vonatkozásait.* Egy részük kész volt a megszállók ellen harcolni, de nem látta világosan, hogy ettől elválaszthatatlan a vichyi kormány elleni harc. Ezek az ellenállók a Pétain–Laval-kormányban „mégis-csak francia" kormányt láttak. Mások nem voltak meggyőződve arról, hogy a dolgozók érdekében a francia tőkésekkel is szembe kell fordulni. Megoszlottak a nézetek de Gaulle értékelését illetően is. Nem is volt könnyű abban az időben szerepét megérteni és a tőle várható későbbi politikát előre látni.

Az ellenállásban részt vevő társadalmi osztályok és rétegek közül a munkásosztály volt az, amely a *mozgalom összes vonatkozásait* vállalta, mert a munkásság azokkal állt szemben, akikben mindig is ellenségét látta: a német és a francia fasiszták meg a kizsákmányolók ellen harcolt. A proletariátus osztályharca lett a hazafias harc tengelye.

A munkásosztályhoz csatlakozó paraszti rétegek a termésrekvirálások ellen lázadoztak és érezték a vichyi rendszerre támaszkodó agrártőke politikai nyomását is. De a parasztságnak az a része is németellenes volt, amelynek a megszállás nem jelentett közvetlen anyagi hátrányt, sőt meg is tollasodott a háborúban. Ezeket a parasztokat és általában a széles kispolgári rétegeket az vezette az ellenállókhoz, hogy fiaikat egyre nagyobb számban vitték el a német munkatáborokba.

Számos értelmiségit humanizmusa kapcsolt az ellenállókhoz, mert elrettentette a nácik embertelensége, a zsidóüldözés, a kultúrbarbárság. Ezek az értelmiségiek, ha nem értettek is egyet maradéktalanul a munkás-ellenállókkal, elmentek a maquis-ba, segítettek írni és terjeszteni az ellenállás sajtóját és ezzel sok kockázatot vállaltak.

Az ellenállókat a nácik elleni, a nemzeti függetlenség visszahódításáért folytatott hazafias harc tartotta össze. A háború utolsó szakaszában jelentős lélektani és ideológiai hatása volt

a francia tömegekre a Szovjetunió megnőtt tekintélyének, és ez balra tolta az ellenállási mozgalmat.

Ismeretes a francia ellenállásnak az a sajátossága, hogy jelentős szerepük volt benne a több mint tucatnyi külföldi nemzetből származó antifasisztáknak, akik részt vettek a partizánharcokban és az ellenállás minden más formájában. Ez növelte a *nemzetközi antifasiszta szolidaritást* és egyben kifejezte a munkásosztály döntő szerepét az egész mozgalomban. Ilyen nemzetközi jellege az olasz ellenállásnak nem volt, minthogy Olaszországban bevándorolt proletariátus alig élt.

Az Ellenállás Nemzeti Tanácsában a kommunisták arra törekedtek, hogy megőrizzék az egységet, de ugyanakkor biztosítsák a munkásosztály célkitűzéseinek érvényesülését. Amikor 1943 őszén a kommunisták nemzeti felkelés előkészítését javasolták, befolyásuk már olyan jelentős volt, hogy ezt a célkitűzést szövetségeseik általánosan elfogadták. Még de Gaulle is elismerte, hogy „nemzeti felkelés nélkül a nemzet felszabadulása nem valósulhat meg".

A francia kommunisták kidolgozták az ellenállás programját, a Chartát, és ezt több hónapos vita után az ellenállásban részt vevő összes irányzatok, tehát a különböző társadalmi rétegek képviselői is elfogadták. Ez azt bizonyította, hogy a háborúban sok mindent megértettek, és hogy a munkásosztállyal való együttműködés nem maradt hatástalan a kispolgári csoportok gondolkodására sem.

A Charta első pontja az azonnali akcióról, a fegyveres felkelés előkészítéséről szólt, melynek módját a tömegellenállásnak, a félkatonai alakulatok tevékenységének és a katonai műveleteknek az ésszerű koordinálásában jelölte meg. A Charta felhívta az ellenállókat, hogy védjék meg a spontán hazafias tüntetéseket; támogassák a hadifoglyok feleségeinek követeléseit; gátolják meg a falusi rekvirálásokat, az emberek és az anyagi javak elhurcolását; védjék a franciák vagyonát és életét. „A közös cselekvés e programjának alkalmazásával harci

tettekben jön létre *politikai, világnézeti különbségekre való tekintet nélkül valamennyi hazafi egysége.*"[6] Így alakul ki a részharcokban edződve a népfelkelés hadserege...

A Charta második része a perspektívákat vázolta fel, annak a demokráciának a fő vonásait, amelyet a győzelmes népfelkelés fog megalkotni. Ennek a demokratikus rendszernek az elvei az ellenállás jellegéből folytak, amely – felismerve a vichyi kormányban a „megszállás sajátos módszerét" – a fasizmus ellen harcolva, Vichy ellen fordult. Frontot nyitott tehát az ellen a kormányzati rendszer ellen, amely a német mintára formált francia fasizmus megtestesítőjévé lett. Ez ellen a rendszer ellen a kommunisták csak nemzeti egységben vívhatták a harcot.

Az ellenállás szerepe Franciaország felszabadításában igen jelentős volt: az ország területének mintegy háromötödét az ellenállók szabadították fel. 1944-ben a partizánok (FTP), a belső katonai erők (FFI), az üzemi munkásság, a városi és falusi lakosság szabotázzsal, az ellenség közlekedési útvonalainak megrongálásával és még számos más akcióval segítették a szövetségesek partraszállását és előrenyomulását. Ekkor már *az egész francia nép harcban állt.*

A nemzeti felkelés célja nemcsak a német megszállók kiűzése volt, hanem *a teljes nemzeti függetlenség biztosítása* a szövetséges angol–amerikai felszabadítókhoz való viszonyban is. Ezért volt a népfelkelésnek oly nagy jelentősége. A győzelmes nép vette kezébe a felszabadított városok és falvak közigazgatását, angol–amerikai katonai közigazgatásra nem is kerülhetett sor.

Mindennek politikai előkészítésében a Kommunista Párt munkája volt a döntő. A pártnak soha azelőtt nem volt ilyen jelentős befolyása az ország életében, soha azelőtt nem állt ilyen nagy néptömegek élén.

[6] A Charta újra megjelent a „France Nouvelle" 1965. augusztus 31-i számában.

Térjünk vissza Olaszországba, ahol az angol csapatok szicíliai partraszállása és Mussolini 1943 júliusi bukása után ugyancsak nemzeti felkelés készült. Ezekben a hónapokban Dél-Olaszországban a dolgozók tömegesen léptek be a Kommunista Pártba. Az olasz munkásmozgalom történetében először jött létre Dél-Itáliában nagy létszámú kommunista pártszervezet, amely ideológiai harcban kivívott politikai egységével tekintélyes, befolyásos tényező lett. Az uralkodó osztályok árulását felismerő nép bizalommal tekintett a kommunistákra, akik magatartásukat, állásfoglalásukat elméletileg és politikailag meg tudták indokolni.

Nagy jelentőségű volt a három szakszervezeti szövetség, a kommunista, a szocialista és a katolikus szakszervezetek egyesülése, a CGIL létrejötte, amely lényegében felszámolta a szervezett munkásság megosztottságát. Ez kihatott Olaszország még náci megszállás alatt sínylődő területeire is.

Togliatti a párt álláspontját az adott helyzetben így határozta meg: az olasz nép nem lehet szabad mindaddig, míg a náci csapatokat ki nem űzi az ország legszélsőbb zugából is. A legfontosabb feladat *a katonai erőfeszítések fokozása.*

Októberben a Kommunista Párt kezdeményezésére országszerte megalakultak a Garibaldi-partizánbrigádok (GAP), amelyeknek vezetője Luigi Longo lett. A legbátrabb kommunisták a katonai tevékenységnek szentelték minden erejüket. De a GAP nem volt kommunista alakulat, hanem igazi egységszervezet: *hazafiak fegyveres harci szövetsége,* pártállásra való tekintet nélkül. A GAP-alakulatok mindenféle formában hajszolták, üldözték, irtották a beözönlött német hadsereget.

A Kommunista Párt e harcok kezdetétől fogva arra törekedett, hogy a partizánakciókat összekapcsolja a munkásság sztrájkjaival, a tüntetésekkel, a parasztoknak a rekvirálás elleni akcióival, a náci alakulatokba való besorolást és a hitleristák számára végzett kényszermunkát megtagadó katonák ellenszegülésével.

Az üzemi agitációs csoportok megszervezésével a gyárak hamarosan a német nácik és az olasz fasiszták elleni harc támaszpontjai, maguk a munkások pedig partizánok lettek. A sztrájkok szakadatlan sorban követték egymást, és 1943 márciusának első hetében általános sztrájk bontakozott ki.

A nemzeti felszabadító harc politikai szervezésére a Kommunista Párt és a Szocialista Párt – amelyek az 1941 szeptemberi akcióegység-paktum alapján működtek együtt – az összes antifasiszta pártokkal közös akcióegyezmény megkötését javasolták. Ezt azonban nem volt könnyű létrehozni. A reakció az Olaszországot fenyegető „bolsevizmusról" prédikált, hogy félelmet és idegenkedést váltson ki a kispolgárságban mindennemű egyezménnyel szemben, azaz, hogy elválassza a nép nem-proletár rétegeit a munkásosztálytól. Ezért a *nemzeti ellenállás politikai megszervezése az osztályharc döntő fontosságú eleme lett.*

A Kommunista Párt lapja így írt az általános sztrájkról: „Ez volt az első általános sztrájk az állítólag köztársasági fasizmus[7] alatt; lenyűgöző megnyilvánulása a megvetésnek, amellyel a nép a fasiszták úgynevezett szociális köztársaságának fecsegését és demagóg csalásait sújtotta." A pártlap hozzáfűzte: a március 1-étől 8-áig tartó általános sztrájk – az első a hitleri megszállást nyögő egész Európában – országos és nemzetközi politikai jelentőségű, mert „nagy és döntő csatákat jelez Itáliában és a világban, amelyek meg fogják semmisíteni a náci fasizmust és fel fogják szabadítani a népeket"[8]. Az általános sztrájk a harcnak nevezetes mozzanata volt, amely közelebb hozta a háború végét.

Az antifasiszta pártokkal való megegyezés lehetővé tette egy hadikormány létrehozását Badoglióval mint miniszterel-

[7] Miután a monarchia megdőlt, de még mindig fasiszták kormányoztak Olaszországban.

[8] *La nostra lotta.* 1944. március 10–30. Az „Il Communismo Italiano nella seconda guerra mondiale", c kötet dokumentumaiból.

nökkel, az összes antifasiszta pártok részvételével. A Kommunista Párt részéről a kormány tagja lett Togliatti mint tárca nélküli miniszter, valamint a mezőgazdasági miniszter, a pénzügyi és a hadügyi államtitkár.

Ez az első demokratikus olasz kormány, amely a nemzeti egységet képviselte, ötven napig volt hivatalban. Feladata a háborús erőfeszítések fokozása, az angol–amerikai csapatok támogatása volt, hogy a németek vereségét olasz földön is mielőbb teljessé tegye.

Róma felszabadulása után a helyzet megváltozott. A kommunisták ugyan részt vettek a Bonomi miniszterelnökségével alakult új kormányban is, de ebben a kormányban már erős nézeteltérések merültek fel, amelyek alapjában magának a Nemzeti Felszabadító Bizottságnak belső ellentéteit tükrözték.

Dél-Olaszországban, ahol az első nemzeti egységkormány létrejött, alig volt befolyása a régi államapparátus bürokráciájának, Rómában viszont ez a befolyás azonnal érezhetővé vált. Még a miniszterek között is voltak olyanok, akik a régi fasiszta kormányokban is részt vettek. Rómában mind a kormány, mind a Nemzeti Felszabadító Bizottság szervezett konzervatív erőkkel került érintkezésbe, amelyek túlsúlyban voltak az államapparátusban, a közigazgatásban. Ezek nem rokonszenveztek egy új demokratikus Olaszország perspektívájával. Tulajdonképpen kettős játékot űztek: egyrészt demokratáknak mutatkoztak, másrészt mint visszahúzók dolgoztak.

Míg Dél-Olaszországban az antidemokratikus erőket a nagybirtokosok képviselték, Rómában az ipar és a bankok urai léptek a színre. Ezek mindent elkövettek, hogy a hivatalokban konzervatív, demokráciaellenes elemek maradjanak, és nagyrészt ez a magyarázata a Bonomi-kormány gyöngeségének. Ehhez járult az egyház nyomása, amelynek indítékai elsősorban a kommunistaellenességben gyökereztek.

Mindennek ellenére a háború vége felé a Kommunista Párt

befolyása volt a legerősebb, és az egyetlen biztosíték arra, hogy a fasizmus ne juthasson újra hatalomra Olaszországban.

*

A harmincas évek második felében a Kommunisták Magyarországi Pártja is a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának irányelveit tette meg politikai munkája alapjává. Igyekezett elhárítani a szociáldemokratákkal való akcióegység akadályait és ezen túlmenően egy demokratikus harci programban kifejezni az egész dolgozó nép közös érdekeit. Háttérbe szorult az „új Tanácsköztársaság" jelszava, amely távol tartott a kommunistáktól olyan tömegeket, amelyeknek objektív érdekei az adott történelmi helyzetben egységfrontba tömöríthették őket a kommunistákkal: a parasztokat és a városi kispolgárságot. A demokratikus program földreformról, demokratikus választójogról szólt, követelte az árdrágítás megfékezését, az adók leszállítását és mindenekfelett a háborús kalandorpolitika megszüntetését.

Az akcióegység érdekében a magyar kommunisták megváltoztatták magatartásukat a szociáldemokraták irányában; az kapott hangsúlyt, ami az egész munkásosztályt összeköti. A Kommunista Párt különbséget tett a szociáldemokrácia bal- és jobbszárnya között, új szemszögből foglalkozott a szakszervezeti munkával.

Kétségtelen, hogy a magyar kommunisták munkájára és a párt elméleti fejlődésére nagy hatással voltak a spanyol és a francia népfront tapasztalatai. Ahogy Magyarországnak a német fasizmustól való függősége egyre súlyosabban nehezedett az országra, úgy került előtérbe a nemzeti függetlenségért való harc. Elvileg hasonlóan, mint Spanyolországban, a népfrontpolitika összefonódott a függetlenségi harccal. A párt a demokratikus köztársaságért küzdve nemcsak a munkásegységet, de az antifasiszta nemzeti egységfront alapjait igyekezett létre-

hozni és a munkásosztályt egy nemzeti szabadságharc vezetésére felkészíteni.

Az események a magyarok számára is jó tanítómesternek bizonyultak: Jugoszlávia megtámadása Magyarországot a német fasiszta hadsereg felvonulási területévé tette, s a magyar hadsereg részt vett Jugoszlávia feldarabolásában. Ezzel – mondotta a Kommunista Párt – Magyarország nyíltan csatlakozott a német fasiszta agresszorhoz, feladta nemzeti függetlenségét, tehát a párt egész tevékenységét a függetlenségi harc feladatainak kell alárendelni.[9]

A szovjetellenes háború kezdetétől fogva a háborúból való kilépés, a különbéke és egy nemzeti kormány létrehozása lett a függetlenségi harc célja. „... a függetlenségi harc volt a második világháború időszakában az a közvetlen előtérben álló fő feladat, ha úgy tetszik, döntő láncszem, amelynek megragadása közelebb hozta a társadalom forradalmi demokratikus átalakulását."[10] A Magyar Kommunista Párt e küzdelem folyamán már jóval a felszabadulás előtt foglalkozott a harc perspektíváival, azokkal a problémákkal, amelyeket a demokratikus forradalomnak a szocialista átalakulásra való irányítása fog felvetni.

Nemcsak a magyar függetlenségi mozgalom számára állt így a kérdés. Mindenütt, ahol a fasiszta hadsereg veresége, a fasiszta államhatalom megdöntése volt a cél – így Olaszországban is –, a Kommunista Párt mint az ellenállás vezetője túlnézett a polgári demokrácián és újfajta, radikálisabb rendszer megteremtésére törekedett, olyan *demokratikus köztársaságot akart, amelyben a munkásosztály a vezető erő.*

Ezt megkövetelte a harc logikája is. A polgári demokrácia

[9] Lásd *Kállai Gyula:* A magyar függetlenségi mozgalom 1936–1945. Kossuth Könyvkiadó 1965. 93–96. old.

[10] *Szabó Bálint:* A Kommunista Párt politikai irányvonalának alakulása a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa után. Párttörténeti Közlemények, 1964 február. 50. old.

nem nyújthatott biztosítékokat arra, hogy a fasizmus maradványait gyökeresen kiirtja és valóban megakadályozza, hogy az a demokratikus jogokat a demokrácia ellen használhassa fel.

A széles népi szövetség megteremtésére törekedő Magyar Kommunista Párt látta, hogy a fasizmushoz való viszony kérdésében az uralkodó osztály nem egységes, ezért számba vette annak belső ellentéteit, frakcióinak különbözőségét. A magyar tőkések és nagybirtokosok egy része ellenezte a Németországgal való szoros szövetséget, nehezen tűrte a kiszolgáltatottságot. A Kommunista Párt tehát elsősorban az uralkodó körök németbarát szárnyát támadta. Amikor 1944. március 19-én a hitleristák megszállták a velük szövetséges Magyarországot, napirendre került a Hitler-ellenes fegyveres nemzeti szabadságharc szervezése. A jelszó már nemcsak a fasiszta koalícióból való kiszakadást, hanem *az antifasiszta koalícióhoz való csatlakozást* hirdette. Az antifasiszta népfront továbbfejlesztése nemzeti függetlenségi fronttá azt jelentette, hogy a munkásosztály szövetségi rendszere a burzsoázia németellenes szárnyát is felöleli. „A Hitler oldalán vállalt zsoldos szolgálat – mondotta a párt – az ország függetlenségének és szabadságának teljes elvesztését jelentheti. A magyar nép és nemzet becsületét csak úgy menthetjük meg, ha haladéktalanul szakítunk Hitlerrel és kilépünk a háborúból."[11]

[11] *Kállai Gyula:* A magyar fuggetlenségi mozgalom 1936–1945. 94–95. old.

IV

AZ UTAK TÖBBFÉLESÉGE

„A történelem általában, a forradalmak története pedig különösen mindig gazdagabb tartalmú, változatosabb, elevenebb, »ravaszabb«, mint ahogy azt akár a legelőrehaladottabb osztályok legjobb pártjai, legöntudatosabb élcsapatai képzelik."

Lenin

A második világháború végén kialakult erőviszonyok új lehetőségeket teremtettek a munkásosztály harca számára egész Európában. A demokratikus antifasiszta koalíció győzelme, a Szovjetunió megnőtt tekintélye, a hitlerizmus megsemmisítő veresége – mindez jelentősen fokozta a munkásosztály befolyását a nemzetek sorsának alakulására. Mindenütt elismerték, hogy a kommunisták voltak az antifasiszta ellenállás lelke, hogy a legnagyobb áldozatokat ők hozták a megszállók és hazai szövetségeseik elleni harcban.

Az ellenállás különféle formáiban s a partizánharcban kialakult nemzeti egységfrontot összetartani és a nemzeti megújhodás megvalósítására irányítani – ez volt a kommunista pártok programja a háború befejezése után. A pártok a különböző országokban más-más feltételek között tevékenykedtek; a körülmények mindenütt újszerűek, addig ismeretlenek, gyorsan változók, nehezen kiszámíthatók voltak.

Az egység fenntartása azonnal nagy nehézségekbe ütközött. A nemzeti függetlenségi frontokban a fegyveres harc idején együttműködő pártok, szervezetek, csoportok a fasizmus leveretése után már osztályjellegüknek megfelelően oszlottak meg; szembekerültek egymással.

A nyugat-európai országokban a kereszténydemokrata pártok lettek a burzsoá reakció képviselői, s az antifasiszta nem-

zeti függetlenségi harcban szerzett tekintélyüket felhasználták a jelentős katolikus tömegek befolyásolására.

A nyugat-európai országok közül Olaszországban fejlődött ki a legélesebb harc a demokratikus megújhodásért küzdő és a visszahúzó erők között. A nagyburzsoázia, amely a végsőkig támogatta a fasizmust, annak összeomlásával politikai csődbe jutott, de gazdasági erejét megtartotta és ezt igyekezett politikai hatalmának visszaszerzésére felhasználni. Arra törekedett, hogy megbontsa a munkásegységet, amely a háború alatt a Nemzeti Front gerince volt, és erélyesen szembefordult a munkásosztály követeléseivel, a Kommunista Párt programjával, mely az ország elmaradott gazdasági struktúrájának átalakítására irányult. A reakciós nagyburzsoáziát támogatta a Vatikán, az angol és az amerikai imperializmus.

Az Olasz Kommunista Párt minden erejével igyekezett a lehető legtovább megőrizni az ellenállás idején létrejött egységet, és ennek az egységnek a tömegek mozgalmán keresztül megvalósítható célokat adni. Ilyen cél volt a köztársasági rend kivívása, gazdasági, politikai, szociális reformok bevezetése. Nem a régi típusú parlamentáris demokrácia helyreállításáról volt szó (amilyen Olaszországban Mussolini hatalomra jutása előtt létezett), hanem új típusú állam felépítéséről, „amelyben mindörökre kiirtják a fasizmus gyökereit, és amelyben valóban el lehet indulni... az alapvető problémák megoldása felé... Ez az állam nem lehet még szocialista állam, de már nem lehet a nagybirtok és a tőkés monopóliumok hatalmában levő burzsoá állam sem."[1]

Milyen szövetségesekkel indulhatott el az Olasz Kommunista Párt a szocializmus felé vezető olasz úton? Az ellenállás időszakához képest mennyiben szűkült szövetségeseinek tábora?

Lenin szerint a kommunista pártok magatartását más pártok

[1] *Togliatti:* Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Könyvkiadó 1960. 95–96. old.

irányában e pártok programjának és az adott történelmi helyzetben az osztályharcban betöltött szerepének konkrét elemzése kell, hogy meghatározza. A kispolgári demokraták – tanította Lenin a „Baloldaliság a kommunizmus gyermekbetegsége" c. művében – ingadoznak a burzsoázia és a proletariátus, a munkások iránti szeretet és a munkáshatalomtól való félelem között. Azoknak az elemeknek, amelyek a proletariátus felé fordulnak, engedményeket kell tennünk, de egyidejűleg harcolnunk kell azok ellen az elemek ellen, amelyek a burzsoázia felé fordulnak.

A háború után éppen így viselkedtek a kispolgári demokratikus pártok, éppen ilyen taktikai feladatok elé állították a kommunistákat. A kispolgári elemek egy része többé-kevésbé leplezetten átállt a reakció oldalára. A kispolgári rétegeket tömörítő, de nagyobbrészt tőkéscsoportok által irányított pártok csak vonakodva vettek részt a fasizmus maradványainak felszámolásában, vagy éppenséggel szabotálták azt. 1945–1946-ban még együttműködtek a kormányokban a kommunista miniszterekkel és megszavazták az új, haladó szellemű alkotmányokat, 1947-ben az amerikai és az angol imperializmus meg a hazai monopoltőke nyomására – ugyanezek a pártok kiszorították a kommunistákat a kormányokból.

Ekkor megint új helyzet állt elő a nyugat-európai kommunista pártok számára, és fordulatai megváltoztatták szövetségeseik magatartását – beleértve a szocialistákat is. Az Olasz Kommunista Párt vezetői megértették, hogy az általuk – Gramsci nyomán – történelmi tömbnek nevezett tömörülésnek túl kell mennie a munkásosztály és a szegényparasztság klasszikus szövetségén, „ezt a szövetséget ki kell szélesíteni, szociális alapját ki kell terjeszteni a társadalom valamennyi termelő, nem élősdi rétegére, amelyeket fenyegetnek és sújtanak a kapitalizmus monopolista fázisának fejlődési tendenciái; e szövetségnek politikai alapjait tekintve, magában kell foglalnia több pártot és erőt, amelyek – ha ideológiailag el-

térőek is egymástól – meg tudnak egyezni egy, a gazdasági, társadalmi és politikai struktúra mély átalakítását célzó programban."[2]

Az olasz kommunisták ilyen széles és komplex szövetségi rendszerrel akartak előrehaladni a szocializmushoz vezető olasz úton.

Mennyiben sajátosan olasz ez az út? Annyiban, hogy kiindulva a sajátos olaszországi viszonyok objektív, tudományos elemzéséből – Észak és Dél ellentéte, az északi munkásság és a dél-olaszországi parasztság harci egysége, az agrárkérdés összefüggése az egész gazdasági rendszer alakulásának távlataival, a katolikus egyház erős befolyása, a nők felszabadításának és a demokrácia kiszélesítésének kapcsolata – keresi Olaszország, az olasz élet, az olasz jövő problémáinak megoldását.

Franciaországban másképp alakult a helyzet. Bár az ellenállásban részt vett szövetségesek kapcsolata itt is meglazult, a francia népfront friss emléke és élő hagyománya több aktuális politikai kérdésben még érvényesült. A munkásosztály ragaszkodott a kivívott szakszervezeti egységhez, érvényesítette akaratát az üzemi demokrácia kialakításában, a haladó értelmiség pártállásra való tekintet nélkül a közoktatás radikális reformját követelte stb. A felszabadult Franciaországban *a demokratikus intézmények visszaállítása* került napirendre, valamennyi demokratikus párt részvételével, amelyek a munkásosztályt, a parasztságot, a dolgozó értelmiséget képviselték.

A francia munkásosztály nem csupán tradícióból ragaszkodott a demokratikus intézményekhez, hanem azért is, mert ezekben a további, a szocializmus felé haladó fejlődés biztosítékát látta.

„A demokrácia előrehaladása világszerte lehetővé teszi – mondotta 1946-ban Thorez –, hogy más utat követhessünk,

[2] „l'Unità", 1964. szeptember 20.

mint amelyet az orosz kommunisták jártak meg. Az út minden egyes ország számára szükségszerűen más és más lesz. Mi mindig is úgy gondoltuk és ki is mondottuk, hogy a francia nép a maga dicső hagyományaival maga fogja megtalálni az utat, amely a szélesebb körű demokráciához, a haladáshoz, a szociális igazsághoz vezet. A történelem azonban megmutatta, hogy harc nélkül nincs haladás, nincs eleve kiépített út, amelyen erőfeszítés nélkül juthatnánk előre. Az embereknek mindig sok akadályt kellett legyőzniük. Ez az élet értelme."[3]

A háború utáni első években – amikor a történelem valóban „gazdagabb tartalmú, változatosabb és »ravaszabb«" volt, mint azt bárki is gondolta volna – a megújhodás új politikai és ideológiai problémákat vetett fel, amelyeket sémáktól mentes eredeti módszerekkel kellett megközelíteni.

A fasizmustól megszabadult országokban – Németországban, Lengyelországban, Romániában, Magyarországon – különfélék voltak a munkásosztály konkrét politikai akciói, másmás a többi dolgozó népréteg magatartása. Az új demokrácia kialakítására nem volt minden országra érvényes séma, és még kevésbé volt a szocializmus építésére. Az eltérések az egyes országok fejlettségi fokának, társadalmi hagyományainak, gazdasági struktúrája különbözőségének és még számos tényezőnek voltak a folyományai.

A kommunista pártokat, kivált a régi harcosokat, nyugtalanították ezek a különbségek, és gyakran vitatták, hogy vajon melyik módszer az „igazi". Minél több tapasztalatot szereztek azonban a nagy átalakulások folyamán, annál inkább erősödött a tudat, hogy a népi demokratikus átmenetek nem is lehetnek azonosak. Ugyanakkor fel kellett ismerni – és ebben rejlett a legfőbb tanulság – az *alapvető azonosságokat,* amelyek valamennyi szocializmust építő európai országban fellelhetők: mindenütt végrehajtották a földreformot és megkezdték a

[3] Maurice Thoreznek 1946-ban a „Times"-nek adott interjújából idézi a „Cahiers du Communisme", 1964. 7–8. sz. 63. old.

kollektivizálást, mindenütt államosították a nagyüzemeket, mindenütt gyors ütemű iparosítás indult meg, és mindenütt a munkásosztály gyakorolja a hatalmat.

A szocializmushoz vezető utak többfélesége ma már ismert és elfogadott tény, ettől a sokféleségtől nem kell félteni a szocialista országok összetartását, testvériségét. A többféleség, a sajátosságok számos új elemmel gazdagítják a marxizmus–leninizmust.

Németország kétféle megszállás alá került, aminek következtében két ellentétes társadalmi rend alakult ki nemzeti területén. A háború befejezésének idején azonban Nyugat-Németország helyzete még nem volt ellentétes Kelet-Németországéval, és a két német állam kialakulásával a munkásosztály még nem számolhatott. A német munkásság többsége az *egész országban* a fasizmus teljes felszámolását, egy antifasiszta demokrácia megteremtését óhajtotta. Ennek megvalósítására azonban egymaga nem lett volna képes.

A Szovjetunió segítő kezet nyújtott. A szovjet nép nem azonosította a német népet a Hitler-fasizmussal, az agresszív német imperializmussal, sőt, a szovjet kormány Hitler áldozatának tekintette a német népet. De ez az áldozat nem volt bűntelen: maga is felelős volt a háborúért, minthogy nagy múltú munkásmozgalommal bíró, fejlett nemzet létére sem volt képes a számára végzetes rablóháború kirobbantását megakadályozni.

A történelmi tapasztalatok azonban csak úgy fejlesztik a nép politikai öntudatát, ha a munkásosztály legfejlettebb képviselői, ideológiai és politikai vezetői összegezik és tudományosan általánosítják a tanulságokat. A német marxistákra, a Német Kommunista Párt vezetőire várt ez a feladat, amelynek jó megoldásától 1945 nyarán igen sok függött. A német nép nem is tudott volna szörnyű elesettségéből felemelkedni, ha a kommunisták nem tudták volna megértetni vele egyrészt azt, hogy felelős a háborúért és a fasizmus bűneiért, másrészt

azt, hogy a német militarista imperializmus veresége *a német nemzet számára is meghozta a gazdasági és erkölcsi felszabadulást*. Ezt kellett megértetni azokkal az embermilliókkal, akiket a hitlerista propaganda hosszú éveken át őrületes sovinizmussal, a germán faj felsőbbrendűségéről, életteréről, világhatalmi elhivatottságáról szóló ideológiával fanatizált. 1945-ben létkérdés lett, hogy felismerjék a háború okait, jellegét és a nemzeti katasztrófa értelmét.

1945-ben Németország romokban hevert, s az ország keleti része még súlyosabb pusztítások nyomait viselte, mint a nyugati. Berlin, a modern világváros, széles sugárútjaival, hatalmas tereivel, parkjaival – ez a Berlin már nem volt. Kevés szóval is megrendítően írja le Anna Seghers azt a gyötrelmesen nyomasztó érzést, amely az emigrációból hazatérő kommunistákat várva várt megérkezésük napján, sivár hotelszobájuk repedezett falai között elfogta: „... ahol a maradék üvegtáblán átnézhettünk, romokat láttunk. A romváros egybeolvadt az alkonyati égbolttal, olyan volt, mintha még mindig parázslana és füstölögne. Az emberek, akikkel az utcán találkoztunk, kiszikkadtaknak és reményteleneknek látszottak. Szerencsétlenségük elkeserítette őket, tán leginkább az a gondolat, hogy ők maguk is okai . . ."

Voltak, akik kételkedtek abban, hogy a német nép újjászületése egyáltalán lehetséges. A hitlerizmus anyagi és erkölcsi pusztításai után is élt azonban az az erő, amelynek a nagy átalakulás, a valóságos újjászületés bábájává kellett lennie: a *munkásosztály*. Annak ellenére, hogy a nácizmus a munkásság egy részét is megfertőzte, ez az osztály egész történelmi fejlődésénél, gazdasági és társadalmi helyzeténél fogva a haladás élharcosa, tehát az antiimperialista, antifasiszta harc hivatott vezetője volt. Ezt bizonyította a német munkásság legöntudatosabb részének illegális munkája a fasizmus legsötétebb éveiben, az, hogy fiai részt vettek a spanyolországi szabadságharcban, a nyugat-európai ellenállásban, a partizánharcokban.

Ezért 1945-ben világos volt, hogy ha van erő, amely a romokból új országot teremthet, az csak a munkásosztály lehet, mindenekelőtt a kipróbáltan antifasiszta munkásság.

A munkásosztály egymaga azonban nem oldhatta meg a hatalmas történelmi feladatot, a német nemzetnek a haladáshoz való felzárkóztatását. Magával kellett vinnie ebbe a gigászi harcba az összes antifasiszta erőket, hogy a nemzeti élet minden területéről és a tömegek tudatából is kiirtsák a fasizmus maradványait.

A német munkásosztály haladó törekvései megfeleltek az európai népek érdekeinek. E népek mérhetetlenül sokat szenvedtek a hitleri hadseregektől, a megszállóktól, az SS-bandáktól, és aggodalommal figyelték, megtisztul-e Európa földje ettől a pestistől. A német nemzet átalakulása, a német demokrácia és béke erőinek megszilárdulása a háború utáni Európa valamennyi népének közös ügye volt. Ez a közös politikai érdek lett az első szál, amely a német munkásosztály harcát az európai népekéhez fűzte. Csak a munkásosztály erőfeszítései vezethették ki Németországot a háború utáni teljes elszigeteltségéből.

Alig egy hónappal a hitleri haderők maradványainak teljes kapitulációja után szervezte meg a Kommunista Párt az első antifasiszta gyűlést Berlinben. *A párt a demokratikus antifasiszta erők teljes egységének megvalósítására összpontosította figyelmét.* Ehhez olyan programra volt szükség, amely nemcsak a munkásosztály számára, hanem minden demokrata és antifasiszta számára is elfogadható.

Valóban az élet követelései diktálták ezt a programot: eltakarítani a romokat a lebombázott városokban, harcolni az éhség, a munkanélküliség és a hajléktalanság ellen, létrehozni a gazdátlanná vált községekben a demokratikus önkormányzati szerveket, kisajátítani a fasiszta vezetők és háborús bűnösök vagyonát és végrehajtani a demokratikus földreformot.

Ebben a programban benne foglaltatott az 1848-ban félbemaradt polgári demokratikus forradalom befejezése: a junkerek, hercegek, nagybirtokosok kisajátítása és Németországnak a porosz militarizmus ideológiájától való megtisztítása. A keleti övezet lakossága számíthatott a szovjet megszálló hatóságok támogatására, és alapjában mindez megfelelt a szövetséges nagyhatalmak potsdami egyezményének is.

A kommunisták azt mondták: *antifasiszta demokratikus rendet* kell teremteni s az antifasiszta erők közös erőfeszítésével megkezdeni az újjáépítést. A szovjet megszálló hatóságok engedélyezték a demokratikus pártok életre hívását, és létrejöttek az új szabad szakszervezetek, amelyekre különleges feladat hárult.

A felszabadulás utáni új szakszervezeteknek a munkásság erkölcsi felemelkedését kellett szolgálniuk, vissza kellett adniuk osztályöntudatát, tudatosítaniuk nagy nemzeti szerepét. Milyen halaszthatatlan tennivalókat diktált ez a szerep? Elfoglalni a gazdasági élet kulcspozícióit, megindítani a termelést, megértetni a dolgozókkal, hogy most már tőlük függ az új élet anyagi és társadalmi feltételeinek megteremtése, a nemzet felemelkedése.

Ehhez nemcsak a náci „munkafront" tizenkét éves működésének nyomait kellett eltörölni, hanem a weimari demokráciának az idősebb munkásgenerációban még élő reformista szakszervezeti tradícióit is el kellett vetni. Semmi esetre sem olyan szakszervezetekre volt most szükség, mint a régi ADGB volt, amelyet opportunista vezetői gyakran a munkásosztály és a munkásegység érdekei ellenére irányítottak. Olyan szakszervezetek kellettek, amelyek a munkásegység és osztályharc szilárd alapján állnak és a munkásosztály szerepének folytonos növelésével Németország újjászületésének műhelyeivé válhatnak.

A szakszervezeteken kívül más demokratikus tömegszervezetek is alakultak, amelyek az átalakulásban fontos feladato-

kat voltak hivatva megoldani. Nagy szerep várt például a Kulturbundra (Kultúrszövetség), amely 1945 augusztusában jött létre, és elnökévé az emigrációból hazatért kommunista költőt, J. R. Bechert választotta. A kulturális tömegmunka az 1945. évi helyzetben jelentős politikai és erkölcsi tényező volt. A kultúra, a művészet láthatatlan kézzel fűzte egybe a megszakadt láncot: *feltámasztotta a német nemzet haladó erőinek, forradalmi munkásmozgalmának a Hitler-fasizmus által eltaposott életét,* hogy az eljövendő német demokrácia táptalaja legyen.

A német munkásosztály szövetségi politikájának szervezeti formája a többpártrendszer lett: az antifasiszta demokratikus pártok tömbje, amely a Német Kommunista Párt Központi Bizottsága kezdeményezésére 1945. július 14-én alakult meg[4] a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Kereszténydemokrata Unió és a Liberális Demokrata Párt összefogásából. Az utóbbi két párt a dolgozó parasztságot, a városi kispolgárságot és a polgárságnak azon elemeit képviselte, amelyeket megtört a vereség, és valamiféle kiutat kerestek a katasztrófából.

Ennek a szövetségi tömbnek az összetartója az antifasizmus, az újjáépítés volt, eszméiben azonban nem osztoztak egyenlő mértékben a különböző pártok, hiszen ezek nem mentek át az ellenállás iskoláján, mint a francia, az olasz és általában a nyugat-európai országok kispolgári pártjai. Mégis, a munkásosztály számára nélkülözhetetlen szövetségesek voltak a gigászi feladatok megoldásában, s a munkásvezetők azzal számoltak, hogy a közös erőfeszítésekben át is nevelődnek. A nevelő hatás eredményessége a munkásosztály egységének megvalósulásától függött.

A Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülésével 1946 áprilisában létrejött *egységes munkáspárt* olyan erővé

[4] Már a Kommunista Párt fentebb említett 1945 júniusi akcióprogramja szólt egy antifasiszta demokratikus tömb szükségességéről.

vált, amely létrehozhatta a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét.

A továbbiakban még majd kitérünk a munkásegység és a munkás-paraszt szövetség sajátosságaira a különböző országokban. Itt csak azt kívánjuk megállapítani, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban a többpártrendszer és a tömbpolitika volt a legjobb politikai bázis, amelyen a munkásosztály és leninista pártja szorosan összefonódva a néppel, azt a haladás útján vezethette.

A tömbpolitika helyesnek bizonyult elsősorban az ország kettészakítása elleni harcban, a nemzeti kérdés alakulásával kapcsolatban. Így például, amikor az NDK Kereszténydemokrata Uniója bizonyos együttműködést valósított meg a nyugatnémet keresztényde mokratákkal.

1948-ban további két párt alakult a szovjet megszállási övezetben: a Német Demokratikus Parasztpárt és a Német Nemzeti Demokratikus Párt. Mi indokolta megalakulásukat? Az antifasiszta–demokratikus átalakulás eredményeinek megszilárdítása és a szocialista forradalom előkészítése szükségessé tette a társadalmi osztályok és rétegek *differenciáltabb politikai irányítását*. A tömbben egyesült baráti pártok egyenjogúak és egyenlő mértékben felelősek is voltak a nemzetgazdaság kérdéseinek megoldásáért, az NDK kormányának kül- és belpolitikájáért. Vezetőik egy része olyan emberek közül került ki, akik a háború alatt a Szovjetunióban a Szabad Németország Nemzeti Bizottságához tartoztak. A baráti pártok tömbjéhez csatlakoztak a tömegszervezetek; együtt képezték *a népi kongresszus-mozgalom és a Demokratikus Németország Nemzeti Frontjának* alapját, amely túl a pártok és tömegszervezetek tagságán, a legszélesebb néprétegek egyesítésére alakult.

Így építette ki a német munkásosztály fokról fokra a maga szövetségi táborát, amelynek alakulatait, az egyes pártokat, tömegszervezeteket a nekik legalkalmasabb feladatok megol-

dására irányította. A Német Szocialista Egységpárt a tömb többi pártjával közösen, bizonyos célszerű munkamegosztással egyre növelte a népgazdaság szocialista szektorát, tervszerűen fejlesztette a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket, kiépítette a szocialista nagyipar bázisát, emelte a termelékenységet és az életszínvonalat.

Jelentős szerepük van mindmáig a különböző kispolgári rétegeket összefogó tömegszervezeteknek. A „Handwerkskammer" a magánkisiparosok érdekképviselete, és egyben kisipari termelőszövetkezetek létrehozásán dolgozik, emellett a hajdani céhek bizonyos hagyományait is őrzi. 1965-ös adatok szerint az NDK-ban 800 000 kisiparos van, és a kisipari, kézműipari termelésnek mintegy 35 százaléka jut a kisipari termelőszövetkezetekre, vagyis a kisipar kétharmada magánkézben van. Ennek szerves bekapcsolását a szocialista tervgazdaságba a Handwerkskammerhez tartozó bevásárlási és szállítási szövetkezet valósítja meg, mely feldolgozza a kisiparosság számára a termelési irányszámokat, lebonyolítja a szerződéses termelésre vonatkozó egyezmények megkötését a nagyüzemekkel.

Ez a szervezet mindeddig bevált. A Kamarához tartozó kistermelők évi teljesítménye áruban és szolgáltatásokban a kezdeti négymilliárdról tizenkét milliárdra növekedett, a munkaerő létszámának harminc százalékos csökkenése és az árak ismételt leszállítása mellett.

A Kamara elnöke szerint: „politikailag az volt a fontos, hogy a kisembereknek a biztonság érzetét adjuk; meggyőzzük őket arról, hogy társadalmunkban mindenki számára van hely. Felvilágosító munkánkat sajtójukkal és agitációjukkal hathatósan segítik a tömbpártok."

Az imperialisták mindent elkövettek, hogy az NDK szocialista fejlődését gátolják, és ebben a kisemberekre is számítottak. Ismeretes, hogy a nyugatnémet külön állam kialakítása ezt az ellenséges célt szolgálta. Az imperialisták aknamunkája nem maradt hatástalan az NDK-ban létrejött szövetségi tömb

nem-proletár pártjaira, és ellentéteket szított az egyes pártokban is. A viták, amelyek ezekben a pártokban lefolytak, az ideológiai és politikai *osztályharc ütközetei* voltak *a szövetségi tábor szervezeti keretein belül.* (Hasonló jelenségekkel találkozunk más népi demokratikus országok fejlődésében is.) A Német Szocialista Egységpárt segítette az eszmei tisztulást és a tömbpártok harcát a kommunistaellenes befolyás leküzdésére. Nehéz ideológiai munkát végzett addig, míg a baráti pártok elfogadták a fejlődés szocialista útját. A tömb küzdelmek árán kiállta a próbát: kivette részét a fasizmus felszámolásáért folytatott harcból, és politikai teherbírása megmutatkozott többek között az 1953. július 17-i ellenforradalmi puccskísérlet idején. A tömb összetartása azóta is erősödött. Az NDK-ban tehát – eltérően más népi demokratikus országoktól – a Nemzeti Front mellett fennállnak és működnek a demokratikus pártok; vezetőik tagjai a kormánynak és számos magas funkciót töltenek be. Ez előreláthatólag még hosszú ideig így lesz, minthogy Németország demokratikus újraegyesítése még nem valósult meg.

Az NDK-ban kialakult népfront jellegű rendszer a szocializmus építésének társadalmi-politikai alapja: a népi demokrácia gazdasági, jogi és erkölcsi szabályai szerint működik, amelyek a szocializmus építésében fokozatosan elért eredményekkel kapcsolatban fejlődnek. Minden új feladatot – elvi kimunkálása után – a Német Szocialista Egységpárt megvitat a tömbpártokkal. Ezeknek a pártoknak mindegyike állít egy-egy miniszterelnök-helyettest; az alkotmány értelmében minden parlamenti csoport, amelynek legalább negyven tagja van, részt vesz a kormányban.

A demokratikus pártok 1945-ben létrejött tömbje monopóliumellenes és nagybirtokellenes egyesülés volt. A polgári pártok mint össznémet pártok léptek be akkor a tömbbe. Az ország kettészakításával azonban tevékenységük az NDK területére korlátozódott. Feladatuk mégis *össznémet feladat.*

A tömbpolitika sikerei a nyugatnémet lakosságnak megmutatják, hogy lehetséges valamennyi népréteg együttes munkálkodása a szocializmus felé vezető úton.

A pártok közötti kölcsönhatásban végső soron a Német Szocialista Egységpárt befolyása érvényesül. A tömbpártok lojálisak, nem közvetítenek Nyugat-Németországból eredő káros ideológiai áramlatokat, sőt, a Liberális Demokrata Párt tagjait, főleg a fiatalokat, tanfolyamain marxista ismeretekre tanítja.

*

Magyarországon a háború utolsó szakaszában a Kommunista Párt egész tevékenységét a függetlenségi harcnak rendelte alá, s ezzel az összes hazafias erők szövetségese lett.

A kommunisták a függetlenségi mozgalom jelszavait összekapcsolták a munkásosztály szociális követeléseivel. Programjukban meghatározták a felszabadulást követő forradalmi átalakulás és *az új hatalom jellegét.*

A felszabadulás után a párt álláspontja az volt, hogy „az újjáépítés roppant feladatainak megoldására széles összefogást kell létrehozni, amelyben egyesül a munkásság és a parasztság, de ezen felül részt venne benne a kisiparosoknak, kiskereskedőknek és tőkéseknek az a része is, amely kész együttműködni az ország felépítése érdekében . . . Ha olyan feltételeket teremtünk, amelyek mellett a polgárság zöme is részt vehet az újjáépítésben, elszigeteljük a szabotálókat, gyengítjük a reakciót, erősítjük a demokráciát."[5]

Elsősorban a földosztás, de a gazdasági életben elért más kezdeti eredmények is már meggyőző érvek voltak. Az infláció megszüntetése, a jó pénz megteremtése növelte a Kommunista Párt és a munkásosztály tekintélyét, fokozta a haladó erőket tömörítő Kommunista Pártot, Szociáldemokrata Pártot

[5] „Szabad Nép", 1945. május 20.

és Nemzeti Pártot összefogó Baloldali Blokk befolyását. A fő kérdésekben ez a három párt egyetértett, de voltak közöttük számottevő nézetkülönbségek is. Az egyes pártokon belül is kialakultak a bal- és jobbszárnyak. A blokk egyes pártjainak jobboldalán elhelyezkedő politikusok viszolyogtak az ország problémáinak forradalmi megoldásától. Ők az újjáépítést a háború előtti társadalmi berendezkedés alapján képzelték. A Kisgazdapárt a reakció gyűjtőmedencéjévé vált.

Az osztályharc már 1946-ban éleződött. A forradalmi és a reakciós erők harca elsősorban *a parasztság megnyeréséért folyt*. A Kisgazdapárt „egységes paraszti érdekekről" beszélt[6] és a parasztság egészét akarta szembefordítani a munkásosztállyal. A Kommunista Párt harcolt a Kisgazdapárt e politikája ellen, de annak tudatában, hogy „... a város és falu dolgozóinak szövetsége nemcsak pártok szövetkezésének formájában valósulhat meg. A Kommunista Párt nemcsak az ipari munkásság pártja, a parasztság pártja is, a munkásság és parasztság szövetsége – részben – a mi pártunk kereteiben is megvalósul" – írta Révai József.[7]

A Kommunista Párt falun az agrárproletariátusra támaszkodott, amelyhez a földhöz jutott új gazdák is húztak, míg a régi gazdák jelentős része a Kisgazdapárt befolyása alatt állott.

A Nemzeti Parasztpártban is kialakult egy jobb- és egy balszárny. A jobboldal „az értelmiség vezette parasztságban" látta a nemzet jövőjének letéteményesét, így hát közel állt a Kisgazdapárt centrumához, s ez azt a veszélyt rejtette magában, hogy kiszakítja a Nemzeti Parasztpártot a Baloldali Blokkból. A Nemzeti Parasztpárt vezetősége azonban együttműködött a munkáspártokkal, és nagy szerepe volt abban, hogy az ellen-

[6] A Parasztszovetség országos közgyűlésén a szövetség ügyvezető igazgatója többek között ezt mondta: „A fejlődés azt mutatja, hogy az osztályrétegeződések lassan eltűnnek, és helyükön felépül a rendezett paraszti társadalom." Az 1946. szeptember 10-i „Kis Ujság"-ból idézi a „Párttörténeti Közlemények", 1965. 1. sz. 49. old.

[7] „Szabad Nép", 1945. augusztus 19.

séges elemeknek nem sikerült felbomlasztaniuk a munkásparaszt szövetséget.

Az újjáépítés perspektíváinak szempontjából és az osztályharc 1946. évi csatáiban természetesen nagy jelentősége volt annak, hogy a két munkáspárt viszonya hogyan alakul.

Németországtól eltérően, ahol a munkáspártok már 1946 tavaszán egyesültek, Magyarországon a felszabadulás után még három évig fennállt a két munkáspárt. Ez a hazai viszonyokból adódott így. A német szociáldemokraták a felszabadulás után a keleti övezetben alig rendelkeztek befolyással, míg a Magyar Szociáldemokrata Párt nagy munkástömegeket és jelentős városi kispolgári rétegeket tartott a befolyása alatt. A parasztságban nem volt nagyszámú híve: a régi szociáldemokrata földmunkások a felszabadulás után a Kommunista Párthoz csatlakoztak. A Szociáldemokrata Párt fő ereje a szakszervezetekben volt.

A magyar szociáldemokraták a napi politikát és a népi demokrácia fejlődésének útját illető akkori ingadozásának az a magyarázata, hogy sok kispolgári elem volt ebben a pártban. Ezzel magyarázható gyengesége a külső nyomásokkal szemben is. A jobboldali szociáldemokratákat hagyományos kommunista- és szovjetellenességük a polgársághoz húzta, amellyel egységre törekedtek még bizonyos áldozatok árán is. S a szövetség érdekében a már elért vívmányokból sem átallottak volna engedni.

A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői lazítani próbálták a kommunistákkal való akcióegységet, és a koalíció felbontását latolgatták. Ők a polgári pártokkal kívántak kormányt alakítani. A balszárny viszont – bár nem teljesen következetesen – a kommunistákkal együtt akart harcolni a népi demokrácia továbbfejlesztéséért, megértve, hogy az alternatíva csak a burzsoá diktatúrához való visszafejlődés lehetne. A kommunisták mutatta utat számukra is vonzóvá tette, hogy polgárháború nélkül vezet a szocializmushoz.

A munkásegység hiánya tehát rontotta az osztályharc feltételeit, amelyeket nemzetközi politikai tényezők is súlyosbítottak. Churchill fultoni beszéde Magyarországon is felbátorította a reakciót, amely arra számított, hogy Trumanék segítségére fognak sietni. Erre, mint ismeretes, több kísérlet is történt az évek folyamán. S hogy e próbálkozások vereséget szenvedtek, az nemcsak a szovjet csapatok jelenlétének, hanem nagyban annak is köszönhető volt, hogy a munkásosztály közben megvalósította egységét.

A felszabadulást követő első években a Baloldali Blokk pártjai együtt kormányozták az országot, bár, mint említettük, e pártok között és az egyes pártokon belül is folyt az ideológiai, politikai harc. A gazdasági és társadalmi átalakulás, annak ellenére, hogy abban az időben még polgári demokratikus jellegű volt, már magában hordozta a későbbi proletárdiktatúra és szocialista építés elemeit. S ha megkülönböztetjük is a megtett történelmi út egyes szakaszait egymástól – ami segíti a fejlődés jobb megértését –, a demokratikus antifasiszta szakasz és a proletárdiktatúra szakasza nem válik el élesen egymástól. Minthogy azonban egyre világosabban rajzolódott ki a forradalom viszonylag békés, vértelen útja, a munkásosztály ingadozó szövetségesei is mind határozottabban álltak az új országot építő osztály mellé.

*

Lengyelországban – bár gazdasági struktúráját tekintve hasonlított Magyarországhoz és szintén fasiszta kormányának „köszönhette", hogy a náci hadsereg lerohanhatta – a népi összefogás más módon jött létre: magából az ellenállásból fokozatosan nőtt ki. Eltérően más országoktól – például Franciaországtól, Görögországtól –, a liberális polgári pártok a megszállás idején sem voltak hajlandók a kommunistákkal közösen szervezni az ellenállást, sőt, a Lengyel Munkáspártot

„a haza ellenségének" minősítették. A hazafias erőknek sokáig kellett harcolniuk a Londonból irányított ellenforradalmi burzsoázia ellen.

A Lengyel Munkáspárt tehát közvetlenül a lengyel néphez szólt a nácik elleni közös harcra buzdító felhívásában. Az volt az álláspontja, hogy a náci terrorra a tömegek terrorjával kell felelni, és partizánakciókat szervezett a német katona- és hadianyagszállító vonatok kisiklatására. 1942 januárjában a Lengyel Munkáspárt csatába hívta a népet a hitlerista megszállók ellen, és hangsúlyozta, hogy az árulók és kapitulánsok kivételével *mindenkinek* ott a helye a nemzeti szabadságharcban, hiszen a náci népirtás az egész lengyel társadalmat pusztulással fenyegeti.

1943 tavaszán a Szovjetunióban lengyel emigránsok és menekültek megszervezték a Lengyel Hazafiak Szövetségét és a Kosčiuszko-hadosztályt, amelyből az első és második lengyel hadsereg nőtt ki. Ezek az erők fontos katonai és politikai szerepet töltöttek be Lengyelország felszabadításában és a népi hatalom megalapozásában.

A Szovjetuniónak döntő szerepe volt abban, hogy Lengyelország megszabadult a náci megszállóktól, a haláltáboroktól, a lengyel fasiszta bandáktól. Mint Magyarországon és Németországban, itt is a szovjet katonai erők zúzták össze a fasiszta erőszakszervezetet és védték meg az országot az imperialista intervenciótól. A lengyel belső ellenállás azonban sokkal jelentősebb volt, mint a német és a magyar.

1943 novemberében a Munkáspárt egy sokféle erőt összefogó *ideiglenes antifasiszta kormány létrehozását* javasolta, és kidolgozta ennek demokratikus programját, amely magában foglalta a nagybirtok kisajátítását, a kulcsiparok, a bankok, a közlekedés államosítását. Végül, 1944-ben, a népi erőket az Országos Nemzeti Tanács és a népi hadsereg fogta össze.

A mozgalom osztálytagozódása folytán azonban a lengyel ellenállást két központ irányította: az egyik a londoni burzsoá

emigráns kormány volt, a másik a Lengyel Munkáspárt szervezte Országos Nemzeti Tanács, mely a földalatti fegyveres proletármozgalmat, a népi hadsereget irányította.

A lengyel szabadságharcot különösen bonyolulttá tette, hogy a londoni emigráns kormány által az országban szervezett ellenálló csoportok szembeszálltak a Lengyel Munkáspárt szervezte partizánosztagokkal és testvérharcot vívtak ellenük. Gomulka az LMP nevében 1943. január 15-én levélben fordult a londoni emigráns-kormány lengyelországi képviseletéhez, a Delegaturához, és a betolakodók elleni közös harc érdekében megegyezést javasolt. A levél egyidejűleg megbélyegezte a testvérharcot, amely a haza ellenségeinek kedvez. A Delegaturával folytatott tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, a jobboldali elemek mereven elzárkóztak a Munkáspárttal való bárminemű együttműködéstől. A Delegatura egységei mégis nemegyszer közös fegyveres akciókban vettek részt a partizánokkal, a hitleristák ellen.

Az Országos Nemzeti Tanács létrehozta a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot, amely a népi hatalom első ideiglenes kormányzó szerve volt. Ebben részt vettek a Lengyel Munkáspárt, a Szocialista Párt, a Parasztpárt és a Demokrata Párt képviselői. Az ideiglenes kormány – mint ezt első manifesztuma kifejezte – a Szovjetunióval való barátság és együttműködés politikáját követte. E barátságot megpecsételte Lublin város felszabadítása, melyben a szovjet csapatok és az első lengyel hadsereg közösen vettek részt.

A fő ellentét 1944-ben a hitleri megszállók és a hazafias nép közti ellentét volt. Ennek megfelelően a Felszabadító Bizottság előtérbe helyezte az ország katonai felszabadítását, a németek kiűzését az egész nemzeti területről. A felszabadult országrészekben azonnal megkezdődött a földreform, a lerombolt városok újjáépítése, majd a német vagyon államosítása, vagyis az antiimperialista, antifasiszta, antifeudális, demokratikus feladatok kerültek napirendre. A Nemzeti Felszabadító

Bizottság arra törekedett, hogy *a legszélesebb néprétegeket tömörítse egy a munkásosztály által irányított táborba.*

A forradalom demokratikus jellege lehetővé tette sokmilliós népi tömegek egyesülését. A forradalom demokratikus szakasza már nem lehetett polgári demokrácia, de még nem lehetett szocialista sem, hanem olyan átmeneti forma volt, amilyet – bizonyos nemzeti sajátosságoknak és történelmi előzményeknek megfelelő eltérésekkel – a felszabadult többi kelet-európai nép is kialakított.

A nemzeti egység frontja magáévá tette a Lengyel Munkáspártnak a forradalom demokratikus szakaszára kidolgozott programját, amely a háború utáni demokratikus pártok tömbjének programja lett és a munkás-paraszt szövetség politikáját érvényesítette.

A munkásság már a felszabadulást követő első napokban spontán mozgalommal birtokba vett egész sor gyárat, malmot, bányát. A Nemzeti Tanácsnak az alapvető iparágak államosításáról szóló 1946. január 3-i rendelete legalizálta azt, amit a munkásosztály már előbb, forradalmi úton kivívott. A júniusi referendum alkalmával a szavazók túlnyomó többsége helyeslését fejezte ki arra vonatkozólag, hogy a készülő alkotmány erősítse meg az agrárreformot és a nemzetgazdaságban alapvetően fontos iparágak államosítását.

A társadalmi átalakulás irányítására új államapparátusra volt szükség. A lengyelek kezdetben megtartottak bizonyos polgári demokratikus intézményeket, amelyek időlegesen még működtek az új népi demokratikus szervek mellett. Ez azért volt így, mert annak idején a Nemzeti Felszabadító Bizottság manifesztuma az 1921-es alkotmány alapelveire hivatkozott, tehát ebből kellett kiindulnia. De a népi demokratikus jellegű intézmények kezdettől fogva működtek és növekvő számban vonták be a lakosságot az országos ügyek intézésébe.

A munkásosztály, amely a fasizmus elleni harc élén küzdött, és Kommunista Pártja, amely a harcot szervezte, elvileg irá-

nyitotta – kivívta a vezető szerepet a demokratikus pártok tömbjében.

Az egységet – a benne részt vevő pártok és csoportok nézeteltérései ellenére – konszolidálták a közös fegyveres harc, az ország sürgős szükségletei, az élet követelményei. Az új Lengyelország iránt megnyilvánuló nemzetközi szolidaritás is jelentősen megszilárdította az együttműködést. A Szovjetunió már 1944 augusztus elején elismerte a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságot, majd 1945. április 21-én lengyel–szovjet kölcsönös segítségi és barátsági egyezményt írtak alá, amely a népi Lengyelország külpolitikájának tengelye lett. 1944 decemberében az ideiglenes francia kormány és a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság kicserélte képviselőit; majd 1945 folyamán Csehszlovákia, Jugoszlávia, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kína is elismerte az ideiglenes lengyel kormányt. Az év végén Lengyelország Magyarországgal és Ausztriával is diplomáciai kapcsolatot létesített.

Összetartó kapocs volt a nép hatalmas erőfeszítése, hogy újjáépítse a lengyel városokat és falvakat. Világhírűvé vált a Himmler egyenes utasítására lerombolt Varsó nagyszerű újjáteremtése, amelynek mai utcáiban valóban mindenki keze munkája benne van.

A Szovjetunió, Lengyelország és Jugoszlávia szenvedték a második világháborúban a legnagyobb emberveszteséget.[8] Népességükhöz viszonyítva a legtöbbet a lengyelek veszítették, Lengyelországban minden 1000 lakosból 220 pusztult el a frontokon, a bombázott városokban és a kivégző táborokban. Ez a szörnyű nemzeti tragédia csak fokozta az évszázados függetlenségi harcokban kifejlődött lengyel patriotizmust, a szívós összetartást a nemzet újjáteremtésében.

A lengyel nép joggal büszke mindarra, amit az újjáépítés-

[8] A Szovjetunió vesztesége 20 000 000, Lengyelországé 6 028 000, Jugoszláviáé 1 706 000 ember volt.

ben alkotott. „Micsoda erők szunnyadhattak a néptömegekben – írja egy lengyel történész –, ha millióinak szörnyűséges lemészárlása, a gátlástalan elnyomás évei és a beözönlött nácik embertelen terrorja sem volt képes energiáit csökkenteni, amelyeket a népi hatalom felszabadított . . ."

A lengyel állam ezeréves fennállásának ünnepi évében is erőteljesen jelentkezett a lengyel nép szenvedélyes hazafisága. Túl az érzelmek megnyilatkozásain, komoly érdeklődést mutat hazája történelmi múltja iránt. „Az a nagy érdeklődés – írja a történész –, amelyet a lengyel nemzet múltja iránt tanúsít, s amely talán erősebb, mint más országokban, történelmi okokra vezethető vissza. Százötven évig volt megfosztva az önálló államiságtól, a független népoktatástól, s ezért már régóta különleges jelentőséget tulajdonít ezeknek az értékeknek."

A néppel harcolt és a néppel épített a lengyel katolikus alsópapság zöme is. Ezért Lengyelországban a munkásosztály és a parasztság viszonya az egyházhoz más, mint azokban az országokban, ahol a papok a megszállókkal szövetkeztek vagy kapituláltak vagy pedig „semlegesek" maradtak. Lengyelországban a katolikus papság többsége ellenálló volt és ezzel megőrizte befolyását, kivált a falusi népre. A lengyel népi demokrácia fejlődése a későbbi években is magán viselte ennek a szövetségnek a jegyeit, ami az ideológiai fejlődés irányításában, az iskolapolitika terén nem kevés nehézséget okozott a szocializmus építése számára.

A lengyel történészek még vitatják hazájuk legújabb kori történetének periodizálását. De a fejlődés fő vonalát és legfontosabb etapjait jellemzik a lengyel alkotmányok is. Az úgynevezett kis alkotmányt 1947 februárjában fogadta el az első választásokból kikerült szejm. Ezzel új szakasz kezdődött az állami élet fejlődésében: a „kis alkotmány" meghatározta a legfelső állami szervek struktúráját az átmeneti időszakra, azaz a lengyel szejm által megszavazandó alkotmány életbe léptetéséig. Erre 1952 júliusában került sor.

Az új Lengyelország életének első éveiben, 1947 februárjáig, a Nemzeti Tanács képviselte a legfőbb hatalmat. A háborús viszonyok között a demokratikus intézmények kifejlesztése még nem volt időszerű. A „kis alkotmány" beiktatása azt jelezte, hogy a demokratikus intézmények már kialakultak. A Lengyel Népköztársaság 1952-ben elfogadott alkotmánya értelmében a szejm és az Államtanács lettek az államhatalom legfelső szervei, a városi és falusi dolgozók akaratának kifejezői, a nemzeti szuverenitás hordozói. Ez az elv az állami és társadalmi élet egész további fejlődésében érvényesült.

A két munkáspárt egyesülése óta (1948 december) a népi Lengyelországot három párt kormányozza: a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Demokrata Párt és az Egyesült Parasztpárt. A lengyel forradalomnak a szocialista építés útján való továbbfejlesztését azonban a két munkáspárt egyesülése tette csak lehetővé. Ennek az útnak a sajátosságaira még visszatérünk.

*

A jugoszláv népfront keletkezése és fejlődése is sajátos. A harmincas évek közepén a Jugoszláv Kommunista Párt kitört régi elszigeteltségéből, amely egyrészt az illegalitás, másrészt szektás nézetek következménye volt. Tagjai beléptek a legkülönbözőbb legális szervezetekbe, ott aktívan dolgoztak és fokozatosan maguk mellé állították a haladó elemeket: *népfrontsejteket* alakítottak.

Céljuk a jugoszláv nép nagy problémáinak rendezése volt: a nemzeti kérdés megoldására, a fasizmus elleni védekezés megszervezésére, a demokratikus jogok kivívására, a kizsákmányolás felszámolására törekedtek. Ezekben a kérdésekben találkoztak a munkások, parasztok, értelmiségiek, valamint a politikai életben igen aktívan részt vevő harcos antifasiszta jugoszláv ifjúság és diákság kívánságai.

A jugoszláv ellenállás sajátos történelmi érdeme, hogy egye-

sítette a délszláv nemzeteket, létrehozta a szerbek, horvátok és szlovének testvéri szövetségét. A jugoszláv kommunisták szövetségi politikájának ez volt a legsajátosabb tartalma és eredménye. Hogyan érték ezt el?

A második világháborút közvetlenül megelőző belpolitikai válság idején a polgári ellenzéki pártok Egyesült Ellenzék néven tömböt alakítottak, de elzárkóztak a kommunistákkal való mindennemű együttműködés elől. A Kommunista Párt nem alakított külön tömböt az Egyesült Ellenzékkel szemben, mert ebben az időben a nép többsége a polgári ellenzéket követte. A Kommunista Párt úgy ítélte, hogy „ha fellépne az Egyesült Ellenzék tömbje ellen, ezzel gyengítené az oppozíciós mozgalmat és a fasiszta rendszernek kedvezne. Ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy támogatja a polgári ellenzéki mozgalmat és minden lehetőt megtesz a reakciós fasisztabarát rendszer megdöntésére."[9] A párt arra törekedett, hogy politikai tényezővé váljék az országban, és ezt főleg tagjainak szakszervezeti munkáján keresztül akarta elérni. A reformista szakszervezeti vezetők elutasító magatartása ellenére a kommunisták a szervezett dolgozókat harcra buzdították magasabb bérekért és demokratikus jogokért. Már az 1938-as sztrájkokban megmutatkozott a Kommunista Párt munkájának eredménye. Az infláció és a munkanélküliség hatására a sztrájkmozgalom 1939–1940-ben tovább erősödött *a különböző délszláv nemzetek dolgozóinak egysége* jegyében.

A Jugoszláv Kommunista Párt a két világháború közötti évtizedekben következetesen harcolt a nagyszerb hegemónia politikája ellen, és hirdette, hogy minden nemzetnek joga van dönteni sorsáról. Újra meg újra rámutatott, hogy az uralkodó körök által szított nemzeti ellentéteket a német és az olasz fasiszták használják ki a maguk imperialista céljaira. A párt leleplezte a szerb uralkodó klikk és a horvát nagyburzsoázia

[9] A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története. Fórum, Novi Sad 1963. 269. old.

paktálását, aminek mind a szerb, mind a horvát nép csak kárát látja.

A Jugoszláv Kommunista Párt befolyását növelte tisztánlátása a bonyolult nemzeti kérdésben. A párt megmagyarázta, hogy a reakcióssá vált jugoszláv polgári rendszer nem képes a nemzeti kérdést megoldani, és rámutatott a veszélyre, amely a német fasizmus részéről Jugoszláviát fenyegette. Az anschluss, majd Csehszlovákia lerohanása és a müncheni paktum alkalmával határozottan megbélyegezte a fasiszta agresszort. Jugoszláviában a Kommunista Párt volt az egyetlen párt, amely szembeszállt a kormány külpolitikájával, azzal a politikával, amely Hitlernek és Mussolininak kedvezett s a jugoszláv népeket a katasztrófa felé taszította.

A Jugoszláv Kommunista Párt ötödik országos értekezlete 1940 októberében „meghatározta a pártnak az adott körülmények között a nemzeti kérdésben elfoglalt álláspontját, s különösen kiemelte, hogy *a délszláv nemzetek egyenjogúságáért folyó harc együttal a burzsoá nacionalizmus, a sovinizmus és a szeparatista mozgalmak ellen is irányul.* Ezek a mozgalmak kapcsolatban állnak a fasiszta államokkal, amelyek kihasználják az elnyomott nemzetek elégedetlenségét és támogatják a szeparatistákat, de nem az elnyomott nemzetek felszabadítása érdekében, hanem Jugoszlávia szétzúzása és minden népének könnyebb leigázása végett."

A jugoszláv népek nemzeti problémájának ezt az elemzését fél éven belül drámai erővel igazolták az események. A tengelyhatalmak megrohanták a belső ellentétek miatt meggyengült Jugoszláviát: a király, a kormány megfutamodott, a tábornokok kapituláltak, és az állam darabokra hullt. A fasiszta hódítók tizenkét nap alatt leigázták az országot és területét felosztották egymás között.

Ebben a katasztrófában fény derült az addig leplezett árulásra. A jugoszláv népek készek voltak a harcra, tömegesen jelentkeztek a hadseregbe, de a németek bérencei szabotálták

a honvédelmet, nemegyszer fegyver nélkül küldték a frontra a katonákat. A hazaáruló tábornokok parancsára egész hadosztályok adták meg magukat egyetlen puskalövés nélkül, s a németek ezrével hurcolták fogságba katonáikat.

A nagy összeomlásban a viszonylag kis létszámú, illegális Kommunista Párt képes volt jelentős forradalmi demokratikus mozgalom ihletője és irányítója lenni. Felhasználva a szakszervezetekben előzőleg szerzett befolyását, egyre nagyobb tömegeket vont be a küzdelembe. Amikor az Egyesült Munkásszakszervezetet a királyi kormány feloszlatta (1940. december 31.), a párt átvette a szakszervezetek feladatait, s az ipari központokban szakszervezeti bizottságokkal egészítette ki a pártbizottságokat.

Abban az időben, *amikor a polgári ellenzék tömbje szétbullott, a Kommunista Párt erős szövetségi tömörülést hozott létre* és a munkásosztály mellé állította a parasztságot és a demokratikus értelmiséget.

A Kommunista Párt nemzeti védelmi kormány alakítását követelte, miközben öntevékenyen maga szervezett „nemzeti védelmi munkatáborokat".

A jugoszláv népfront a legkülönbözőbb harci formákból alulról épült ki. Amikor 1941 áprilisában a tengelyhatalmak fasiszta hadai elözönlötték egész Jugoszláviát, a náci megszállás ellen szerbek, horvátok, szlovének közös fronton harcoltak, egyazon ügy partizánkatonái voltak. A JKP Politikai Bizottsága 1941. június 27-én megalakította a Jugoszláv Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnokságát, élén a párt főtitkárával, Titóval. A partizánok tapasztalhatták, hogy a szerb nép – az áruló uralkodó klikk nélkül – nem elnyomója a többi délszláv népnek, amelyeket a kormány alsóbbrendű kisebbségként kezel, hanem testvére és a szabadságért folyó háborúban a legtöbbet vérző fegyvertársa.

Nagy tömegek számára lett világos, hogy *a nemzeti kérdés megoldása összefügg a népfelszabadító harccal,* amelyet a

szerbek, horvátok, szlovének, macedonok együtt vívnak: világos lett, hogy csak a fasizmus feletti győzelem hozhatja meg e népek szabadságát, egyenjogúságát, és hogy a szabadságharc nem lehetne győzelmes, ha Jugoszlávia népei nem fognának össze, hanem ellenségeskednének egymással.

A kommunisták a háború éveiben nem szűntek meg tudatosítani a harcoló jugoszláv népekben, hogy hatalmas szövetségesük van: a Szovjetunió, amely igaz ügyük mellett áll, s amely a legnagyobb áldozatok árán mér csapásokat ellenségükre, a Hitler-fasizmusra.

A partizánalakulatok, a népfelkelők az ellenségtől zsákmányolt fegyverekkel másfél évig harcoltak, míg elérték azt a számszerű felfegyverzett erőt, amely lehetővé tette a Népfelszabadító Hadsereg megalakítását. Ezt a hadsereget nem felülről hozták létre, nem a londoni emigráns kormány szervezte, hanem súlyos véráldozattal a népfelkelés teremtette meg.

A partizánosztagok tovább folytatták küzdelmüket, amelynek taktikáját összeegyeztették a néphadsereg haditerveivel. Ebben a lobogó hazafias tűzben ötvöződött a jugoszláv népek barátsága, amelyet a Kommunista Párt ideológiai és politikai munkája, a kommunisták példaadása új, magasabb rendű egységgé emelt.

A nemzeti kérdés megoldásához a Szovjetunió után elsőnek a Jugoszláv Kommunista Párt jutott el. Ezt a győzelmet a fasiszta hatalmak és a jugoszláv árulók ellen a Szovjetunió oldalán vívott honmentő háborúban aratta. A jugoszláv népek fegyverbarátsága előkészítette a felszabadulás utáni jugoszláv szocialista fejlődés talaját. A közös haditettek erős összekötő kapcsot teremtettek a délszláv népek között, s *lényegében megszűntek a nemzeti ellentétek.*

A Jugoszláv Kommunista Párt 1942 végén felismerte, hogy annak a politikai harcnak az irányítására, amelyet a népnek a kettős veszély ellen kell vívnia, egy egyetemes jugoszláv politikai testület létrehozása szükséges. Az egyik veszély a jugo-

szláv reakció részéről fenyegetett, amely az usztasák és csetnikek segítségével vissza akarta állítani a királyság sötét rendszerét, a másik az olasz–német koalíció oldaláról, amely fasizmust akart Jugoszláviára kényszeríteni.

A jugoszláv kommunisták úgy ítélték, hogy a kettős harc irányítására létre kell hozni azt a *politikai hatalmi szervet,* amely képes mozgósítani, feltárni és felhasználni a népben rejlő tartalék erőket. Ezért 1942. november 26-án, Bihacs városába egybehívták a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács alakuló ülését. A Tanács nem kormány volt, hanem politikai szerv, amely központosította a szabadságharc erőinek irányítását. Propagandatevékenységét támogatták a moszkvai jugoszláv rádióadások, amelyek a nemzetközi demokratikus közvéleményt is felvilágosították arról, hogy milyen erők küzdenek Jugoszláviában a fasiszta koalíció ellen. 1943 közepén a népfelszabadító hadseregnek már négy hadteste, tizennyolc hadosztályba beosztott ötvenhét brigádja és hetven partizánosztaga küzdött hatalmas népi támogatással a megszállók ellen. E haderő tizenöt olasz, tizenhárom német, hét bolgár és két magyar hadosztályt kötött le. A hősi harcokban mintegy ötvenezer jugoszláv kommunista áldozta életét.

A háború végén a jugoszláv népfront harcos politikai szövetséggé alakult, amelyhez különböző csoportok, pártok, tömegszervezetek csatlakoztak, hogy együttesen hajtsák végre az elfogadott gazdasági és politikai programot. Láttuk, hogy Nyugat-Európában a fegyveres harcok idején a népek célja nemcsak a megszállók kiűzése volt, hanem az is, hogy egy jobb, igazságosabb társadalmi berendezést vívjanak ki maguknak. Így volt ez Jugoszláviában is.

A gazdasági nehézségek óriásiak voltak. A megszállók kifosztották az országot és szándékosan rombolták a gazdaságilag amúgy is elmaradt ország gyárait, üzemeit. A felszabadított területeken már a háború alatt megkezdődött a termelési eszközök társadalmasítása. A felszabadulás után gyors ütemben

államosították az ipart, a bányászatot, a nagykereskedelmet, a bankokat és a külkereskedelmet. Sürgős megoldásra várt az agrárkérdés is.

A párt arra törekedett, hogy ne csupán megőrizze a harcokban kovácsolódott népi egységet, hanem újjá is formálja azt, alkalmassá tegye a szocialista építés megvalósítására, hogy megnyerje a munkásosztály, a haladó értelmiség, a városi és falusi dolgozók többségének támogatását.

„Csak ezekkel a feltételekkel lehetett biztosítani, hogy a központosított vezetést és az állami kényszerre való támaszkodást megkövetelő gazdasági és más intézkedések erélyes végrehajtása és az államapparátusnak ebben az időszakban szükségszerű rohamos bővülése ne okozzon eltorzulásokat az új hatalom jellegében és ne támasszon veszélyes eltérést az anyagi építés üteme és a társadalmi viszonyok megfelelő átalakulása között.

Ezért óriási jelentőségű, hogy a Kommunista Párt a háború utáni időszak kezdetétől fogva arra törekedett, hogy erősítse és fejlessze a *népfrontot,* azt az általános népi politikai szervezetet, amelyben tömörülnek és amely által kifejtik politikai hatásukat az ország szocialista építésébe tudatosan bekapcsolódott összes társadalmi erők. A pártnak ez a törekvése biztosította, hogy a népfrontszervezetek még jobban állandósuljanak mint a politikai tevékenységnek és a polgárok legkülönfélébb társadalmi munkára való önkéntes mozgósításának központjai. Ezáltal a népfront a háború utáni időszakban is megtartotta fő funkcióját: az egész belső fejlődésnek és az új társadalmi viszonyokért vívott harcnak legtömegesebb aktív politikai alapja maradt."[10]

Hogy alakult ki az országos népfront?

Az egyes jugoszláv nemzetek népfrontjai első országos kongresszusukon, 1945 augusztusában alakították meg az egységes

[10] Ugyanott, 463–464. old.

Jugoszláv Népfrontot, amely felölelte az Antifasiszta Nők Frontját, az Egyesült Jugoszláv Ifjúsági Szövetséget, a szakszervezeteket, sőt a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereget is, vagyis mindazokat az erőket, amelyekre programjának megvalósításához szükség volt. *A politikai pártok – a Kommunista Párt kivételével – feloldódtak a népfrontban.*

Az első kongresszus döntött az államforma kérdésében, kimondta, hogy Jugoszlávia nem lehet többé királyság, hanem csakis *demokratikus szövetségi köztársaság.* Ezt kívánta a nemzeti kérdés megoldása is. A királyság a jugoszláv népek számára egyértelmű volt a nemzeti elnyomással, a csetnikek és usztasák terrorjával,[11] a jogfosztottság és kizsákmányolás rendszerével. A horvátok, szlovének, crnagoraiak (montenegróiak), macedonok népuralmat akartak, amely biztosítja valamennyiük számára az egyenjogúságot, és amely lehetővé teszi testvéri összefogásukat egy új haza építésében.

Melyek voltak a népfront első feladatai? Felszámolni az országban még létező fegyveres ellenforradalmi bandákat, gondoskodni a földek bevetéséről, a romok eltakarításáról, felépíteni a lebombázott üzemeket és megindítani bennük a termelést, segítséget nyújtani az éhínség sújtotta vidékeknek.

A népfrontnak többféle ellenséggel kellett megküzdenie. Kezdetben a legális ellenzékkel, amely az ideiglenes népszkupstinában helyet kapott, a népi egység megbontására törekvő polgári politikusok kísérleteiben ütötte fel a fejét. E politikusok ellenezték a nemzeti kérdésnek a háborúban kiérlelődött megoldását, *az új jugoszláv állam szövetségi szerkezetét.* Ellenezték az alkotmányozó szkupstináról, a sajtóról és az egyesületekről szóló törvényt is, és amikor 1946 végén napi-

[11] A csetnikek Drazsa Mihailovics vezetésével a német és olasz megszállók oldalán harcoltak a jugoszláv partizánok ellen. Az usztasa horvát nacionalista szervezet, amely a két világháború közötti időben Ante Pavelics vezetésével jött létre. 1941. április 10-én ők kiáltották ki a „Független Horvát Államot". Az usztasák véres terrorhadjáratot folytattak a hazafias nép, a munkásság és a haladó értelmiség ellen.

rendre került az államosításokról szóló törvény, nyíltan felléptek a szocialista irányú fejlődés ellen. A polgári politikusokat azonban minden alkalommal leszavazták.

A „legális" ellenzéknél veszedelmesebb volt a földalatti ellenforradalmi szervezet, amely a külföldi imperialista beavatkozás számára igyekezett előkészíteni a talajt. Az országon belül a katolikus főpapság támogatta, sőt, előmozdította fegyveres bandák, az úgynevezett „keresztesek" (krizari) alakítását is. Mivel azonban a nép ellenük volt, kudarcot vallottak.

Mint más országokban, Jugoszláviában is kialakult 1946 végén egy népfronton belüli ellenzék, azoknak a városi és falusi tőkéseknek a védelmére, akiket az államosítási intézkedések sújtottak. A kapitalisták védelmére keltek egyes paraszti csoportok vezetői is.

A jugoszláv nép képes volt ellenségeivel megbirkózni, s ezt annak köszönhette, hogy lényegében *megőrizte egységét.* A párt nagy gondot fordított a tömegszervezetek – különösen a szakszervezetek, az antifasiszta ifjúsági és az antifasiszta nőszövetség – fejlesztésére, és a szocialista átalakulás folyamán mindezek lelkes munkát végeztek a népfrontban, amely *az egész népet* felölelő politikai szervezetté nőtt.

V

MUNKÁSEGYSÉG ÉS NÉPFRONT

„A kommunisták és a szocialisták testvéri vitájának eredményessége attól függ, mennyire képesek az őket szükségszerűen egymáshoz egyre közelebb hozó osztályérdekek alapján, együtt mérni egyre keményebb csapásokat a monopóliumok hatalmára."

Az FKP Központi Bizottságának az ideológiai és kulturális problémákról szóló határozatából

A kommunista pártok népfronttaktikájában a legfőbb kérdés, a szövetségi rendszer szilárdságának a kulcsa a szociáldemokrata pártokban szervezett és az azokat követő dolgozókkal való szoros akcióegység. A történelmi megrázkódtatások hosszú sorában igazolódott, hogy ennek az egységnek a hiánya végzetes a munkásosztály, a demokratikus mozgalmak és mindennemű népfrontszövetség számára.

Ezért az akcióegységért a kommunista pártok a munkásosztály szakadásának pillanatától kezdve küzdenek, követve Lenin tanítását az egységharc dialektikájáról: először szakítani kell az opportunistákkal, és megszabadulva tőlük, forradalmi pártot alakítani; azután pedig szövetségre lépni a régi szociáldemokrata pártokkal és tömegeikre *a közös harcban forradalmasító befolyást gyakorolni.*

Az egységért folyó harc sikerekben és balsikerekben gazdag, tanulságos története elválaszthatatlan a modern kapitalizmus, a második világháború és a két világrendszer kialakulásának történetétől.

Ha a szociáldemokrata revizionizmus tartósságát, makacsságát meg akarjuk érteni (hogy ellene hatékonyabban léphessünk fel), akkor azt a szerepet kell feltárni, amelyet a mun-

kásosztály opportunista vezetői az állammonopolista kapitalizmusban betöltenek.

Ebben a korszakban a fejlett európai kapitalista országokban az ipar nagy része az állam kezében van. A világ ipari termelésének egyötöde mintegy száz monopóliumra jut. Franciaországban a szén- és gáztermelésnek csaknem száz százaléka, a villamosenergia-termelés nyolcvan százaléka, az autóiparnak mintegy a fele az állami szektorhoz tartozik. Az állam gazdasági szerepének növekedésében döntő tényező, hogy a fejlődés mai fokán a kapitalista újratermelés nem is nélkülözheti az állam beavatkozását a gazdasági életbe. A hatalmas beruházások, a hadiipar számára szükséges tudományos kutatások finanszírozására az állam pénzügyi erejét kell bevetni.

Ezek a körülmények mind a gazdasági struktúrát, mind a társadalmi viszonyokat megváltoztatják. A kizsákmányolt munkások az állam és a monopoltőke együttes erejével kerülnek szembe, ezért is öltenek a sztrájkok egyre inkább politikai jelleget. A legnagyobb sztrájkharcok éppen az állami szektorban törnek ki, a munkásosztály az államtól mint munkáltatótól („l'état-patron") törekszik magasabb béreket, jobb munkafeltételeket kiharcolni és ezekkel a vívmányokkal nyomást gyakorolni a magánszektor tőkéseire.

Ez nehéz küzdelem, amelyben csak a munkásosztály egységes ereje arathat győzelmet. A monopóliumok nemzetközi érdekközösségeivel szemben (Európai Gazdasági Közösség stb.) nemcsak egy-egy ország munkásosztályának egységére, hanem nemzetközi, szervezett proletárszolidaritására is szükség van. A kapitalista országokban a fő ellentmondás ma *a munkásosztály és az állammonopolista kapitalizmus antagonizmusa.*

A neokolonializmus még nagyobb profitot hoz a monopoltőkének, mint a gyarmati profit volt. Óriási a monopóliumok nyeresége az elmaradott országokkal folytatott kereskedelemből. A munkásarisztokrácia megvesztegetését szolgáló eszközök

fő forrása azonban a munka termelékenységének növekedése.[1] Az állammonopolista kapitalizmus temérdek gazdasági és politikai eszközzel állította maga mellé a munkásbürokráciát, az opportunistákat, a szociáldemokrata pártok vezetőit, a reformista szakszervezeti vezetőket. Miniszteri székekbe ültette, gazdasági szervek élére állította őket. Az a fő feladatuk, hogy megakadályozzák a proletariátus harci egységének létrejöttét és elködösítsék az állammonopolista kapitalizmus tényleges természetét, hogy burzsoá ideológiát terjesszenek a munkásosztályban.

A szociáldemokratizmus jellegénél, egész történelmi szerepénél fogva egységellenes, míg a marxizmus–leninizmus a nemzetközi munkásmozgalomban a legnagyobb egységesítő erő.

Az egységért vívott harc országonkénti sajátosságai változatos módon jutnak kifejezésre mind az ideológiai vitákban, mind a gyakorlati cselekvésben. Az akció az ideológiai munka gyakorlati talaja, az ideológiai munkának viszont a munkásmozgalom gyakorlatát kell szolgálnia.

A francia munkásosztály küzdelmeiben az utóbbi két évtizedben a háború elleni harc került előtérbe. A kommunistáknak a francia imperializmus vietnami, majd algériai háborúja ellen kellett akcióegységet létrehozniuk a szocialista, a katolikus munkásokkal és ezt kiterjeszteni tovább az összes demokratikus erőkre. A francia munkások széles frontot építettek ki a gaulleizmussal, a demokráciaellenes személyi hatalommal szemben, az ellen a rendszer ellen, amely kezdetben fasiszta terroristákra, majd szolgálatkész szociáldemokratákra is támaszkodhatott.

Amikor 1958 májusában az algíri és ajacciói lázadók a francia demokráciát fenyegették, a Kommunista Párt és a CGT május 27-ére általános sztrájkra hívta fel a munkásságot. A tömegek lelkesen üdvözölték az akciót, amelyhez az

[1] Lásd *Varga Jenő:* Tanulmányok a kapitalizmus politikai gazdaságtanának problémáiról. Kossuth Könyvkiadó 1966. 114–116. old.

SFIO is csatlakozott. Azonban a 27-ére virradó éjszaka Guy Mollet, a Szocialista Párt főtitkára „mást gondolt", és a rádión keresztül felszólította a munkásságot, hogy tartózkodjék a sztrájktól. Az egység ezzel megbomlott. Az erők szétforgácsolódtak, és ennek természetesen a reakció látta hasznát.

Az SFIO bűnei közül csak még egyet említsünk. 1958. évi kongresszusán – közvetlenül a de Gaulle által szervezett népszavazás előtt – 2687 szavazattal 1176 ellenében (62-en tartózkodtak a szavazástól) úgy döntött, hogy tagjait és követőit felszólítja: szeptember 28-án válaszoljanak igennel a szavazólapon feltett kérdésre. Azok a kongresszusi küldöttek, akik a javaslat ellen szavaztak, kiszakadtak az SFIO-ból és megalakították az Autonóm Szocialista Pártot. Tehát a jobboldali szocialisták megint szétforgácsolták a munkásosztályt, mégpedig nemcsak a kommunistáktól szakították el a szocialista dolgozók tömegeit, de opportunizmusukkal saját soraikban is szakadást okoztak. És megint a reakció nyert: a szeptember 28-i népszavazáson az „igen" győzött, ezzel életbe lépett az antidemokratikus gaulleista alkotmány.

A Francia Szocialista Párt teoretikusai évekig termelték az algériai háborút igazoló elméleteket, a soviniszta, a nagyhatalmi, sőt fajelméleti érveket. Lehet-e nem látni a gyarmati extraprofit és a szociáldemokratizmus összefüggéseit? Az agressziót, a fegyverkezést igazoló elmefuttatásokkal a revizionisták megzavarták, félrevezették a francia dolgozók egy részét. Az SFIO nyíltan szakított a marxizmussal. Vezetői, hogy lefegyverezzék a munkásság osztályharcát kizsákmányolói ellen, *gátolták a háborúellenes egység kialakulását* s mindehhez olyan „világnézetet" propagáltak, amely csak arra volt jó, hogy elernyessze a dolgozók akaratát.

Az SFIO elméleti folyóirata évekig értekezett a „szociális kapitalizmusról", amely a részvények számának megsokszorozásával párhuzamosan „demokratizálja a tőkés társadalmat". Mindenképpen azt akarta elhitetni, hogy az, amit állammono-

polista kapitalizmusnak nevezünk, nincs is, hogy *a mai állam az osztályok felett áll és a szocializmus felé halad.* „A kapitalizmus – írta egy Chaplar nevű szocialista – egy szép napon majd a száját tátja s maga sem fogja megérteni, hogy is vették el a tőkéjét."

Ennyi is elég annak érzékeltetéséhez, hogy milyen nehéz feladat Franciaországban az akcióegység eszmei talaját építeni. De – mondotta Thorez – „ezekkel a munkásokkal, akiket megpróbálnak félrevezetni, sőt néhánnyal azok közül is, akiknek ez a szándéka, együtt kell harcolnunk azért, hogy eljuthassunk az egységfrontig".[2]

Az osztálytudatos munkásság „szembeszegül az állammonopolista jellegű tervek megvalósításával, amelyektől csak még súlyosodik a finánccoligarchia járma a dolgozók nyakán. A tőkés tervekkel a munkásosztály szembeállítja saját alternatíváját, *saját demokratikus programját* a nemzetgazdasági, a politikai és társadalmi problémák megoldására." A nyugat-európai kommunista pártok azért küzdenek töretlenül a munkásosztály egységéért, mert enélkül nem alakulhat ki az a szélesebb szövetség, amely a demokratikus alternatívát megvalósíthatja. Franciaországban arról van szó, hogy a munkásosztály a demokratikus pártokkal együtt új parlamenti többséget alakítson ki, amely demokratikus rendszert állíthat a gaulleista rezsim helyébe.

Az 1965 decemberi franciaországi elnökválasztás története szemléltetően mutatja a munkásosztály szövetségi politikájának, egységharcának legjellegzetesebb vonásait. Érdemes tehát ennek a harcnak a feltételeivel, taktikájával és eredményeivel foglalkoznunk.

A baloldali pártok már az 1962-es általános választások alkalmával több esetben kölcsönösen visszavonták jelöltjüket a legesélyesebb haladó jelölt javára, hogy így a reakció em-

[2] *Maurice Thorez:* Beszédek és cikkek. Kossuth Könyvkiadó 1965. 90. old.

berét megbuktassák. Az 1965. évi elnökválasztási kampány idején sikerült létrehozni a szocialisták, a baloldali szocialisták, a kommunisták és a radikálisok megegyezését: együtt szavaztak a baloldal közös jelöltjére, François Mitterrand-ra. Az említett pártokhoz csatlakozott az Emberi Jogok Ligája, a CGT szakszervezeti szövetség, és ezzel *előrehaladás történt mind a munkásosztály egysége, mind a monopóliumellenes erők széles egysége felé.*

Az egységfront, amely Mitterrand jelölésére alakult, nem teremtett még „népfronthelyzetet", de az a tény, hogy a baloldali pártok és csoportok meg tudtak egyezni, és hogy közös jelöltjük a szavazatok oly nagy százalékát kapta, nagy csapás volt a gaulleista hatalomra.[3] Ez nem lett volna lehetséges a Szocialista Párt vezetőivel való előzetes megegyezés nélkül.

Emlékezetes, hogy a magát az elnöki tisztre jelöltető jobboldali szocialista, Gaston Defferre, megkísérelte, hogy elutasítva a Kommunista Párt támogatását, a katolikus MRP-vel és más reakciósokkal lépjen szövetségre. Ezzel a „taktikájával" azonban saját pártjában is szembeszálltak, mert Defferre magatartása a francia munkásosztály nemzeti szerepének lebecsülését fejezte ki. A választás eredménye diadalmasan megerősítette, hogy az egységes munkásosztály köré tömörülnek mindazok, akik szívügyüknek tekintik a demokráciát, a békét és Franciaország igazi nagyságát, egy olyan Franciaországét, amely hagyományaihoz híven a haladás élén jár Nyugat-Európában.

Az elnökválasztás után a Kommunista Párt levelet intézett a baloldali pártokhoz és csoportokhoz, amelyben valamennyit közös program megvitatására hívta fel. A szocialistákkal való tárgyalások megkezdődtek, de fél évvel az elnökválasztás után sem volt még eredményük.

[3] A választás második menetében François Mitterrand 10 557 480 szavazatot, az összes szavazatok 45 százalékát kapta, de Gaulle pedig 55 százalékot, szemben az 1958. évi 80 százalékkal.

A francia munkásságot élénken foglalkoztatja az ország nemzetközi helyzete, mindig is ellenszenvvel kísérte a NATO-politikát, s természetesen megelégedéssel veszi tudomásul, hogy Franciaország kilép ebből a szovjetellenes háborús szövetségből és területén megszünteti az amerikai katonai támaszpontokat, amit a Kommunista Párt tizenöt év óta követelt.

Az 1967-es választási kampányban az SFIO, a KP és a demokratikus polgári erők végre egyezményt kötöttek, amely a márciusi választásokon a baloldal nagy győzelmét eredményezte. Az összefogás és a választási győzelem új jelét mutatta a népfront jellegű szövetség erejének.

*

Az egység kérdése a mai Olaszországban is központi kérdés a monopoltőke és az állam együttes erejével szembeszegülő munkásosztály számára. Az olasz munkásmozgalom háború utáni fejlődésében két tendencia érvényesült: egyrészt a hosszú illegalitásból kiszabadult Kommunista Párt tömegpárttá nőtt és folyamatosan növelte befolyását a nemzet életének minden területén, másrészt a kommunizmustól rettegő burzsoázia igyekezett a munkásmozgalomban szakadást kiváltani, hogy a munkásosztály, sőt a demokrácia erőit is meggyengítse.

A hatvanas években ennek a két tendenciának erősödésével kiéleződött az osztályharc. Része volt ebben a gazdasági helyzet alakulásának. Az olasz „gazdasági csoda" nem tüntette el, sőt fokozta az ipari és a mezőgazdasági vidékek közötti színvonalkülönbséget, aminek egyik súlyos következménye, hogy a dolgozók milliói hagyták és hagyják el Dél-Olaszország falvait, vándorolnak az északi tartományokba és külföldre munkát keresni. Továbbá: míg a munka termelékenysége 1953 és 1961 között 80 százalékkal fokozódott, a bérek csak 18 százalékkal emelkedtek. Az Európai Gazdasági Közösség országai között Olaszországban a legalacsonyabb a bérszínvonal, a lét-

fenntartási költségek pedig 1964 első felében 24 százalékkal voltak magasabbak, mint 1953-ban.

A gazdasági konjunktúra 1964-ben bekövetkezett megtorpanásának ellensúlyozására az olasz balközép kormány több intézkedést hozott; ezek kizárólag a monopóliumoknak nyújtanak „könnyebbséget", a dolgozók terhére. Adókedvezményekkel növelték a nagytőke akkumulációs lehetőségeit és befagyasztották a béreket. 1965-ben már 1,05 millió munkanélküli volt Olaszországban. De nemcsak az ipari munkásság és az agrárproletariátus, hanem az állami tisztviselők, a kisiparosok és a kiskereskedők életkörülményei is romlottak. Ez a magyarázata annak, hogy az olasz dolgozók minden kategóriája olyan gyakran sztrájkol. A sztrájkokat a legtöbb esetben a három szakszervezeti központ együttesen határozza el, és közösen dolgozzák ki a követeléseket is. A katolikus szakszervezetekbe tömörült munkások a kommunista és szocialista munkásokkal vállvetve küzdenek, és a tömegharcok folyamán észrevehetően nő a kommunisták befolyása osztálytestvéreikre. A Kommunista Párt erősödő befolyása a választások eredményein is lemérhető, a reá leadott szavazatok száma egyre növekszik.[4]

A kommunisták minden nagy sztrájkban úgy politizálnak, hogy meggyőzzék a különböző pártállású és a pártonkívüli munkásokat: *a harc objektíve a monopoltőke ellen folyik.*

A hatvanas évek elején a gazdasági fejlődés növelte az olasz burzsoázia hatalmát. De nemzetközi függősége, a Kereszténydemokrata Párt belső megosztottsága és a munkásmozgalom ereje mégis olyan erőviszonyokat eredményezett, amelyek arra szorították, hogy kompromisszumot kössön a baloldallal. Ez jutott kifejezésre a balközép kormányokban, ame-

[4] Az 1960-as községi és tartományi választásokon az Olasz Kommunista Párt az összes szavazatok 24,5 százalékát, az 1953. évi parlamenti választásokon 25,3 százalékát, 1964 novemberében pedig a szavazatok 26 százalékát nyerte el.

lyek azonban sohasem tudtak stabilizálódni. Az első balközép kormány 1963-ban alakult a Kereszténydemokrata Párt, a Köztársasági Párt, a Szociáldemokrata és a Szocialista Párt koalíciójával. Nenni, a Szocialista Párt főtitkára szociálreformista program alapján csatlakozott a kormánykoalícióhoz. Részvétele a kormányban fokról fokra korrumpálta Nennit, a kereszténydemokraták és a szociáldemokraták mind erősebb nyomást gyakoroltak rá, azzal a céllal, hogy pártját elszakítsák a Kommunista Párttól, ez utóbbit pedig elszigeteljék.

A Szocialista Párt jobboldali vezetője mint a balközép kormány tagja tűrte, hogy ez a kormány feladja a szerény reformoknak azt a programját, amelynek alapján megalakult, bár a programot maga a Kereszténydemokrata Párt fogadta el 1962. évi nápolyi kongresszusán. A kormány politikáját egyre erősebben a nagy monopóliumokat képviselő kereszténydemokrata jobboldal határozta meg. Ez a már említett, elsősorban a munkásokat és a szegényparasztokat, de a kisiparosokat, kiskereskedőket, az egész értelmiséget és a kisebb tőkéseket is hátrányosan érintő intézkedésekben jutott érvényre. Új ellentmondások, új feszültségek keletkeztek, másrészt a munkásosztály számára új szövetségesek megnyerésére nyílt lehetőség. Ezt a helyzetet és az ebből adódó feladatokat a Kommunista Párt IX. kongresszusa így jellemezte:

„Kongresszusunk lényeges célja harci alternatívát javasolni a néptömegeknek, a szocialista aktíváknak, az Olasz Szocialista Pártnak, a Proletár Egység Olasz Szocialista Pártjának, az ateista és a katolikus baloldaliaknak – olyan harcot, amely kivezet a jelenlegi gazdasági és politikai válságból, megdönti a balközép kormányt, új parlamenti többséget hív életre, forradalmi osztályalapon egyesíti a szocialista erőket."[5]

A hangsúly *a szocialista erők egyesítésén* van. Ez, bár sohasem könnyű feladat, különösen bonyolulttá vált, miután a

[5] Az Olasz Kommunista Párt IX. kongresszusának tézisei. II. fejezet, 1. pont. „l'Unità", 1965. november 7.

Szocialista Pártban Nenni politikájával szemben fokozódó felháborodás végül is, mint Franciaországban a balszárny leszakadásához, a Proletár Egység Olasz Szocialista Pártjának megalakulásához vezetett. Ezzel az olasz munkásosztály politikai szervezetei már négy párt között oszlottak meg.

A Szocialista Párt vezetősége nem vonta le a szakadásból a tanulságot, sőt, megcsappant erejét a Szociáldemokrata Párttal való egyesüléssel akarta pótolni. Az egyesülést Saragat pártja már régen szorgalmazta, hiszen ez csak a reakciónak lehetett hasznos, amelyet a szociáldemokrata vezetők híven szolgálnak. Az egyesülésről szóló határozat az 1966 januári kongresszusukon született meg, a tőkések nagy megelégedésére, akik azt hitték, hogy a munkásosztály egy részét ezzel „integrálják", azaz beolvasztják a rendszerbe.

Helyes-e azt mondani, hogy az olasz munkásmozgalomban 1964-től kezdve jobbratolódás megy végbe? Bár Nenni és Saragat pártjának fúziója (az utóbbi ideológiai és politikai álláspontjának jegyében) jobbratolódást jelent, egyidejűleg – úgyszólván párhuzamosan – jelentős balratolódás is megállapítható. Ennek mutatói egyrészt az osztályharc és a kommunistákkal való egység talaján megalakult PSIUP és a Szocialista Pártban továbbra is élő belső ellenzék, azaz baloldalának aktivitása; másrészt a katolikus munkásság növekvő egységakarata és készsége, hogy a kommunistákkal közös akciókban vegyen részt. Erre ösztönöz az objektív politikai és gazdasági helyzet, a középbal kormányhoz fűzött illúziók szertefoszlása, hiszen a középbal semmit sem oldott meg a katolikus tömegek problémáiból sem.

A Kommunista Pártnak tehát van mire építenie a munkásegység megvalósításáért folyó további küzdelmét. A katolikus munkással elsősorban nem világnézeti kérdésekről beszél a marxista, hanem arról, mi az oka életszínvonala romlásának az adott pillanatban; milyen közös akció vezethet helyzete megjavításához, és harc közben arról is szó van, hogyan kell

tovább előretörni egy igazságosabb társadalmi rend felé. Ilyen áttételeken keresztül akarja az Olasz Kommunista Párt megnyerni a vallásos dolgozókat és elvonni őket a politikai klerikalizmus reakciós befolyásától. A vallásos dolgozókat is megrendíti a vietnami háború, az amerikai imperializmus agresszivitása, embertelensége, a nyugatnémet neofasizmus előretörése, és nem nyugszanak bele abba, hogy az olasz kormány most sem áll a béke mellé. A hatvanas évek közepén az olaszországi helyzetet az jellemzi, hogy a kommunisták és szocialisták egységért folyó ideológiai küzdelme párosul a marxisták és keresztények „párbeszédével", illetőleg hogy az egységtörekvéseknek ez a két pályája egyazon politikai cél, a dolgozó nép tömegeinek összefogása felé tart.

Az Olasz Kommunista Párt a Szocialista Párt szakadása után nem szorítkozott a Proletár Egység Olasz Szocialista Pártjával való együttműködésre, hanem Nenni pártjával és a szociáldemokratákkal is állandóan tovább kereste a kapcsolatot. Az olasz munkásmozgalom súlyos belső ellentmondásaira jellemző, hogy a bérharcokban, amelyek gyakran vetnek fel politikai követeléseket is, a tömegek egységtörekvése valósul meg, míg a munkásosztály politikai pártjaiban, a Kommunista Párt kivételével, a szétforgácsolódás tendenciái érvényesülnek.

Ebben az ellentmondásoktól terhes helyzetben vetődött fel több oldalról is az a gondolat, hogy létre kellene hozni *a munkásosztály egységes pártját*. Saragat úgy képzelte, hogy az egységes párt az ő Szociáldemokrata Pártjához való csatlakozással alakulna meg, szociáldemokrata elvek alapján. Az ilyen egységes „munkáspárt" – a monopolisták legnagyobb örömére – kiiktatná az olasz életből az osztályharcot.

Az ilyen egység elfogadhatatlan nemcsak a kommunisták, hanem valamennyi osztálytudatos munkás számára is. Az olasz kommunisták nem adják fel az egységes munkáspárt perspektíváját, de tudják, hogy ahhoz elméleti, politikai és szervezeti megalapozásra van szükség. Togliatti ismételten kifejtette, hogy

a munkásosztály egységes pártjának harcos tömegpártnak kell lennie, amely szilárdan a marxizmus–leninizmus talaján áll, életét, szervezeti felépítését mindenkor a társadalom struktúrájához alkalmazza és jelen van a nemzeti élet minden területén.

Togliatti fellépett a demokrácia olyan értelmezése ellen, amely a párt jelentőségét lebecsüli és ellenzi, hogy a párt folyamatosan beavatkozzék a demokratikus politikai életbe és beavatkozásával „megzavarja" azt. Az ilyen felfogást Togliatti mélyen reakciósnak minősítette.

Nenni azonban – mint láttuk – egyre inkább eltávolodva az osztályálláspontól és mindinkább engedve koalíciós partnerei nyomásának, ráállt a szociáldemokrata típusú egyesülésre.

Csupa ellentmondás az a platform, amely az 1966 októberi egyesülési kongresszus alapjául szolgált. Ellentmondásoktól hemzsegtek az ott elhangzott beszédek is, és az új párt széthúzó tendenciák képviselőinek gyülekezete lett.

Az uralkodó nagyburzsoázia elégedett, úgy véli, hogy sikerült megtörnie a Kommunista Párt befolyását, tömegerejét. A kommunisták fájlalják az olasz munkásmozgalom számára káros szociáldemokrata egyesülést, de nyilvánvaló, hogy Nenni pártjának évek óta folyó degradálódása vezetett ide. Ennek a pártnak a jellege fokról fokra változott. Egyrészt a kispolgári elemek felülkerekedtek a vezetőségben, másrészt a belső pártélet kiszikkadt, és nem utolsósorban demoralizálóan hatott Nenniéknek a kormányban való elvtelen, alárendelt részvétele.

Az új reformista párt nem fogja megvalósítani az uralkodó körök hozzá fűzött reményeit. Az olasz munkásosztály, az olasz dolgozók sokkal fejlettebbek, semhogy egy ilyen, a monopóliumok szolgálatába szegődött párt megtéveszthesse őket és megismételhesse azt, amit három-négy évtizeddel ezelőtt a szociáldemokraták Nyugat-Európa számos országában tettek,

amikor a munkásosztály sorsát az uralkodó nagyburzsoázia érdekeihez kötötték.

Nenni és Saragat olyan pártot eszkábált össze, amely megfelel a kereszténydemokraták politikai szükségleteinek. Arról ábrándoznak, hogy pártjuk az olasz munkásmozgalomban hegemóniára tehet szert, de a Kommunista Párt befolyását, az osztályharcos szakszervezeti mozgalmat nem küszöbölhetik ki.

A Kommunista Párt felmérte a helyzet komolyságát, eltökélten védi forradalmi hagyományait, és az olasz munkásmozgalomban kialakult helyzet minden új elemének számbavételével tovább harcol az egységért. Ebben számíthat a PSIUP támogatására, és elvi felvilágosító munkával fog behatolni a Nenni–Saragat párt soraiba is.

*

A munkásegység lehetőségeit, erejét, történelmi szerepét napjainkban azoknak az országoknak a tapasztalatai bizonyítják, amelyek a szocializmust építik.

A német kommunistákat és szociáldemokratákat a háború befejezésekor csaknem három évtized elkeseredett harcai választották el egymástól. A Harmadik Birodalom összeomlása utáni első hónapok szörnyű nehézségei közepette alig folyhatott komoly, széles körű ideológiai harc a nézetek tisztázására, az elválasztó tényezők felszámolására. De a *közös* tragédia, a frontokon és a koncentrációs táborokban *közösen* elszenvedett kínzások, megaláztatások, majd az anyagi és erkölcsi romok eltakarítására tett *közös* erőfeszítések érzelmileg is, belátással is közelebb hozták egymáshoz a kétféle pártállású munkástömegeket. A párton kívüli munkások óhajtó várakozással néztek az ígérkező munkásegység elé.

Az újjáépítés megindításakor az *akcióegység* csaknem ösztönösen jött létre. Amikor a lakóházak és az utcák romtalanításáról, az élelmiszer-ellátás megszervezéséről volt szó, ter-

mészetesen mindenki megfogta a munka emelővasát, az önkéntes tevékenységre tódulók sorai nem pártállás szerint alakultak, a vezetők pedig egységre biztattak.

1945. július 19-én lépett fel először együttesen a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetője: Wilhelm Pieck és Otto Grotewohl. A „történelmi kézfogás" órájában beszéltek először a dolgozók ezrei előtt a munkásegységben rejlő erőről. Itt hangzott el először szociáldemokrata és kommunista munkások ajkáról egyszerre az Internacionálé, míg – mint szemtanúk megírták – sok szemből a megilletődés könnyei peregtek a megviselt arcokra.

A kommunisták és szociáldemokraták kölcsönös megértését és az egység előkészítését szolgálta már a brüsszeli pártértekezlet, amely – mint emlékezetes – 1935-ben a Hitler uralma elleni népfronttömörülés szükségességét hirdette, és amelyet a későbbi években több illegális kommunista–szociáldemokrata megbeszélés követett. 1945-ben azonban már nem csupán akcióegységről volt szó, hanem a két munkáspárt egyesüléséről. Ennek egyik legfontosabb előfeltétele bizonyos elvi kérdések tisztázása volt; főleg a háború történetének, tanulságainak tisztázása. De elméleti vonatkozású megbeszélésekre is sor került. A kommunisták a régi német szociáldemokrata hagyományokból, Bebel és Wilhelm Liebknecht tanításaiból indultak ki. Bebel és Liebknecht a marxizmust követték, bátran harcoltak a porosz–német reakció ellen és ellenálltak a „kivételes törvény"[6] idején elszenvedett üldöztetéseknek.

Naiv dolog lenne azt hinni, hogy a Német Szocialista Egységpárt megalakulása már a német munkásosztály ideológiai egységét jelentette. „Ezt az egész kérdést fejlődési folyamatában kell látni" – mondotta visszaemlékezve Ulbricht az NSZEP megalakulásának huszadik évfordulóján. „Ezeket a

[6] „Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie" címen 1878. október 19-én a Reichstag által elfogadott törvény. 1890-ig volt érvényben.

tudományos ismereteket az akkori helyzetben az új párt tagságánál nem is lehetett feltételezni. És nem is csak a Szociáldemokrata Pártból jött elvtársakra gondolok, akik még bizonyos téves, az opportunista múltból származó elgondolások hatása alatt voltak; a Kommunista Párt számos tagja is az illegalitás idején olyan helyzetben volt, hogy nem képezhette magát rendszeresen a marxizmus–leninizmusban. Egyeseket régi, már meghaladott, szektás nézetek is terheltek még. S jöttek nagy számban fiatal erők, fiatal emberek, akik csak a fasizmus leveretése után csatlakoztak a munkásmozgalomhoz. Bőven volt bennük jóakarat és lendület, de híján voltak a szükséges politikai ismereteknek... A nácizmus elleni ideológiai harc, a német munkásmozgalom tanulságairól folytatott viták, Marx, Engels és Lenin írásainak tanulmányozása és főleg a nagy tapasztalatok, amelyeket egy antifasiszta demokratikus államrend felépítésére tett közös erőfeszítéseinkben szereztünk – csupán ezek vezettek el a munkásmozgalom két áramlatának valódi, belső összeforrásához."[7]

A pártegység létrejöttét szükségessé is tették a bel- és külpolitikai tényezők. Németországban a katonai összeomlással vereséget szenvedett nagytőkés–nagybirtokos körök gyorsan összeszedték maradék erőiket és hatalmuk helyreállítására törekedtek. Az engedélyezett polgári demokratikus pártokban igyekeztek pozíciókat biztosítani maguknak és ezekből a fedezékekből kezdték meg a harcot a reakciós restaurációért. Első céljuk a demokratikus átalakulás vezető erejének összezúzása, vagyis a munkásegység megakadályozása volt. Lapjaikban nagy helyet kaptak a munkásegység elleni támadások, és sikerült is a berlini szociáldemokraták között ebben a kérdésben szakadást létrehozniuk.

A tőkések és junkerek ehhez az aknamunkához segítséget kaptak a nyugati megszálló hatóságoktól és szolgálatukba állít-

[7] „Einheit", 1966. 2. sz. 153. old.

hatták a jobboldali szociáldemokratákat, akik – szemben a dolgozók többségével – ellenezték az egyesülést.

A kommunistákkal való együttműködés hívei azt javasolták a szociáldemokrata vezetőknek, hogy hívják össze pártjuk országos, össznémet kongresszusát. De Schumacher elvetette a javaslatot, sőt az angol megszállási övezet szociáldemokratáinak hannoveri kongresszusán még kérkedett is egységellenes tettével: „Azt hiszem – mondotta –, büszkén állíthatjuk, hogy ez a *nem* egyike volt a legfontosabb politikai tetteknek a mai Németországban."

A hannoveri kongresszus szentesítette a Szociáldemokrata Párt szétesését, zónák szerinti megoszlását, amiнek súlyos következményei a későbbiekben bőségesen mutatkoztak. Az egységellenes jobboldali politika egyúttal az imperialisták szovjetellenes machinációit szolgálta. Schumacher 1946-ban megalakította az úgynevezett Keleti Irodát, amely az egység ellen s a nyugati megszállók politikájának támogatására létesült. Az angol megszállási övezetben megtartott funkcionárius-értekezleten Schumacher erről így beszélt:

„Szükségessé vált, hogy a szovjet megszállási övezetben messze szétágazó, szigorúan központosított illegális szervezetet építsünk ki. E szervezet képviselőinek ott kell lenniük a Német Szocialista Egységpárt minden helyi szervezetében, az alsó pártegységektől kezdve egészen a központig. Ott kell lenniük minden közhivatalban, üzemben, szakszervezetben és más szervezetekben. Értesüléseket kell szerezniük a szovjet megszállási övezet minden politikai, gazdasági és kulturális eseményéről. Az összegyűjtött anyagot a nyugati megszálló hatalmakhoz fogjuk eljuttatni. Ez a munka a berlini szociáldemokrata szervezet egyik legfontosabb feladata lesz."[8]

A jobboldali szociáldemokrata vezetők aknamunkájukkal megakadályozták, hogy a munkásegység egész Németország-

[8] *Wilhelm Lohrenz:* Hinter den Kulissen der SPD Führung.

ban megvalósuljon. Ezzel annak az erőnek a kibontakozását hiúsították meg, amely kényszeríthette volna az imperialista megszállókat, hogy Nyugat-Németországban az antifasiszta és demokratikus mozgalmaknak teljes szabadságot adjanak, ami egészen más irányt adott volna a fejlődésnek, mint amely bekövetkezett.

A német munkáspártok egyesülését a nemzetközi helyzet alakulása is szükségessé tette. 1946 tavaszán ugyanis már kirajzolódott az angol–amerikai imperialistáknak a potsdami elvekkel ellentétes politikája, amely Németország kettészakításához, a nyugatnémet militarizmus újraéledéséhez vezetett.

A nyugati megszálló hatóságok már 1946 tavaszán gátoltak mindent, ami a német egységet előmozdíthatta, és támogattak minden szeparatista és föderalista törekvést. A munkásság biztosítékot keresett a nemzetet fenyegető új veszéllyel szemben és ezt *a biztosítékot a munkásosztály egységében látta.*

Az egyesülési kongresszuson (1946. április 21–22-én) 1055 küldött vett részt, köztük 233 a nyugati övezetből. A delegátusok körülbelül egyenlő arányban képviselték a két munkáspártot. A kongresszus elfogadta „A Német Szocialista Egységpárt alapelvei és céljai" című platformot, amely lényegében az egységes párt programját tartalmazta. Ez a dokumentum a második világháború után, a hitlerizmus katonai vereségével előállt helyzetet elemezve, arra a megállapításra jut, hogy a katasztrófából kivezető út és a reakció hatalmának visszatérése elleni biztosíték: *a munkásmozgalom egysége és az antifasiszta demokratikus pártok tömörülése.*

„A munkásosztály egyesíteni fogja a nép valamennyi demokratikus és haladó rétegét. Ő a következetesen demokratikus erő és elszánt harcos az imperializmussal szemben. A munkásosztály az az erő, amely le fogja győzni nemzeti szerencsétlenségünket."[9]

[9] Az NSZEP alapelvei és céljai. Az egyesülési kongresszus határozata. „Neues Deutschland", 1946.

A Német Szocialista Egységpárt alapelvei és céljai határozottan kimondják, hogy a végcél a szocializmus. 1946-ban azonban közelebbi feladatok voltak napirenden: be kellett fejezni a félbemaradt polgári demokratikus forradalmat, fel kellett számolni a militarista imperializmus alapjait, amit csak egy antifasiszta, demokratikus rendszer valósíthatott meg. Az egyesülési dokumentum első része ezekkel a közvetlen feladatokkal foglalkozott, míg a második része a szocializmusért folytatandó harcot vázolta fel. A német munkásmozgalom történetében itt formulázták meg először a kommunisták és szociáldemokraták közös egyetértésével a szocializmushoz vezető út elgondolását. E szerint – miután a győzelmes szovjet hadsereg megsemmisítette a német imperializmusnak nemcsak katonai erőit, hanem reakciós államgépezetét is – „a reakciós erők nem lesznek képesek erőszakos eszközökkel és polgárháborúval megakadályozni a munkásosztály végleges felszabadulását".[10]

Ha pedig a helyzet ilyen, akkor a Német Szocialista Egységpárt arra törekedhet, hogy demokratikus úton vezesse el az országot a szocializmushoz; de ha a kapitalisták mégis erőszakhoz folyamodnának, akkor a fegyverek szava lesz a válasz.

A későbbi fejlődés igazolta az elemzés helyességét: a demokratikus út lehetségesnek bizonyult. Az „elvek és célok" marxista program volt, amely tekintetbe vette az adott osztályviszonyokat, a munkásosztály helyzetét és a legyőzött Németország általános állapotát. A program egyes részleteiben azonban a későbbi fejlődés folyamán bizonyos módosításokat kellett eszközölni.

Az új párt lényegében marxista jellegű szervezeti szabályai sem voltak teljesen hibátlanok. Bár a párttagoktól nemcsak azt kívánták meg, hogy a párt határozatait és az alapszabályt elfogadják, hanem azt is, hogy tevékenyen vegyenek részt a

[10] Ugyanott.

határozatok megvalósításában; azonban nem mondták ki például a demokratikus centralizmus elvét és nem az alapszervezetekre, hanem a községi pártszervezetekre ruházták politikai kérdésekben a döntés jogát. Az alapszabályok hiányosságait az NSZEP III. és IV. kongresszusa küszöbölte ki.

Az új egységes pártnak 1,2 millió tagja volt, egy évvel később tagsága már 1,8 millióra nőtt. Ebben jutott kifejezésre a német dolgozók növekvő bizalma a párt iránt.

A munkásosztály egységének a fent említett alapokon való helyreállítása *a marxizmus–leninizmus győzelme volt a német munkásmozgalomban.* Ez tette képessé a munkásságot történelmi feladatainak végrehajtására, a hatalom kivívására. Az egységes párt megalakulásával ugyanis alapvetően megváltoztak az erőviszonyok a keleti övezetben a munkásosztály és a dolgozó nép javára, ami lehetővé tette a kizsákmányoló osztályok megfosztását gazdasági alapjuktól és politikai befolyásuktól.

A szakadás felszámolása a német munkásmozgalomban – ha csupán a keleti övezetre korlátozódott is – jelentős mozzanat a nemzetközi munkásmozgalom történetében. A német munkásmozgalom – amely Marxot és Engelst adta az emberiségnek, és amely évtizedeken át a világ harcoló proletárjainak élén járt – mindig nagy befolyást gyakorolt más európai országok munkásságára. A Német Szocialista Egységpárt az évek folyamán mind nagyobb tekintélyt szerzett magának. Megmutatta, hogy képes betölteni a vezető erő szerepét a demokratikus, majd a szocialista átalakulás folyamatában. A párt az új körülményekhez alkalmazkodva, mindenkor a lehetőségek és szükségletek szerint fejlesztette szövetségi politikáját. Értett ahhoz, hogy felmérje és helyesen értékelje az osztályerőviszonyokat, és megítélje, „mely osztályokat és rétegeket kell megnyerni arra, hogy a munkásosztály szövetségeseiként a társadalmi élet különböző területein részt vegyenek az építőmunkában, és felismerte, milyen ellenséges erők működnek.

Ez a két mozzanat mélyen dialektikus kölcsönhatásban jelentkezik."[11]

Buzdítólag hatott a német egyesülési kongresszus a Szovjetunió által felszabadított délkelet-európai országok dolgozóira is, akikben mindinkább tudatosodott a munkásegység megvalósításának időszerűsége és e feladat sorsdöntő jelentősége.

*

Amikor 1948 júniusában Magyarországon is megalakult a munkásosztály egységes pártja, e történelmi aktus mögött a politikai és ideológiai harc nehéz évei sorakoztak. A magyar munkásság egységének létrehozása hosszabb előkészítő munkát kívánt, mint a Német Szocialista Egységpárt megalakítása.

A Magyar Kommunista Párt már több mint egy évtizede kereste és egyengette a szociáldemokratákkal való együttműködés útját, és a francia s a spanyol népfront, valamint a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának tanulságaiból okulva megváltoztatta magatartását a szociáldemokrácia irányában. A kommunisták az illegalitás éveiben a legális Szociáldemokrata Párton belül dolgoztak (a Szociáldemokrata Párt vezetősége egy részének tudtával), és aktívak voltak az ifjúsági mozgalomban; a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták kapcsolatban voltak egymással.

A háború vége felé (amikor már a Szociáldemokrata Párt is illegalitásban volt) egységfront-egyezményt kötöttek, amely már utalt a két párt háború utáni egyesülésére. Az egyezményt a két párt vezetősége 1945 januárjában megerősítette, ekkor állandó összekötő bizottságot is létesítettek.

A felszabadulást követő első időszakban a Kommunista Párt olyan akcióegységet kívánt létrehozni a Szociáldemokrata Párttal, amely a soron levő demokratikus átalakulás mozga-

[11] „Einheit" 1966. 2. sz. 161. old.

tója lehet; amely vonzza a paraszti tömegeket, a városi középrétegeket, az értelmiséget. Ennek az akcióegységnek a kialakításához elegendő alapot nyújtott a háború alatt létrejött megállapodás és a Szociáldemokrata Párt balszárnyának hajlandósága az együttműködésre. A Kommunista Párt és a baloldali szociáldemokraták az akcióegységet átmenetnek tekintették *a munkásosztály egységes pártja felé,* amelynek létrehozása sokoldalú előkészítést követelt meg.

A Magyar Kommunista Párt már jóval a háború vége előtt foglalkozott azokkal a perspektívákkal, amelyek az antifasiszta koalíció győzelme után nyílnak majd meg a magyar nép előtt. Ezek a perspektívák, valamint a nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatai arra késztették a pártot, hogy jobban differenciáljon, és különbséget tegyen a Szociáldemokrata Párt jobb- és balszárnya között. A háború befejezése után a jobboldali vezetők viszolyogtak a kommunistákkal való együttműködéstől. De az a körülmény, hogy Magyarországot a szovjet hadsereg szabadította fel, valamint az ország általános helyzete és a szociáldemokrata baloldal nyomása arra késztette őket, hogy aláírják a Kommunista Párttal közösen az első kiáltványt a demokratikus független magyar államiság kialakításáról. A két munkáspárt megegyezett abban, hogy szervezeti önállósága fenntartásával minden országos fontosságú kérdésben egyeztetni fogja álláspontját.

Ennek a megállapodásnak az alapján kezdte meg működését a két munkáspárt az Ideiglenes Nemzetgyűlésben[12] és a tizenegy tagú ideiglenes kormányban.

Ebben az időszakban a munkásosztály gyors balratolódása volt észlelhető. Rohamosan nőtt a Kommunista Párt taglétszáma, sok szociáldemokrata munkás átlépett a Kommunista Pártba, mások határozottan a balszárnyhoz álltak. Ebből

[12] Az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegált 498 képviselő közül 125 a Magyar Kommunista Pártra, 94 a Szociáldemokrata Pártra és 65 a szakszervezetekre esett. A munkásosztályt tehát 286-an képviselték.

bizonyos feszültség keletkezett a két munkáspárt között: versengés a munkásság bizalmáért, funkciókért a Szakszervezeti Szövetségben, az üzemi bizottságokban stb. De a Kommunista Párt részéről a versengés nem puszta pártérdek volt: abból a felismerésből eredt, hogy *a kommunista befolyás növekedése nemzeti érdek, mert ez a biztosítéka annak, hogy a reakció meg-megújuló támadásait a munkásosztály vissza tudja verni.* A Kommunista Párt ideológiai és politikai befolyásának terjedése volt a további fejlődés hajtóereje, mind az egységes marxista–leninista párt megteremtésének, mind a parasztság megnyerésének irányában.

A jobboldali szociáldemokraták hol nyílt, hol burkolt harcot kezdtek a munkásosztály egységes pártjának létrehozása ellen, de saját pártjukon belül is szembehelyezkedett velük a balszárny és egy ingadozó centrista csoport.

Az akcióegység a huzavona ellenére működött, harcképes volt. A munkásság – pártállásra való tekintet nélkül – egységesen lépett fel a fasiszta maradványok, a reakció machinációi ellen, együtt dolgozott a romok eltakarításán, a termelés megindításán, megvívta a széncsatát, és élt a szakszervezeti egységből fakadó előnyös lehetőségekkel. A dolgozók látták, mit lehet elérni a munkásegységgel. Kivívták a köztársaság kikiáltását,[13] a bányák államosítását, és rendkívüli termelési erőfeszítésekkel megteremtették a pénz stabilizálásának anyagi fedezetét.

Kétségtelen: a munkásosztály akcióegysége nélkül nem jöhetett volna létre a már említett Baloldali Blokk.[14]

A két munkáspárt egységes parlamenti fellépése tette lehetővé a párizsi békeszerződés ratifikálását.

Mégis, a szociáldemokrácia két szárnyának széthúzása és a

[13] 1946. február 1.

[14] A Baloldali Blokk a Szociáldemokrata Párt, a Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezeti Tanács összefogásával 1946. március 5-én alakult meg.

jobboldal bel- és külpolitikai tevékenysége hátráltatta a demokratikus forradalom menetét, lassította ütemét, sőt veszélyeztette a demokráciát. Az egységes munkáspárt létrehozása történelmi szükségességgé vált.

Milyen kérdésekben folyt a harc az egyesülés előkészítése folyamán?

A jobboldali szociáldemokraták *polgári demokratikus* jellegű átalakulást akartak. Ők az 1918-as októberi forradalom eszmevilágában éltek és nemzetközi vonatkozásban a háború után kormányra került egységellenes angol Munkáspártot tartották követendőnek. Nem gyógyultak ki sem szovjetellenességükből, sem kommunistaellenességükből. Ezért válhattak mind a magyar burzsoázia, mind az angol és amerikai burzsoázia szocializmusellenes politikájának eszközévé.

A Kommunista Párt nagy hagyománya nem az 1918-as polgári demokratikus forradalom volt, hanem az 1919-es Tanácsköztársaság. Nem polgári demokráciát, hanem a proletárdiktatúra korszerű formáját, új *népi demokráciát akart teremteni.* Nemzetközi kapcsolatait illetően a Szovjetunióval és a népi demokratikus forradalmi átalakulásban levő európai országokkal való együttműködésre orientálódott. Ezeket a törekvéseket a baloldali szociáldemokraták is elfogadták.

Az események – a választások, a földreform – megmutatták, hogy a feladatok megoldásához feltétlenül szükséges a munkásosztály egysége. A Kommunista Párt a jobboldali szociáldemokraták üzelmeinek leleplezésével és a politikai, elvi, elméleti kérdések tisztázásával harcolt az egységért. Rámutatott, hogy a szociáldemokraták alapjában tagadják az orosz forradalom szocialista jellegét, hogy a reformisták polgári „humanizmusát" dicsőítik. Felszólította a jobboldali vezetőket, hogy nézzenek szembe a múlttal, volt hibáikkal, bűneikkel és értsék meg az új idők szavát.

Vita folyt a „harmadik út" koncepciójáról, amelyet „sem Amerika, sem a Szovjetunió" jelszóval Léon Blum vitt bele

a francia munkásmozgalomba, és amelyet felkaroltak és terjesztettek az ausztromarxisták. Lényege az volt, hogy a szociáldemokrata pártok külpolitikailag határolják el magukat mind az Egyesült Államoktól, mind a Szovjetuniótól, belpolitikailag pedig „az igazi demokrácia érdekében" harcoljanak mind a jobboldali reakció, mind a kommunizmus ellen.

A kommunisták rámutattak, hogy a harmadikutas politika valójában nem két fronton harcol, hanem kizárólag a kommunizmus és a Szovjetunió ellen irányul és ténylegesen a reakciót segíti.

A szociáldemokrata jobboldal különleges veszélyessége és jellegzetessége abban állt, hogy „a demokrácia egyik nagy kormányzó pártjának befolyásos irányzata volt, hogy rajta keresztül a hazai és a külső reakció még befolyást gyakorolhatott és tényleg gyakorolt a demokrácia politikájára, sőt bizonyos fokig még kormányzatára is".[15]

Éppen abban az időben, amikor a magyar kommunisták ezt a harcot vívták, a nyugat-európai jobboldali szociáldemokrata vezetők – franciák, olaszok, osztrákok – hazájuk függetlenségének kárára a Marshall-terv ügynökeivé szegődtek, szétszakították a kommunistákkal az ellenállásban kovácsolódott egységet s segítettek a reakciónak a kormányból is kiszorítani a kommunistákat. A francia SFIO és az angol Munkáspárt jobboldali vezetői egyre agresszívabban léptek fel a munkásegység ellen, szovjetellenes és kommunistaellenes magatartásukkal támogatták az amerikai imperializmus törekvéseit.

Amikor tehát a kommunista pártok a szovjet hadsereg által felszabadított országokban a munkásosztály egységes pártjáért küzdöttek, nem csupán hazájuk munkásmozgalmát és demokratikus fejlődését szolgálták, hanem *olyan ellentét felszámolását is, amelynek kiküszöbölése a nemzetközi munkásmozgalomnak is elsőrendű érdeke volt* és a béke ügyét szolgálta.

[15] Lásd *Révai József:* Élni tudtunk a szabadsággal. Szikra 1949. 220. old.

Magyarországon a Szociáldemokrata Pártban mindinkább kiéleződtek a jobb- és balszárny ellentétei; teljesen világossá vált, hogy a jobboldaliak a magyar burzsoázia ügynökei. A jobboldali vezetők leleplezésével egyidejűleg nőtt a baloldali, egységbarát szociáldemokraták befolyása, ami reálissá tette a Kommunista Párttal való közeli egyesülés perspektíváját.

Azonban még többről volt szó: „... arról, hogy a dolgozó nép zöme a népi demokrácia felé fordult és egyre tömegesebben ad kifejezést annak, hogy helyesli és támogatja azt a fejlődést, amely a magyar népi demokrácia győzelmeihez: gazdasági, politikai és morális megszilárdulásához vezet."[16]

A dolgozó népben végbement politikai hangulatváltozás tükröződött a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt működésében is. Ebben a helyzetben indult meg a munkásság tömeges belépése a Kommunista Pártba, amely *a magyar munkásosztály döntő többségének a pártja lett.* Az a harc, amelyet a Kommunista Párt és a szociáldemokrata baloldal vállvetve vívott három éven át, vereséget mért a jobboldalra, s így már semmi sem állt az egyesülés útjában.

A Magyar Dolgozók Pártjának megalakulása a szélesebb szövetségi tábor megszilárdításának bázisa, a népi demokrácia továbbfejlesztésének kiindulópontja lett.

[16] Ugyanott, 280. old.

VI

MUNKÁS-PARASZT SZÖVETSÉG

„A falu dolgozó tomegei csak úgy szabadulhatnak fel, ha a kommunista proletariátussal szövetségben feltétlenül támogatják annak forradalmi harcát a nagybirtokosok és a burzsoázia jármának lerázásáért."

(A Kommunista Internacionálé irányelvei az agrárkérdésben.)

A munkásosztály egysége bizalmat kelt a parasztságban, az egységes munkásosztály pedig egyértelmű politikai befolyást gyakorolhat a parasztságra, ideológiai vezetője lehet és számíthat szövetségesi hűségére. Mert ha igaz az, hogy a falu népe csak a munkásosztály oldalán szabadulhat fel, ugyanúgy igaz, hogy „a munkásosztály csak úgy töltheti be világtörténelmi szerepét, az emberiség kimentését a tőkés járomból és a háborúkból... ha kiterjeszti az osztályharcot a falura, tömöríti a falusi dolgozókat... ha a városi proletariátus neveli a falusit".[1]

A Kommunista Internacionálé a dolgozó parasztok egységes világszervezetének létrehozására 1923 októberében Moszkvában megszervezte az első nemzetközi parasztkongresszust. Ez a nagy jelentőségű kongresszus megmutatta, hogy a *dolgozó parasztság legosztálytudatosabb része elhagyta a burzsoázia táborát és elfoglalta helyét a kapitalizmus ellen harcoló proletariátus oldalán.*

Abban az időben az osztálytudatos parasztság már tanult: látta a munkás-paraszt szövetségnek a Nagy Októberi Forradalom és a proletárdiktatúra győzelmeiben megnyilvánuló

[1] A Kommunista Internacionálé irányelvei az agrárkérdésben. Elfogadta 1920-ban a Kommunista Internacionálé II. világkongresszusa.

erejét s okult azokból a vereségekből, amelyeket a parasztság a munkásosztály nélkül vívott harcaiban elszenvedett.

A moszkvai kongresszuson 40 országból 122 küldött vett részt; egyes országokból ellenzéki parasztpártok parlamenti képviselői, parasztszövetségek vezetői is. Beszéltek a háború és béke kérdéséről, a parasztság gazdasági problémáiról, értékelték a kapitalista országokban fejlődő szövetkezeti mozgalmakat, és „világ proletárjai és dolgozó parasztjai egyesüljetek!" jelszóval megalakították a Paraszt Internacionálét. Ez a történelmi tett a Kommunista Internacionálé agrárpolitikájának eredménye volt.[2]

A kommunista pártok keletkezésüktől fogva számoltak a szegényparasztsággal mint természetes szövetségesükkel, és fejlődésüket nem utolsósorban a parasztsággal való kapcsolatuk alakulása is jelzi.

Franciaországban már Guesde és Lafargue, a Francia Munkáspárt vezetői, kidolgoztak egy még szerény agrárprogramot a munkásmozgalom számára. Ezt a programot fogadta el a párt marseille-i kongresszusa 1892-ben. A következő évben történt először, hogy a Francia Munkáspárt agrárkörzetekben is szerzett néhány képviselői mandátumot.

A Francia Kommunista Párt első kongresszusán, 1921-ben elfogadott egy távlati agrárprogramot. Megszívlelve Lenin és a Komintern tanításait, abból indult ki, hogy a francia dolgozó parasztság elsősorban békét és szociális haladást óhajt, ami csak a kapitalizmus megdöntésével és a szocializmus felépítésével valósulhat meg. A párt parasztpolitikájának jelszava – „a föld legyen azé, aki megműveli" – megnyerte a dolgozó parasztság rokonszenvét. Maga a program *a szocialista forradalmat követő átmeneti időszakra* szólt. Tekintetbe vette, hogy Franciaországban a kisbirtok szélesen elterjedt és régi hagyománya van. Kimondta, hogy a paraszti tulajdont a for-

[2] Lásd Internationale Pressekorrespondent, 1923. 1413–1414. old.

radalom tiszteletben fogja tartani, de a parlagon heverő, művelésre alkalmas földeket kártérítés nélkül ki fogja sajátítani. A kisajátított földet a mezőgazdasági munkások és föld nélküli parasztok között kell szétosztani azzal az ajánlással, hogy egyesüljenek termelőszövetkezetekben. A program felölelte a mezőgazdasági termelés korszerűsítését és a paraszti tömegek ideológiai nevelését.

Ezt a programot Lenin egészében helyeselte, de több kritikai megjegyzést fűzött hozzá. Bírálta, hogy a Francia Kommunista Párt agrártézisei nem leplezik le a francia imperializmus kalandor politikáját, hogy bizonyos wilsoni pacifista illúziókat táplálnak. Lenin azt ajánlotta a francia kommunistáknak, hogy kapcsolódjanak jobban a francia forradalmi hagyományokhoz és értessék meg a parasztokkal, hogy mi a különbség igazságos és igazságtalan háború között. Lenin hibáztatta a francia téziseket, amiért lebecsülték a monopoltőkének a mezőgazdaságba való behatolását, továbbá szükségesnek tartotta megmagyarázni a francia parasztoknak, hogy miért nem tartós a háború alatt szerzett vagyonuk, miért értéktelenedik el pénzük, miért nyomja egyre jobban a munkások és parasztok vállát a bankok járma.

Lenin hangsúlyozta, hogy a francia mezőgazdaság jövőjéről szólva beszélni kell egész Franciaország tervszerű és teljes villamosításáról, hozzáfűzve, hogy ezt a munkások és parasztok érdekében csak a proletárhatalom fogja megvalósítani.[3]

A következő években, főleg a válság idején (1929–1933), a francia parasztság helyzete egyre romlott. Sokan elhagyták a mezőgazdaságot és a városban kerestek megélhetést. Parasztfelkelések és sztrájkok kezdődtek, és nyilvánvaló lett, hogy a falu népe el van szánva érdekeinek védelmére.

A francia parasztság megmentésének programját a Francia

[3] Lásd *Lenin:* A Francia Kommunista Párt agrártéziseiről. Művei 33. köt. 117–124. old. Szikra 1953.

Kommunista Párt javaslatára *1936-ban bevették a népfront programjába.* Ekkor „először vált lehetővé... létrehozni a munkások és parasztok közös frontját egy körülhatárolt program alapján... a parasztság jelentős csoportjai a népfront iránti aktív rokonszenvükről tettek bizonyságot".[4] A francia mezőgazdaság megmentésének programjában fontos helyet kaptak a mezőgazdasági munkások követelései. Ők látástól vakulásig dolgoztak szégyenteljesen kevés bérért, istállószalmán háltak, rájuk nem voltak érvényesek a munkásság által kivívott jogok.

A program egész sor intézkedést követelt a feles bérlők és kisgazdák gyakran válságos helyzetének megjavítására. Mindezt oly módon tervezte meg, hogy a kívánt intézkedések a nagybirtokosokat elszigeteljék, a parasztokat pedig meggyőzzék, hogy a munkásságban szilárd szövetségesre számíthatnak.

A munkás-paraszt szövetség fejlődésének további fontos lépése volt a mezőgazdasági munkások egységes szakszervezetének megalakulása a CGT keretében, 1936-ban. A népfronttól a dolgozó parasztság sokat kapott: haladékot adósságai megfizetésére, jobb termelői árakat, műszaki segítséget stb. Mindezek következtében megerősödött a Kommunista Párt befolyása a parasztságra.

A német megszállás éveiben a francia parasztok – mint láttuk – a munkásság oldalán kivették részüket az ellenállásból. Ez aligha lett volna így, ha a népfront éveiben a kommunistaellenes előítéletek nem foszlottak volna szét a falusi lakosság nagy részében.

A moszkvai rádió és az illegális rádióadók gyakran fordultak a parasztokhoz. Biztatást és gyakorlati tanácsot adtak a falu népének, hogy mivel ártson a megszállóknak, mivel járuljon hozzá a háború adott pillanatában a hitleristák elleni nemzeti szabadságharchoz. Azokban az években a parasztság poli-

[4] „Economie et Politique", 1966. március. 52. old.

tikailag gyorsan fejlődött és lényegesen közelebb került a munkássághoz, mint valaha.

A francia mezőgazdaság leromlottan került ki a háborúból. A Kommunista Párt azonnal napirendre tűzte az agrárproblémát és a parasztság ügyét. 1945 folyamán mintegy négyezer bizottság alakult a parasztság védelmére (Comités de Défense et d'action paysannes), és megszervezték az Általános Mezőgazdasági Szövetséget, Waldeck-Rochet-nak, a Kommunista Párt Politikai Irodája tagjának vezetésével. A szövetség hálózata csaknem az egész országra kiterjedt.

A Francia Kommunista Pártnak a felszabadulást követő első kongresszusán (1945. június 26–30.) Thorez és Duclos beszámolói után elhangzott Waldeck-Rochet beszámolója a mezőgazdaság súlyos helyzetéről. A kongresszus elfogadta a bajok orvoslására, a parasztok megsegítésére tett javaslatait. Ezeket a javaslatokat felvették abba az átfogó programba, amelyet a pártkongresszus a francia gazdaság megújhodásának útjáról kidolgozott.

A kommunisták részvétele a kormányban és befolyásuk a kormány politikájára meghozta a parasztok és mezőgazdasági munkások helyzetének javulását. Amikor 1947 után a tőkés politika új terheket rakott rájuk, a parasztság harcos akciókkal kelt vívmányainak védelmére. Emlékezetes, hogy 1953-ban, 1955-ben és 1961-ben a parasztok szekerekkel, traktorokkal elbarikádozták az országutakat, hogy megakadályozzák az alacsony áron felvásárolt termények elszállítását és kikényszerítsék a termelői árak felemelését.

Míg az SFIO érdektelenséget mutatott a parasztság gondjai iránt, a Kommunista Párt sohasem mellőzte és nem tekintette másodrendűnek ezeket a problémákat. Minden kongresszusán kifejtette álláspontját az agrárkérdésben, rámutatott mindarra, ami a francia mezőgazdaság fejlődését hátráltatja és a dolgozó parasztság létfeltételeit rontja. Különösen a gaulleista kormányzat által 1960-ban hozott agrártörvény kizsákmányoló

jellegét kellett lelepleznie, amely tíz éven belül mintegy nyolcszázezer kevéssé gazdaságos kisbirtok felszámolásához vezet és a francia mezőgazdaságot a kapitalista nagybirtok alapján akarja felvirágoztatni.

„Mi, kommunisták azonban – mondotta Waldeck-Rochet – azt tartjuk, hogy a megoldás nem abban rejlik, hogy elvesszük a parasztok földjét és a nagybirtokosoknak adjuk, hanem ellenkezőleg, hogy olyan földreformot hajtunk végre, amely a semmittevő nagybirtokosok és a kizsákmányolók földjét azoknak a dolgozó parasztoknak juttatja, akiknek vagy egyáltalán nincs, vagy nincs elég földjük."[5]

A Kommunista Párt mindenkor a parasztok érdekét tartotta szem előtt, amikor javaslatokat tett a falusi dolgozók aktuális nehézségeinek leküzdésére: a Közös Piacból származó bajok orvoslására, a viszonylagos túltermelés felszámolására, az agrárolló tágulása ellen stb. De sohasem mulasztotta el hozzáfűzni, hogy *a munkás-paraszt szövetség az elengedhetetlen feltétele annak*, hogy a paraszti élet javulását kivívhassák és hogy a szocializmust kiharcolhassák.

Hogyan viszonylik ma a francia parasztság a szocializmus perspektívájához?

Láttuk, hogy a munkásosztályhoz való viszonya időnként – így a népfront és az ellenállás éveiben – szoros szövetséggé vált, de az is tény, hogy ezt a szövetséget a burzsoáziának sikerült ismételten fellazítania, megbontania. A francia burzsoázia igyekezett a parasztsággal elhitetni, hogy csak a kapitalizmus talaján keresheti boldogulását. A kommunisták viszont kifejtették: „Az agrárkérdést nem lehet a falvakból való elvándorlás ütemének meggyorsításával megszüntetni; Franciaországban a parasztság a lakosságnak nagy részét teszi ki és fogja kitenni még legalább egy évtizedig. A parasztság sajátos forradalmi potenciál birtokában van, amely egyesülve a mun-

[5] Waldeck-Rochet beszámolója az FKP XVI. kongresszusán. Kossuth Könyvkiadó 1961. 47. old.

kásmozgalomével, a monopóliumok elleni harc dontó tényezoje lehet."[6]

Nem vitás, hogy a francia kisbirtok nem képes a modern mezőgazdasági technikát kihasználni, hogy termelési módja elavult. A kapitalista nagybirtok, amelyet a de Gaulle-kormány agrárterve uralkodóvá akar tenni, *technikailag* megoldhatja a mezőgazdaság korszerűsítését, de *a parasztság létproblémáit nem.* A mezőgazdaság kapitalista koncentrációja a kisgazdaság halála.

A munkás-paraszt szovetség a mai Franciaországban *antimonopolista harc az iparbárók, bankárok és foldesurak ellen.* A parasztoknak azonban – amikor a munkásosztály segítségével gazdaságaikat, tulajdonukat védik – tudniuk kell, hogy végeredményben kapitalista úton nem boldogulhatnak. A Kommunista Párt perspektívát mutat a falu népének a termelőszovetkezeti úton. Megmagyarázza azt is, hogy nem akármilyen termelőszovetkezeti mozgalom az, amely megoldhatja a mezőgazdaság problémáját. A szovetkezet nem képes megváltoztatni a kapitalizmus gazdasági torvényeit, bár bizonyos fokig védi a parasztokat és segíti napi kuzdelmeiket. „Egy a termelőszovetkezeteken alapuló modern, *nem kapitalista* mezógazdasági szektor feltétele azonban bizonyos radikális valtozás a monopóliumok hatalmának rovására, egy valóságos demokrácia, amely, bár nem szocializmus, alkalmas arra, hogy – ha a tomegek ennek helyességéről meggyőződnek – kiindulópontja legyen a szocializmusba való békés átmenetnek."[7]

Ezt a távolabbi perspektívát tárja a munkásság a falu dolgozói elé. A Kommunista Párt a hatvanas évek folyamán részleteiben is kidolgozta a cél felé vezető parasztpolitikát.[8]

[6] „Economie et Politique", 1966. marcius. 58. old

[7] Ugyanott.

[8] Lasd *Waldeck-Rochet* Le programme agricole du PCF (A Francia Kommunista Part agrarprogramja). „La Terre", 1963 julius , *J. Flavien*· L'avenir de la cooperation agricole (A mezogazdasagi szovetkezet jovoje) „Cahiers du communisme", 1965 március.

Merőben más volt a munkás-paraszt szövetség kialakulásának útja Olaszországban: egy olyan gazdasági–társadalmi struktúrából indult ki, amelyre elsősorban az Észak és a Dél ellentéte volt a jellemző. Ez megfelelt a város és a falu antagonizmusának, az észak-olaszországi iparvidék és a délolasz félfeudális mezőgazdasági területek ellentétének.

Antonio Gramsci történelmi tanulmányaiban – különösen a Risorgimento korszakának elemzésével – feltárta az olasz *nemzeti egység* kérdésének szerves összefüggését a munkásosztály és a parasztság akcióegységének kérdésével. Észak-Olaszország munkásainak és haladó elemeinek egysége a Dél parasztságával és haladó elemeivel – mondotta –, ez *az igazi nemzeti egység*. Gramsci mutatott rá először arra, hogy Olaszországban a Vatikán kérdése összefügg az agrárproblémával. Gramsci arra törekedett, hogy felébressze a munkásosztályban nemzetformáló történelmi hivatásának tudatát, azt a felelősségtudatot, hogy reá hárul a feladat: a parasztsággal összefogva megszüntetni a feudális nagybirtok reakciós hatalmát. Míg az Olasz Szocialista Párt egyrészt nem látta a munkásosztály nemzeti szerepét, másrészt „egységes reakciós tömegnek" tekintette a parasztságot, Gramsci feltárta a munkás-paraszt szövetség olaszországi sajátosságait, felhívta a Kommunista Párt figyelmét Dél-Olaszország elmaradottságára, a délolasz kérdésre mint „a forradalmi proletariátus nemzeti politikájának lényeges kérdésére".

Gramsci szükségszerűnek tartotta, hogy a munkásmozgalom hatására az olasz értelmiségben kialakuljon egy „tömeg" jellegű és modern értelemben vett baloldali réteg", amely pozitív szerepet tölthet be a munkás-paraszt szövetség fejlesztésében, az ipari proletariátus és a délvidéki parasztság szövetségi viszonyának fejlesztésében. Ezzel összefüggésben bírálta többek között Benedetto Crocét, aki filozófiájával hozzájárult ahhoz, hogy a Dél problémáját nem vetették fel forradalmi módon. „Croce a Délvidék radikális értelmiségét elsza-

kította a paraszti tömegektől, és ... beolvasztotta a nemzeti burzsoáziába, következésképp az agrártömbbe."

Gramsci alapvető marxista elemzése az Olasz Kommunista Párt vezérfonala lett a munkás-paraszt szövetség építésére, mozgósítására irányuló egész politikájában.

A fasizmus katonai, politikai és erkölcsi veresége után – amelyben nagy része volt az olaszországi ellenállásnak – a Kommunista Párt a munkásosztály vezette széles és komplex szövetségi rendszerben látta az ország megújhodására kidolgozott terve megoldásának zálogát. Ez a terv felölelte az olasz polgári forradalom által megoldatlanul hagyott nemzeti problémákat: az agrárkérdést, Észak és a Dél antagonizmusának a felszámolását, az állam és a kultúra demokratizálását.

Togliatti kidolgozta a szocializmushoz vezető olasz út stratégiáját, amelyben *a munkás-paraszt szövetség új vonásai* domborodnak ki. Az Olasz Kommunista Párt – kiindulva az olasz történelem legfontosabb tanulságaiból – megállapította, hogy tartós demokratikus rend nem jöhet létre az olasz gazdaság mélyreható strukturális reformja nélkül. Olyan reformok szükségességét hangoztatta, amelyek megfosztják a monopolistákat és a feudális urakat gazdasági kiváltságaiktól.

Az olasz munkás-paraszt szövetség tehát, akárcsak Franciaországban, *monopóliumellenes szövetség* jellegét ölti, egy még szélesebb összefogáson belül, amely felöleli a monopóliumok és a nagybirtok uralmát szükségképpen ellenző összes rétegeket.

A mezőgazdaságra vonatkozóan a Kommunista Párt a latifundiumok felszámolását és a kapitalista nagybirtok korlátozását, a bérletszerződések felülvizsgálatát, a kis- és középgazdaságok védelmét és a szövetkezeti mozgalom állami támogatását javasolta.

A Kommunista Párt befolyásának volt köszönhető, hogy a földreformnak ezek az elvei helyet kaptak az 1946-os alkotmányban. Az agrárkérdés megoldásáért azóta is erre az alkot-

mányra hivatkozva harcol a dolgozó parasztság. De a radikális földreformot mindmáig nem hajtották végre Olaszországban. A parasztok ismételten foldfoglalásba kezdtek; 1949–1950-ben a dél-olaszországi parasztok értek is el bizonyos eredményeket. A parasztkonferenciák, az elmaradott viszonyok elleni tömegtiltakozás mozgásba hozták a politikai közvéleményt, és a kormány kénytelen volt a parasztság helyzetének valamelyes javítását törvényesen biztosítani. A munkásság támogatta mindezeket a mozgalmakat és akciókat, miközben felvilágosította a falu népét, hogy a Dél problémáinak kielégítő megoldását csak a Gramsci kijelölte úton, az északi iparvidékek munkásságával kötött szövetség útján érheti el.

Győzelmesen végződtek 1956-ban a nagyszabású egységes parasztmegmozdulások, amelyeket a három szakszervezeti szövetség együttesen támogatott. A szakszervezetek a munkás-paraszt szövetség kiszélesítésére törekedtek. A CGIL 1959 januári mezőgazdasági konferenciáján elhatározta, hogy megkísérli a mezőgazdasági munkások mellett a feles bérlők és földművelő gazdák bevonását az egységfrontba. Az észak- és közép-olaszországi munkások pedig – ugyancsak a CGIL kezdeményezésére – részt vettek a Dél megújhodásáért szervezett bizottságokban. A szakszervezetek hatékony segítséget nyújtottak a parasztság szövetkezeti mozgalmának, amelynek nagy hagyományai vannak Olaszországban. A szövetkezeti szektor a kapitalista országok közül itt a legjelentékenyebb. A földművelő, lakásépítési, halászati, fogyasztási stb. szövetkezetek száma 1966-ban több mint 42 000, taglétszáma pedig 4,5 millió volt. A mezőgazdasági szövetkezetek száma 6881.

A reakció, ha már megakadályozni nem tudta a szövetkezést, legalább igyekezett aláásni a szövetkezeti egységet.[9] A

[9] Három nagy szovetkezeti tömorulés van ma is Olaszországban: a katolikus Confederazione Cooperative Italiana, a szociáldemokrata Associazione Generale delle Cooperative Italiane és a szocialista–kommunista Lega Nazionale Cooperative.

monopolista és földbirtokos csoportok nyomására a különböző polgári kormányok megakadályozták, hogy a szövetkezeti mozgalom egysége megvalósuljon, és szabotálták egy demokratikus szövetkezeti törvény megalkotását.

Ennek ellenére a szövetkezetek a munkás-paraszt szövetség szellemében fejlődtek. A mezőgazdasági szövetkezetek például számos esetben élelmiszerrel látták el a sztrájkoló ipari munkásokat, gondozásba vették gyermekeiket, testvéri segítséget nyújtottak a városi proletariátusnak. A munkásság viszont minden harcos parasztakciót támogatott és támogat.

Az olasz parasztság tudvalevőleg vallásos. Az egyháznak itt sokkal nagyobb befolyása van falun, mint például Franciaországban, ahol a felvilágosodás eszméi már a XVIII. században behatoltak a paraszti tömegekbe is, és ahol az állami iskolákban nem folyik vallásoktatás. Az olasz falu, különösen a déli vidékeken, nem szabadult meg a papi befolyástól. Ezzel az olasz munkásosztálynak számolnia kell, türelmesnek kell lennie a katolikusok irányában és ugyanakkor harcolnia kell az egyház politikai tevékenysége ellen. A feladat: tiszteletben tartani a parasztok vallásos érzéseit és megnyerni őket a közös politikai megmozdulásokra, de ugyanakkor harcolni a katolicizmus politikai befolyása ellen. Ez a „kétfrontos" taktika annál is szükségesebb, mert az egyház Olaszországban a legnagyobb földbirtokosok egyike, s az agrárreformért folyó harc óhatatlanul támadja a papi birtokokat is.

A munkássággal együtt nagy paraszti tömegek szavaznak a Kommunista és a Szocialista Pártra. Az 1963 áprilisi általános választásokon a munkáspártok – 1946 óta először – több szavazatot nyertek, mint a kereszténydemokraták. Ez azt mutatja, hogy a falusi tömegek jó része felismerte: a kereszténydemokrata kormány hosszú évek óta szabotálja az alkotmányban előírt földreformot. Helyette a kereszténydemokraták olyan részmegoldásokkal próbálkoztak, amelyek lényegében nem változtatták meg Olaszország mezőgazdasági struktúráját. Az

1961-ben a parlament elé terjesztett „zöld terv" lényege abban áll, hogy az olasz mezőgazdaság problémája csakis a kapitalista nagybirtok alapján oldható meg. Az állami hitelek zömét így a nagybirtokosok kapják. 1948-tól 1963-ig több mint egymillió hektárnyi kisbirtok ment át tőkés nagybirtokos tulajdonába.

A Kereszténydemokrata Pártnak a kiváltságosok érdekeit szolgáló politikája többek között arra irányult, hogy kivándorlásra kényszerítse a nincstelen dél-olaszországi parasztokat és így szabaduljon meg az elégedetlenektől. Ezek a szegényparasztok azonban külföldről is hazajöttek szavazni és hozzájárultak a kereszténydemokraták választási vereségéhez.

A parasztok mindinkább meggyőződnek róla, hogy nem támaszkodhatnak a Bonomi-féle korporativista szervezetekre, amelyek minduntalan becsapják őket; viszont mindenkor segítséget kaphatnak a Kommunista Párttól, a munkás-paraszt szövetséghez hű munkásságtól.

A földkérdésen, az Észak és a Dél ellentétének fájdalmas problémáin túl a munkásosztályt és a parasztságot egyesíti az atomfegyverek ellen, az általános leszerelésért folyó harc. A paraszt irtózik a háborútól, a békés egymás mellett élés híve. Erős összetartója az olasz munkás-paraszt szövetségnek az ellenállás élő hagyománya is. Az olasz városokban és falvakban az ellenállás hősi halottainak emlékét az élet, a mindennapos harc, a háborúellenes akciók őrzik.

Mindez mélyen és erősen gyökeret vert a tömegek érzelmeiben, amelyekkel a polgári pártoknak és az egyháznak is számolnia kell.

Az élő antifasiszta egység szellemét ápolják a kultúrházak (case del popolo)[10]; országos hálózatuk egyesíti a város és a falu dolgozóit. A kultúrházak a különböző pártállású munkások, parasztok és értelmiségiek társadalmi érintkezését, poli-

[10] Az olaszországi kultúrházakat a dolgozók maguk építik, szakszervezeti és szövetkezeti hitellel. Összértékük 1966-ban több mint 7 milliárd líra volt.

tikai öntudatának fejlesztését mozdítják elő, lehetőséget nyújtanak a dolgozóknak, hogy közösen megvitassák az időszerű kérdéseket, a bérharcok, a békeharc, a kultúrélet és az egységfront feladatait.

E viták nyomán mind többekben válik tudatossá, hogy a munkások és a parasztok érdekei közösek, hogy az olasz polgári forradalom által megoldatlanul hagyott sorsdöntő problémák megoldására a munkás-paraszt szövetség hivatott. Ezen túlmenően európai feladatok elé állítja: a Közös Piac és a NATO ellen küzdve közös frontba lép egész Nyugat-Európa munkásaival és dolgozó parasztjaival. Ezen a téren az olasz parasztok különösen aktívak, mert a Közös Piachoz tartozó országok között Olaszország, kivált az olasz parasztság szenvedi a legtöbb hátrányt. A Közös Piac hat országa közül ugyanis az olasz mezőgazdaság a legelmaradottabb, mind a termelékenység, mind a gépesítés, mind a műtrágya-felhasználás tekintetében.

A parasztságnak szüksége van a munkásságra, hogy sikeresen harcolhasson a Közös Piac „áldásai" ellen. A szakszervezet, a különféle ágazati parasztszövetségek és a szövetkezetek közösen dolgozzák ki állásfoglalásukat és a nemzetgazdaság szerkezeti átalakítására irányuló terveiket. Itt a legfontosabb a szakszervezetek és a szövetkezetek akcióegysége az agrárreformért folyó harcban. *Ez az olasz kommunisták vezette munkás-paraszt szövetség aktuális tartalma.*

Ami a jövőt illeti, az olasz marxisták a parasztmozgalom számos formájának szimultán fejlesztésével akarják fokozni a munkás-paraszt szövetségnek a monopóliumok elleni küzdelmét. Kétségtelenül minőségi változást értek el azzal, hogy a paraszti követelések ma már felölelik a társadalmi és gazdasági struktúra demokratikus átalakítását, egy sajátosan az olasz viszonyokból kinövő *demokratikus munkás-paraszt hatalom* célkitűzéseit.

*

A szocialista országok munkásosztálya számára a parasztsággal kötött szövetség magától értetődő bázisa a népi demokratikus hatalom megszilárdításának, a proletárdiktatúrának és a szocializmus építésének. Senki sem vonja kétségbe, hogy a parasztság önkéntes csatlakozása nélkül szocialista gazdasági élet nem létezhet. De immár két évtized tapasztalatai is mutatják, hogy a munkás-paraszt szövetség nem egyszer s mindenkorra biztosított, nem valami folyamatosan, spontán fejlődő, minden körülmények közt egyaránt szilárd politikai erő. A szocialista gazdaság fejlődésének érdekében e szövetségért új helyzetekben újra meg újra meg kell küzdeni, belső ellentmondásainak kiküszöbölésével, a munkásság és a parasztság sajátos érdekeinek egyeztetésével az *egész gazdaság érdekében*, amely a szocializmus felé tart.

Sok kísérlet, tévedés, újrakezdés jelzi a fejlődés menetét, és az egyes népi demokratikus rendszerek egymástól tanulva, egymás tapasztalatain okulva építik az új tartalmú *szocialista munkás-paraszt szövetséget.*

Az egységes munkáspártért a mai NDK területén folyó fentebb leírt harc hónapjai egybeestek a demokratikus földreform előkészítésével és megvalósításának kezdetével. A nagy monopolisták mellett a nagybirtokosok, a junkerek voltak a fasizmus és militarizmus hajtóereje. A junkerbirtokok felszámolása nélkül gondolni sem lehetett demokratikus átalakításra. Ez lett tehát a munkás-paraszt szövetség közvetlen célja.

A kérdés megoldására a Német Kommunista Párt 1945. június 11-i akcióprogramja adott útmutatást. A német kommunisták a földreform kidolgozásánál Engelsnek és Leninnek a német agrárviszonyokról írt tudományos elemzésére és az oroszországi forradalmak tapasztalataira támaszkodtak, tekintetbe véve a német sajátosságokat és a háború utáni helyzetet.

Lenin, amikor kidolgozta a proletariátusnak a polgári demokratikus forradalomban alkalmazott stratégiáját és taktikáját, a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének két lehetséges út-

ját különböztette meg: a porosz és az amerikai utat. A porosz út jellemzője az, hogy a nagybirtokosok mezőgazdasága átfejlődik a junker–kapitalista gazdaságba, a hűbériség pedig kapitalista kizsákmányolásba. Az 1848-as, félbemaradt német forradalom nem semmisítette meg a junkerbirtokot, mely a XIX. század második felében – bár jelentős feudális maradványokkal – már kapitalista birtok volt.

Az 1918-as forradalom nem vetett véget ennek az állapotnak. A német állam osztályjellege nem változott, továbbra is a junkerek és a monopóliumok gazdasági és politikai szövetségén alapult. Az uralkodó osztályok további gazdagodásuk legdúsabb forrását hatalmuknak a német határokon túlra való kiterjesztésében, imperialista hódításban látták, új háborút akartak.

A második világháború után, 1945-ben, a megszállási övezetek közül a keleti övezetben voltak a legelmaradottabb agrárviszonyok. Az 1939. évi felmérések szerint a 100 hektárnál nagyobb birtokok a keleti övezetben 4 422 100 hektárt tettek ki, a három nyugati övezetben pedig együttvéve 6 225 600 hektárt. A keleti övezetben, az „Elbán túli junkerek" hírhedt reakciós pátriájában, a parasztnemzedékek szenvedések, nélkülözések és igazságtalanságok emlékeit adták át egymásnak. Micsoda életük volt! Mecklenburg tartományban például 1820-ban törvényt hoztak a „fölös falusi lakosság kivetéséről". A szerencsétlen parasztok „fölös" voltát a junker bíró állapította meg, és a kivetettek mint hajléktalan beutaltak a tartományi munkaházakban emberhez nem méltó viszonyok közt éltek. 1862-ig a junkerbirtokosnak, ha földjét meg akarta növelni, módja volt a paraszti birtok kisajátítására. Ez volt a gyászos emlékű „Bauernlegen" joga, amelynek alapján hatalmas területekről űzték el a szegényparasztokat, akik – mivel az ipar abban az időben még nem volt képes felvenni őket – tízezrével vándoroltak ki Amerikába.

De más Elbán túli tartományokban sem volt jobb sorsuk a

mai parasztok őseinek. Az 1807. évi jobbágyfelszabadítás utáni évszázadban még az egész Elbán túli területen uralkodtak a fent említett félfeudális állapotok. Engels „A parasztkérdés Franciaországban és Németországban" című, 1894-ben írt tanulmányában rámutatott, milyen meghatározó befolyással volt ez az állapot egész Németország gazdasági és politikai struktúrájára és nemzetközi helyzetére.

„Az Elbán túli földmunkások – írta Engels – tényleges féljobbágyi helyzete a fő alapja a porosz junkerek uralmának és a sajátságos porosz hegemóniának Németországban. Az Elbán túli junkerek, akik mindjobban eladósodva, elszegényedve állami és magánpénzeken élősködnek és csak annál erőszakosabban ragaszkodnak hatalmukhoz – ezek a junkerek teremtették meg és tartják fenn a bürokrácia és a hadsereg tisztikarának sajátos porosz jellegét; az ő gőgjük, korlátoltságuk és szemtelenségük szerzett a porosz nemzetiségi német birodalomnak belföldön annyi gyűlöletet és külföldön – ragyogó győzelmei ellenére is – oly kevés megbecsülést."

A német militarizmus a fasizmus korszakában is megőrizte junker vonásait. Hitler parasztpolitikája a junkerek gazdasági és politikai befolyásának megőrzésére irányult. Az ígért földreformot, a nagybirtok kártérítés nélküli kisajátítását nem valósították meg, ellenkezőleg, számos kis- és középgazdaság felszámolására került sor. Általában a nácik a legalább 100 hektáros gazdaságok számának emelésére törekedtek, ideáljuk volt az „úr-paraszt" (Herrenbauer). Az öröktelek-törvénnyel[11] és egész telepítési politikájukkal a nacionalista, soviniszta kulákokra meg a rablólovag-utód földbirtokosokra támaszkodtak. Hitler a keleti irányú terjeszkedésre a lengyelországi, balti és ukrajnai földekre éhes parasztságot nevelt, szította a rablásvágyat, mesébe illő gazdagságot, dicsőséget ígért. Az 1945-ös katasztrófában mindez összeomlott.

[11] Erbhofgesetz. Törvény, amely a paraszti gazdaságot a feldarabolás ellen védte. A legidősebb fiú örökölte, testvéreivel nem osztozhatott.

Évszázadok óta tehát csalódtak és mindig csak csalódtak a német parasztok: a jobbágyfelszabadítás nem adta meg sem szabadságukat, sem kenyerüket, a 48-as forradalom kimenetele megtörte reményeiket; az első világháborút követő forradalmi hullám és a weimari köztársaság nem vezetett igazi földreformhoz, a náci uralom pedig előbb kiszolgáltatta a monopóliumok és junkerek embertelen hatalmának, végül a katasztrófába sodorta őket.

1945 nyarán nyomorúság és romok vették körül a német parasztságot. De ebben a szörnyű esztendőben is kellett kenyér a feldúlt országnak, a megmaradt termést le kellett aratni. A betakarítás volt *a demokratikus erők első nagy teljesítménye.* A falun alig maradtak gépek, sok helyütt még a kasza is hiányzott; sem ló, sem kocsi, és nagyon kevés munkabíró ember. A nagy feladatot a városból jövő segítséggel, csaknem kizárólag kézi munkával teljesítették. A munkás és a paraszt közös erőfeszítése felrázta az embereket, erkölcsi erőt adott a csüggedőknek.

Ezután az volt a nagy kérdés: mi lesz az új vetéssel? A junkerek nagyobbrészt elmenekültek és elvittek minden mozgathatót. A parasztok és a mezőgazdasági munkások ebben a nyomorúságos helyzetben számos gyűlésen vetették fel a nagybirtok kisajátítását és felosztását. A földmunkások, a kis földű parasztok és az áttelepültek új létalapot akartak maguknak teremteni – vagyis az 1945-ös helyzet maga tűzte napirendre a földreformot, melynek gazdasági és politikai szükségessége egyaránt nyilvánvalóvá lett. A földreform-rendelet, melyet ez a parancsoló gazdasági és politikai szükségesség hívott létre, szakított minden addig volt német parasztpolitikával és a nagy átalakulás végrehajtását magukra a parasztokra bízta.

A földbirtok-alap a háborús bűnösök, a hitlerista szervezetek és a vezető fasiszták birtokainak, valamint a 100 hektárnál nagyobb birtokoknak a kisajátításával és az addigi állami birtokok hozzáadásával jött létre. Ehhez jöttek a nagy mono-

polisták birtokai, Kruppé, Thyssené, Quandté és mindahányé, akik Hitlert pénzelték; továbbá a nemzetközi monopoltőke németországi domíniumai, például a petróleumkirály Henry Deterding birtokai, amelyek ezen a területen 3226 hektárra rúgtak. Ezekkel a kisajátításokkal a fasizmus volt támogatói elvesztették gazdasági bázisukat, politikai és társadalmi befolyásukat.

A földreform végrehajtása igazi *népmozgalom* lett. Részt vett benne tízezer helyi bizottság, amelyeknek mintegy hatvanezer tagja volt: munkások, földmunkások, parasztok, kézművesek, alkalmazottak, pártállásra való tekintet nélkül. A keleti övezet (a mai Német Demokratikus Köztársaság) összterületének 31 százaléka, megművelt területének 35 százaléka állt a földreform-bizottságok rendelkezésére.

A foldreform végrehajtása természetesen nem ment akadálytalanul, többféle ellenállást kellett legyőzni. Ezt a tényt ki kell emelni, mert azt bizonyítja, hogy közvetlenül a fasizmus összeomlása után a német nép nagy része akart és képes volt *forradalmi akciót végbezvinni.*

A földreformmal szemben az ellenállás már az előkészítés szakaszában megmutatkozott. A két polgári párt vezetősége halogatni akarta a földosztást; időt akartak nyerni a földbirtokosok számára, hogy azok megrendült hatalmukat megerősítsék és esetleg visszaforgathassák a történelem kerekét, mely végleg összezúzni készült a junker világot. A dolgozók ébersége meghiúsította a visszahúzó tervek megvalósítását, a földreform-bizottságok a földbirtok-alapból 599 089 földigénylő között 2 189 999 hektárt osztottak ki. A rendelet értelmében átlag 5–10 hektáros gazdaságok létesültek (a föld minősége szerint). A földet felmérték és az új gazdák, valamint a többletföldet kapott parasztok nevére bejegyezték az új telekkönyvekbe. A régi junker világból való telekkönyveket megsemmisítették, mintegy annak az akaratnak kifejezésére, hogy „földet vissza nem adunk!".

A parasztság nemcsak a földosztás munkájában, hanem a termelés megindításában is *a munkásosztályra támaszkodott.* Már a földosztás idején megalakultak a Kölcsönös Parasztsegély Bizottságok, amelyeket a lehetőségekhez képest elláttak gépekkel. Így felállíthatták az első gépállomásokat, amelyek az új gazdáknak technikai segítséget nyújtottak.

Néhány héttel a két munkáspárt egyesülése után a Német Szocialista Egységpárt vezetősége határozatot hozott a népélelmezés kérdéséről. Ez a határozat többek közt utalt arra, hogy minden lehetőséget fel kell tárni és ki kell használni a mezőgazdasági termelés növelésére, mindenekelőtt: *a demokratikus földreform kiterjesztését egész Németországra.*

De mint tudjuk, a nyugati megszállási övezetekben nem osztottak földet. A reakciós pártok és a jobboldali szociáldemokraták rágalmakat, hamis híreket terjesztettek a keleti övezetben végrehajtott földreformról, hogy a parasztságot az új úttól elriasszák. A szakszervezetekbe tömörült munkásság határozottan a földreform mellett foglalt állást, sőt, az angol megszálló hatóságok sem ellenezték azt. Mégis, amikor az angol megszállási övezetben a kommunisták földreform-javaslatot terjesztettek be, a szociáldemokrata képviselők ellene szavaztak, mondván, hogy tekintettel kell lenniük a Kereszténydemokrata Párt óhajára. A burzsoázia befolyása a szociáldemokrata vezetőkre erősebbnek bizonyult, mint a munkásosztály és a dolgozó parasztság kívánsága. Nagyrészt azért volt ez így, mert a nyugati övezetekben nem jött létre a munkásegység, amelynek szervezett ereje legyőzhette volna a reakciós és a jobboldali szociáldemokrata ellenállást – ahogy ez a keleti övezetben meg is történt. Igaz, később a Német Szövetségi Köztársaságban is hoztak bizonyos agrárintézkedéseket, de ezek nem érintették a lényeget: a földesúri földtulajdont.

„Hasztalan beszélnek – írta annak idején Lenin – a parasztok »megsegítéséről«, a parasztok helyzetének »javításáról«, a parasztok »támogatásáról« a földszerzésben, haszontalanok az

effajta beszédek, amelyeket annyira kedvelnek a földbirtokosok és a hivatalnokok, mert mindez merő mellébeszélés és kibúvó addig, amíg megkerülik a *fő kérdést:* legyen-e vagy ne legyen földesúri földtulajdon. Ez a lényeg."

A földreform végrehajtása a keleti övezetben nemcsak a belső átalakulás szempontjából volt döntő, nemzetközi jelentősége is volt. A kialakult népi mozgalom, a szovjet hatóságok támogatásával és a munkásság egységes pártjának vezetésével, megtette az első lépéseket azoknak a nemzetközi követelményeknek a teljesítésére, amelyekre a potsdami egyezmény kötelezte. A nép megmutatta, hogy meg akarja, meg fogja szerezni a többi nép bizalmát. A munkások és parasztok összefogva elindultak, hogy véget vessenek annak a német történelemnek, amely – Engels szavával szólva – egyéb sem volt „hosszú nyomorúságnál".

A gépállomások 1948-ban alakultak meg. Fő munkájuk abban állt, hogy előkészítsék, majd segítsék a mezőgazdaság szocialista átalakítását a Német Demokratikus Köztársaságban. 1952-re az NDK már fejlett szocialista iparral rendelkezett, amely képes volt kielégíteni a mezőgazdaság gyorsan növekvő technikai szükségleteit. A Szovjetunióból kapott autók, kombájnok s nem utolsósorban a szovjet tapasztalatok hasznosítása is előmozdították a fejlődést.

Az első termelőszövetkezetek még túl gyengén dolgoztak ahhoz, hogysem vonzó példát nyújthattak volna az egyéni parasztok számára. Káros volt a munkás-paraszt szövetségre az önkéntesség elvének megsértése (amiben csaknem minden népi demokrácia vétkezett, hazánkat is beleértve). Lenin nagy nyomatékkal hangsúlyozta: a kollektív földművelésre való áttérést a proletár államhatalomnak csak rendkívüli óvatossággal és fokozatosan kell megvalósítania, a példa erejével, anélkül, hogy a középparasztság ellen bárminemű erőszakot alkalmazna.[12]

[12] *Lenin* Művei. 31. köt. 151. old.

A Német Demokratikus Köztársaságban az önkéntesség elvének megsértése azzal a súlyos következménnyel is járt, hogy a parasztcsaládok nagy számban átvándoroltak az NSZK-ba és alkalmat adtak az ellenséges propagandának a munkásparaszt szövetség megrágalmazására.

Hibák történtek a fokozatosság betartását illetően is: balos törekvések nyilvánultak meg abban, hogy a legfejlettebb típusú termelőszövetkezetek fejlesztésére helyezték a fő súlyt, elhanyagolva az alsóbb típust, amely a parasztságot átmeneti formákon keresztül neveli a szocialista, kollektív gazdálkodásra.

A Német Szocialista Egységpárt kiküszöbölte mind a balos hibákat, mind a kezdeti nehézségekkel kapcsolatban jelentkező opportunizmust. 1958 februárjában a Központi Bizottság plénuma a mezőgazdaság szocialista átalakulásának soron következő fő feladatává a gazdaságilag erős középparasztoknak a tsz-ek számára való megnyerését tette.

A vezetés megjavítására munkáskáderek érkeztek a tsz-ekbe. A szocialista ipar nyújtotta fokozódó támogatás, a falu villamosítása[13] és a kulturális forradalom segítettek meggyőzni a középparasztokat a szocialista nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. A fejlődést jellemzi, hogy míg 1952 végén összesen 1906 tsz működött, és ebből csupán 166 volt hármas típusú, fejlett tsz, 1959 végére a tsz-ek száma 10 465-re emelkedett, és ebből már 6535 volt hármas típusú.

Az anyagi érdekeltség elvének alkalmazása az NDK viszonyai mellett abban jut kifejezésre, hogy a tsz-tagok a teljesített munkaegységekért járó jövedelmen felül a beadott föld nagyságának és minőségének megfelelő földjáradékot is kapnak. Ezt – mondja egy német közgazdász – tulajdonképpen a múltban végzett paraszti munka elismerésének tekinthetjük. A tsz-tagok jövedelmének összetétele azonban oly módon fej-

[13] Az NDK-ban 1 hektár megművelt területre (a családi fogyasztással együtt) 1958-ban 168, 1965-ben már 465 kwó elektromos energia jutott.

lődik, hogy a munkából származó rész aránya a földjáradékhoz képest egyre nagyobb lesz.

A tsz-tagok jövedelmének évről évre való növekedése a termelés növekedéséből fakad, amiben a munkás-paraszt szövetségnek a szocialista agrárforradalomban kivívott győzelmét kell látnunk.

*

Más a története a munkás-paraszt szövetségnek Bulgáriában. A XX. század elején viszonylag gyorsan fejlődő kapitalizmus idején a bolgár parasztság nem a földbirtokos osztállyal, hanem a kapitalista burzsoáziával állt szemben. Feudális nagybirtok Bulgáriában nem volt. Ebben az időben még százra sem tehető az 500 hektárt meghaladó birtokok száma. A megművelt föld 25 százaléka kulákbirtok volt és az árugabona 67 százalékát termelte meg. A kulákok tulajdonában voltak a malmok, az olajsajtolók stb. A földterület a cári Bulgáriában túlnyomólag apró gazdaságok között oszlott meg és művelése kezdetleges eszközökkel, igen elmaradott módon folyt. 1934-ben a gazdaságok 13,5 százaléka 1 hektárnál kisebb volt; a parasztcsaládok 26,7 százaléka 1–3 hektáron és 22,9 százaléka 3–5 hektáron gazdálkodott.[14]

Mivel nagybirtok Bulgáriában nem volt, a felszabadulás és a forradalom után végrehajtott földreform is különbözött a többi népi demokratikus országban végrehajtott földreformtól. Az 1945 végén meghirdetett bulgáriai földreform célja a kuláktulajdon korlátozása és a földdel való spekuláció megakadályozása volt. A földreform éle a kulákság ellen fordult. Lényegileg tehát *nem antifeudális, hanem antikapitalista agrárforradalom ment végbe,* amely bizonyos mértékben megváltoztatta az osztály-erőviszonyokat, és mindenképpen fontos

[14] Az 1939. évi bolgár statisztikai évkönyv adatai. A mezőgazdaság szocialista átalakítása az európai népi demokratikus országokban Socekiz, Moszkva 1963. 177. old.

előfeltétele volt a társadalom demokratikus átalakulásának, valamint a gazdasági elmaradottság leküzdésének.

Bulgáriában a földreform-alap csupán a háborús bűnösök, az uralkodóház birtokainak és az egyházi birtokok egy részének elkobzásából, valamint a 20 hektáron felüli földtulajdon kisajátításából jött létre. Így a földalap az összes megművelt területhez viszonyítva jelentéktelen volt. Ezt a földet nagyrészt a föld nélküli, valamint a szegényparasztok és a földmunkások kapták saját tulajdonba, azzal a kikötéssel, hogy húsz évig nem adhatják el és másra sem ruházhatják át. A törvény a bérmunka alkalmazását is tiltotta. A földosztás után körülbelül 740 000 parasztgazdaság, az ország összes gazdaságainak mintegy 67 százaléka, 5 hektárnál kisebb földön gazdálkodott. Ezek a gazdaságok nemcsak korszerű gépekkel, hanem többnyire még igásállattal sem rendelkeztek.

A népi demokratikus állam segítette a kisgazdákat és az új birtokosokat, de számukra is nyilvánvaló volt, hogy kis parcelláikon gazdálkodva nem fognak a szegénységből kilábalni, s a Kommunista Párt biztatására kezdtek szövetkezetekbe tömörülni. A párt a lenini szövetkezeti tervet alkalmazta a bolgár viszonyokra. Meg kell jegyeznünk, hogy a bolgár parasztságtól a szövetkezeti formák nem voltak idegenek. Bulgáriában már a XIX. század végén volt számottevő szövetkezeti mozgalom, a parasztok hitelszövetkezetekbe, értékesítő és fogyasztási szövetkezetekbe tömörültek. 1934–1935-ben több mint kétezer különféle szövetkezet működött Bulgáriában félmillió taggal.[15]

A bolgár parasztok régi szövetségesei voltak a munkásosztálynak. A munkások és parasztok szövetsége az 1923 júniusi fasiszta fordulat ellen a Kommunista Párt által szervezett népi felkelésben, közös harcban jött létre. A kommunisták által felállított követelések nagy része a parasztság sorsának könnyítését célozta: így a szegényparasztok adómentessége és adós-

[15] *A. D. Sztupov:* A szocialista mezőgazdaság fejlődése Bulgáriában. Goszplanizdat. Moszkva 1960. 100. old. (oroszul).

ságuk eltörlése, a középparaszt adójának csökkentése, földosztás stb.

Az 1923. szeptember 23-i felkelés – mondotta Dimitrov – „a munkások és parasztok felkelése volt a Kommunista Párt vezetésével a nép kínzói és a hatalom bitorlói ellen, munkás- és parasztkormányért... E hősies felkelésre büszke vagyok!"

A felkelést követő két év alatt a Cankov-kormány terrorbandái húszezer bolgár munkást, parasztot és értelmiségit gyilkoltak meg. A közös szenvedés csak még erősebbé tette a munkások és parasztok összetartozásának tudatát.

A második világháborúban a falu népe a munkásosztály oldalán küzdött a megszállók ellen; 1942-ben szigorú illegalitásban az összes antifasiszta erők tömörüléséből alakult meg a Hazafias Front. A partizánharcokban, az 1944 szeptemberi felkelésben ez a szövetség tovább erősödött, s az 1945 novemberi választásokon a Hazafias Front a szavazatok kilenctizedét kapta. A választások után megalakult Bolgár Népköztársaság első miniszterelnökévé Dimitrovot választották.

A bulgáriai forradalom, az orosz forradalomtól eltérően, nem a „szovjetek hatalmáért", hanem egy népi demokratikus rendszerért harcolt. Ez megkönnyítette *a munkás-paraszt szövetség kiterjesztését a középparasztokra* és a burzsoázia egy részének semlegesítését. A Parasztszövetség a Kommunista Párt vezetésével aktívan közreműködött az új állam közigazgatási funkcióinak gyakorlásában.

A bolgár Hazafias Front a munkásosztály, a dolgozó parasztok és a népi értelmiség szövetségének kommunista vezetéssel létrejött új politikai formája.

A földreform azonban Bulgáriában is éles osztályharcban valósult meg. A faluban a földosztás után a középparaszti réteg növekedett, a szegényparasztság megcsappant. A kulákok ereje csökkenőben volt. Az ipar államosítása folyamán a kulákoktól elvették a malmokat, az olajsajtolókat és a többi üzemeket, s ez csökkentette a kapitalista elemek befolyását a fa-

lun. 1948-ban kisajátították a kulákok birtokában levő mezőgazdasági nagygépeket, a traktorokat, cséplőgépeket stb., ezeket állami gépállomásoknak adták át.

Mindez növelte a Kommunista Párt és a Hazafias Front erejét, a nép iránt való bizalmát. A parasztság tapasztalta, hogy egyre több segítséget kap az ipari munkásságtól. A népi kormány nagy gondot fordított például az öntözőrendszer fejlesztésére, erre évről évre nagyobb beruházási összegeket fordított s ebből mind nagyobb részt juttatott a tsz-eknek. Míg 1944-ben az öntözött földterület 30 000 hektár volt, 1958-ban már 400 000.

A bolgár kommunisták megtalálták a termelőszövetkezeteknek azt a formáját, amely a bolgár viszonyoknak leginkább megfelelt, „amely eredményesen kapcsolja össze a parasztok társadalmi és egyéni érdekeit, s ezért nemcsak a szegényparaszti és a kisparaszti tömegeket vonzotta, hanem a középparasztokat is."[16]

Valóban: 1951–1952-ben a megművelt földnek már 50 százaléka volt a termelőszövetkezetek birtokában. Az 1956 áprilisában a párt Központi Bizottságának plénuma által a termelőszövetkezeti tagok egyéni érdekeltségének fokozásáról kiadott irányelvek újabb tömeges belépéseket eredményeztek. Különösen fellendült a tsz-mozgalom a hegyvidékeken, ahol ezt megelőzően nehezen fejlődött. 1958 elején a tsz-ek már a gazdaságok 93 százalékát egyesítették.

A Bolgár Népköztársaság tehát az európai népi demokratikus országok közül elsőnek valósította meg a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Ezután a szocialista termelés problémáinak megoldása került napirendre: a termelés korszerűsítése, a termelékenység fokozása, a város és a falu életszínvonalának emelése stb. A népi kormány kihasználta és kihasz-

[16] A Bolgár Kommunista Párt VII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1958. 53. old.

nálja az anyagi ösztönzőket, amelyek növelik a parasztság érdekeltségét a közös gazdaságok fejlődésében.

Bulgária, valamint a többi népi demokratikus ország tapasztalata azt mutatta, hogy mihelyt a föld megszűnik a kizsákmányolás eszköze lenni, a termőföld államosítása nélkül is kialakítható a mezőgazdaság termelőszövetkezeti szervezete.

Bulgáriában hosszabb átmeneti időszakra megmaradt a föld magántulajdona, s a termelőszövetkezeti paraszt a szövetkezetbe bevitt föld nagysága és minősége szerint részesedik a közösség jövedelméből. A szocializmus teljes győzelme azonban csak a földtulajdon társadalmasításával fog megvalósulni. A bolgár munkás-paraszt szövetség e világos cél felé vezeti az országot.

*

A munkás-paraszt szövetség fejlődése, szerepe a mezőgazdaság szocialista átalakításában minden népi demokratikus országban egyéni színt, sajátos vonásokat mutat. De a történelmi és nemzeti sajátosságokból eredő különbözőségek ellenére a lényeg azonos, a legfontosabb közös vonások szembetűnők.

Valamennyi népi demokratikus országban – kivéve a Mongol Népköztársaságot – kisajátították a háborús bűnösök, a nagybirtokosok földjét, azonban, a szovjet példától eltérően, nem szüntették meg a földmagántulajdont. Kisebb-nagyobb mértékben mindenütt korlátozták a földbirtok terjedelmét, vagyis olyan agrárreformot hajtottak végre, amely a dolgozó parasztok érdekeit tartja szem előtt.

A falu szocialista átalakítása folyamán a munkásosztály valamennyi népi demokratikus országban engedményeket tett a parasztságnak, számolva azzal, hogy a paraszt mennyire ragaszkodik a földjéhez, ugyanakkor tudatában van annak, hogy hosszabb-rövidebb idő elteltével, hosszabb-rövidebb átnevelés

után a szocialista parasztság le fog mondani a földmagántulajdonról. Ezt türelemmel kell kivárni.

A munkás-paraszt szövetség megszilárdításában – amely a szocialista átalakulás kulcsa – minden népi demokráciában nagy jelentősége volt és van a szocialista iparosításnak és a villamosításnak. A szocialista iparosítás egyben a falunak nyújtandó testvéri segítség fő forrása; ez teszi lehetővé a mezőgazdaság ellátását modern technikai eszközökkel.

Ha különböző mértékben is, de mindenütt osztályellenállást kellett legyőzni az agrárforradalom győzelméért. Ehhez ki kellett alakítani a munkásosztály pártjának a falu különböző társadalmi rétegeihez való legcélravezetőbb viszonyát; kimunkálni azokat a módszereket, intézkedéseket, amelyek mindenkor, minden adott helyzetben erősítik a munkás-paraszt szövetséget. Hogy tévedések és hibák is előfordultak, az köztudomású, de érthető is. Hogy ezeket a hibákat kijavítják – szükségszerű.

Amikor a szocializmus alapjai megépültek és a népi demokratikus országok a szocialista társadalom teljes felépítésének szakaszába lépnek, a munkás-paraszt szövetség új tartalmat nyer. A szövetkezeti parasztság és az üzemi munkásság a gazdasági tervek keretében működik együtt. Tevékenységük összehangolásával és az egyre növekvő összhang kimunkálásával mind anyagi, mind erkölcsi vonatkozásban az új társadalom tudatos alkotóivá válnak.

VII

MARXISTÁK ÉS KATOLIKUSOK

„Számunkra sokkal fontosabb, hogy az elnyomott osztály egységes legyen a földi paradicsomért vívott valóban forradalmi harcban, mint hogy a proletároknak egységes véleményük legyen a mennyei paradicsomról."

Lenin

A munkás-paraszt szövetség kialakításán munkálkodó kommunista pártoknak tisztázniuk kell az egyházi befolyás alatt álló dolgozókhoz való viszonyuk elvi és gyakorlati problémáit. Franciaországban Thorez már 1936 áprilisában beszélt (a párizsi rádióban) a „kinyújtott kéz politikájáról". Kifejtette, hogy a katolikus dolgozóknak a szocialista és a kommunista munkásokkal közös ügye a kizsákmányolás elleni harc.

De más országokban is – így Olaszországban, Belgiumban, Lengyelországban, Spanyolországban és egyebütt –, ahol a katolicizmusnak jelentős befolyása volt és van – a kommunista pártok egységpolitikájának fontos elemévé vált a vallásos és marxista dolgozók akcióegysége. A nagy sztrájkokban többnyire megvalósult a katolikus tömegek közös harca a szocialista és kommunista dolgozókkal, mégpedig nem csupán spontán, a bázison, hanem szervezett módon, az összes szakszervezeti központok közös megegyezésével is.

Nagy tömegharcok idején az egyház általában nem fordul szembe az akcióegységgel, nehogy eltaszítsa magától a hivő munkásokat. Nehezebb azonban az akcióegységet a gazdasági kérdéseken túlmenő politikai követelésekre kiterjeszteni – még a fasizmus, sőt, a háborús veszély elleni harcra is.

A második világháborúban Európa népeit ért csapások alatt, a létért, nemzeti függetlenségért kibontakozó ellenállási

harcok folyamán a világnézeti különbségek eltörpültek, és *politikai és fegyveres akcióegység jött létre hívők és nem hívők között.*

A háború után, mint már említettük, a kommunista, a szocialista és a katolikus pártok kezdetben együtt kormányozták a felszabadult nyugat-európai országokat, s a katolikus pártok az első években a kommunisták által javasolt elvek alapján a munkáspártokkal közösen dolgozták ki az új demokratikus alkotmányokat. Olaszországban Togliatti és a Kereszténydemokrata Párt vezetője, de Gasperi, együtt terjesztették az új alkotmányt a parlament elé. A kereszténydemokrata pártok beleegyeztek az állam és az egyház különválasztásába is.

A burzsoázia azonban – félve az antifasiszta demokrácia továbbfejlődésétől – a széles egységfront megbontására törekedett és ebben főleg a katolikus pártokra épített, ezek lettek fő támaszai 1947 után, a kommunistáktól „megtisztított" nyugat-európai kormányokban. A reakciós törekvéseket a Vatikán hathatósan támogatta.

Csakhogy a munkásosztály ragaszkodott vívmányaihoz, ragaszkodott az antifasiszta egységhez, a demokratikus jogokhoz, és a katolikus pártokhoz, szervezetekhez tartozó dolgozók csak nehezen engedtek az egységellenes nyomásnak. A katolikus sajtó – bár bírálta a kapitalizmus „kinövéseit" – azt írta, hogy a kommunisták „taktikai csapdába" csalják a dolgozókat, hogy megfosszák őket hitüktől és a társadalomról alkotott keresztény felfogásuktól.

De az élet, a gazdasági és a politikai fejlődés gyakran erősebbnek bizonyult a papi befolyásnál. Emlékezetes az úgynevezett munkás-papok küldetésének kudarca Franciaországban: néhány száz lelkész azt a feladatot kapta, hogy vállaljon munkát az északi bányavidéken, éljen és dolgozzon együtt a bányászokkal, nyerje meg bizalmukat, hogy „megmenthesse" őket a marxista befolyástól. De mi történt? Nem a papi befolyás nyert tért a munkások körében, hanem a munkások

szelleme és az azonos munka- és életkörülmények hatottak az egyház küldötteire: együtt sztrájkoltak a bányászokkal, képviselték bérköveteléseiket, nem szegték meg a szolidaritást. Végül is az egyház visszahívta „munkás-papjait", akik nem teljesítették „nemes" feladatukat.

Franciaországban szinte sohasem szünetelt s időnként hevesen fellángolt az iskolák világisága körüli harc, amelyben tulajdonképpen az állam és egyház különválasztásáért folyó küzdelem öltött testet. Bár már a párizsi Kommün meghirdette 1871-ben az állam és az egyház teljes elkülönülését (1794 és 1801 között ez már így is volt), a reakciós francia kormányok gyakran áttörték ezt a törvényt, s ezt teszi a gaulleista rezsim is. A törvény lényeges pontja az állami iskolák világisága és az egyházi iskolák magánjellege. Az egyház azonban gyakran kiharcolt állami dotációt iskolái számára.

A kommunisták, a szocialisták és a francia radikálisok a világi iskolát a politikai demokrácia fontos tényezőjének tartják. Azt akarják, hogy a vallásoktatástól mentes iskolában a gyerekek tanuljanak meg tiszta fejjel gondolkodni, hogy ne nehezedjenek rájuk dogmák, melyek gátolják elméjüket a valóság megismerésében. Az állam klerikalizálása, az iskolák klerikalizálása a nép szellemi szabadságát csorbítja.

A haladó katolikusok is egyetértenek azzal, hogy az állam és az egyház egymástól függetlenek legyenek; elismerik, hogy ezt megköveteli a demokrácia. A harc azonban nem ért még véget, és Franciaországban az iskolák világiságának védelmére nagy társadalmi mozgalom fejlődött ki, amelynek aktívái főleg haladó gondolkodású pedagógusok. Ebben a kérdésben kommunista, szocialista, radikális és katolikus értelmiségiek véleménye találkozik, és a legkülönbözőbb politikai eszmék hívei fognak össze a francia közoktatás modern szellemének védelmére. Felvilágosító munkát végeznek, leleplezik a politikai klerikalizmust, és időnként, amikor a kérdéssel kapcsolat-

ban fontosabb parlamenti akciók válnak időszerűvé, tüntetésekkel támogatják ezeket.

A katolikus munkásokkal való akcióegység természetesen több problémát felvet. Bár a vallásos világnézet nem akadálya annak, hogy a katolikus munkás a szocialista munkás oldalán részt vehessen olyan akciókban, amelyek minden dolgozó objektív érdekét, óhaját szolgálják – a szocialista és a kommunista munkás nem mondhat le az ideológiai felvilágosító munkáról, nem feledkezhet meg arról, hogy a vallásos munkás osztálytudatát a misztikus eszmék többé-kevésbé elhomályosítják. *A kinyújtott kéz politikája egyben harcos politika is,* melynek éle az egyház obskurantista butítása, a szegény nép papi megfélemlítése ellen irányul.

A katolikus pártok igyekeznek akadályokat gördíteni a közös akciók útjába. Ezek a pártok a második világháború után újra alakult harcos, reakciós politikai szervezetek. Franciaországban 1944-ben alakult meg az MRP (Mouvement Républicaine Populaire), amely az új világhelyzethez alkalmazkodva kezdetben „a nép pártjaként" lépett fel: a dolgozók követeléseit képviselte és jelentős munkásrétegeket, számos kisembert, valamint demokratikus beállítottságú katolikus értelmiségit vonzott magához. *Az MRP magáévá tette az Ellenállás Chartáját és nem fukarkodott az antikapitalista demagógiával.* Politikai szerepe azonban már 1947-től kezdve megváltozott: képviselői megszavazták a munkásellenes, később a parlament jogkörét szűkítő, antidemokratikus törvényeket, a külpolitikában pedig egyre inkább az Atlanti Szövetség vonalát képviselték.

Az MRP-nek ez a pálfordulása természetesen megnehezítette a kommunisták számára, hogy szót értsenek a keresztény dolgozókkal a nemzetet érintő külpolitikai kérdésekben, minthogy a katolikus dolgozók legtöbbje még az MRP-t tekintette a maga pártjának, elfogadta annak vezetését és külpolitikai orientációját. De az MRP egyre tovább csúszott a reakciós

lejtőn, 1958-tól 1962-ig együttműködött a kormányban de Gaulle pártjával és támogatta a francia imperializmus algériai háborúját. Ez volt az, ami sok keresztény dolgozót elidegenített ettől a párttól és arra ösztönzött, hogy a kommunistákkal együtt harcoljon az algériai háború befejezéséért. A keresztény szakszervezetekben erősödött a balszárny. A Keresztény Szakszervezeti Szövetség (CFTC) 1959. évi kongresszusán megválasztott negyventagú vezetőségből tizennyolcan az egységpolitikát képviselték. Ezen a kongresszuson egyhangúlag elfogadták azt a határozatot, amely felhívta a kormányt, hogy tárgyaljon és kössön békét az algériai szabadságharcosok képviselőivel.

Az MRP jobbratolódása magának a pártnak a soraiban is létrehozott egy baloldali ellenzéket, és azok a katolikus munkások, akik viszolyogtak a párt hivatalos NATO-politikájától, e felé az ellenzék felé fordultak. Ily módon az MRP balszárnya biztosítószelep volt arra, hogy a hivatalos politikát elvető katolikus dolgozók el ne szakadjanak a párttól.

Olaszországban a vallásosság sokkal elterjedtebb, mélyebben gyökeredzik, kivált a szegényparasztság millióiban. A Vatikán közelsége és közvetlen befolyása következtében a katolikus tömegek politikai elképzeléseire is nagyobb hatást gyakorol az egyház, mint Franciaországban. Az Olasz Kommunista Pártnak a kereszténydemokrata vezetőkkel kellett együttműködnie, mert azokat a hívők milliói követték. Tagadhatatlan – írta Togliatti –, hogy „a katolikus mozgalom nagy személyiségeit a kereszténység humanitárius elvei arra vezették, hogy felismerjék a néptömegek tényleges, nehéz létfeltételeit. Ez kiváltotta aggodalmukat, és ezért magukévá tették és támogatták a munkásmozgalom legfontosabb követeléseinek egynémelyikét. A velük való vita és zavar akkor kezdődött, amikor ezeket a követeléseket már nem csupán igazolni kellett, hanem beilleszteni a gazdasági és társadalmi rend átfogó bírá-

latába, és programot állítani fel a társadalmi rend átalakítására."[1]

Az olasz katolikus mozgalom vezetői szóban és írásban valóban elítélték és elítélik a kapitalizmus „kinövéseit", de gondolni sem akarnak olyan akciókra, amelyekkel a munkásosztály kiragadhatná a hatalmat a kapitalisták kezéből.

A Kereszténydemokrata Párt és a Kommunista Párt viszonyát Olaszországban is egyre inkább a külpolitikai kérdések, a NATO, az amerikai befolyás nehezítették meg. Ezekben a kérdésekben a Kommunista Párt szembekerült a Kereszténydemokrata Párttal a parlamentben, a tömegszervezetekben és a népi akciók szervezése folyamán.

De a Kereszténydemokrata Párt vezetősége sem egységes. A balszárny azt tartotta és ma is azon a nézeten van, hogy a munkásosztály követelései iránt megértést kell tanúsítani, azokat „lehetőség szerint" támogatni kell, máskülönben a Kereszténydemokrata Párt elveszti híveinek nagy részét. Ezek között a baloldali kereszténydemokrata politikusok között voltak olyanok, mint La Pira, Firenze polgármestere, aki nagy sztrájkok idején megszervezte a munkáscsaládok élelmezését, gyermekeik gondozását, szóban és tettekben a sztrájkolók mellé állt.

Az Olasz Kommunista Párt célszerű kompromisszumokkal mindig azt igyekezett elérni, hogy *a katolikus tömegekkel való akcióegység* lehetőségeit megőrizze. Ezt mutatja például Palmiro Togliatti 1947. március 28-i parlamenti beszéde is, amelyel az alkotmánytervezet vitája végén megindokolta, miért szavazzák meg a kommunisták a hetedik paragrafust. Ez a sokat vitatott paragrafus kimondta, hogy az 1929-ben Mussolini kormánya és a Vatikán Állam között létrejött úgynevezett lateráni egyezmények és a konkordátum érvényben maradnak. A vita annál is izgalmasabb volt, mert a Szocialista Párt elle-

[1] „Rinascità", 1956. 3. sz. 145–146. old.

nezte a hetedik paragrafus elfogadását, és ily módon látszólag a Kommunista Párttól balra foglalt állást.

Togliatti kijelentette, hogy a nemzet erkölcsi-politikai egysége nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a nehéz gazdasági helyzetben a legsürgősebb tennivalókat elvégezhessék. Ennek a tudatában a munkásosztály meg akarja tartani az ellenállásban hozzá csatlakozott szövetségeseket. A munkásság nem akarja, hogy vallási ellentétek megbontsák a katolikus dolgozókkal való akcióegységet, mint ahogy nem akar szakadást szocialisták és kommunisták között.

A konkordátum „államközi egyezmény", mondotta Togliatti, amelyen csak a két fél hozzájárulásával lehet változtatni. Márpedig a Vatikán ragaszkodik hozzá abban a formában, amelyben 1929-ben aláírták.

Togliatti lényegesnek tartotta, hogy a munkásosztály harci programjában ne szerepeljen a vallásellenesség. Nem is szerepelt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a párt lemondott volna arról a harcról, amelyet az egyháznak a politikai életbe való beavatkozása ellen folytatott, az ellen a beavatkozás ellen, amely sértette a nemzeti érdekeket és ártott a béke ügyének.

Éppen a béke védelmének kérdésében nyíltak új lehetőségek a katolikusokkal való együttműködésre. 1954-től kezdve fenyegetőbbé vált az atomháború lehetősége, az Egyesült Államok agresszív külpolitikája halálos veszélybe sodorta az egész emberiséget. A párt a legkülönbözőbb pártállású és világnézetű tömegek összefogását kezdeményezte „az emberi civilizáció megmentésére".

Ebben az átfogó tömegmozgalomban az olasz katolikusok millióinak jelentős súlyuk lehetett; az egész mozgalom pedig nemzetközi méretekben döntő befolyást gyakorolhatott a kormányokra.

Abban az időben Togliatti elemzés tárgyává tette „a katolikus világ szerkezetét", akkori jelenségeit. Vizsgálódásai a következő megállapításokhoz vezették: A katolikus világ élén az

amerikai imperializmus politikáját támogató személyek állnak. Ezek olyan főpapok és politikusok, akiktől nem lehet várni, hogy megértsék az emberiség szenvedéseit. A katolikus hierarchia középszintjén már más nézetekkel találkozunk ugyan, de itt nagy a passzivitás, arra várnak, hogy majd a gondviselés segít az emberiségen. A katolikus világ egészében, hatalmas tömegeiben azonban már sokan érzik és átgondolják a bajokat és veszélyeket, s gyakran egyetértenek azzal, amit ezekre vonatkozólag a kommunisták mondanak.

A kommunistáknak az a feladatuk – mondotta Togliatti –, hogy építsék a katolikus tömegekkel való kapcsolataikat, egyénileg és csoportosan is keressék a megértést; magyarázzák meg, mennyire érinti valamennyiüket nemcsak a háborús veszély, hanem a demokrácia mindennemű csorbítása is (ami a háború előkészítésével jár). Például az előzetes cenzúra bevezetése a katolikusokat is akadályozza abban, hogy kifejezésre juttassanak olyan nézeteket, amelyek a hivatalos direktívákkal nem egyeznek.

Volt-e foganatjuk a kommunista magyarázatoknak?

Az olaszországi események bizonyítják, hogy volt. A katolikusok nagy számban vettek részt az atomfegyverek eltiltásáért indított országos kampányban. A katolikus dolgozókkal létrejött akcióegység mindenkor hasznosnak bizonyult *az egész munkásmozgalom* számára.

De mint már a fentiekben is rámutattunk, a kommunistáknak ugyanakkor harcolniuk kellett az egyház beavatkozása ellen a politikai életbe. Míg a párt egyrészt kereste és ápolta a kapcsolatot a katolikus munkásokkal, parasztokkal, értelmiségiekkel, sőt az alsópapsággal is, parlamentáris és parlamenten kívüli *harcot folytatott a politikai klerikalizmus ellen.* Ismeretes, hogy a kereszténydemokrata választási sikerekben a Vatikán beavatkozásának nagy része volt. A Kereszténydemokrata Párt az egyháznak köszönhette, hogy 1946-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés legerősebb pártja lett. Minthogy Olaszor-

ságban a lakosság túlnyomó többsége katolikus, az egyház beavatkozása – amely kiátkozással fenyegette azokat, akik a kommunistákra szavaznak – nem maradt hatástalan. E brutális beavatkozás nélkül a Szocialista és a Kommunista Párt kétségtelenül többséget szerzett volna a választásokon. Amikor a fejlődés folyamán a szocialista, kommunista befolyás nőtt, és az egyházi beavatkozás már nem biztosíthatta a kereszténydemokraták számára politikai monopóliumukat, kidolgozták az 1953. évi csaló választási törvényt. Ám ezzel csúfos vereséget szenvedtek. A tömegek megvédték a demokratikus parlamenti rendszert, megbuktatták a törvényjavaslatot. 1960-ban meghiúsították a kereszténydemokratáknak a neofasisztákkal való szövetségét. Ezeket a vereségeket a kommunisták nem egyedül, hanem a szocialistákkal együtt és *katolikus dolgozók részvételével* mérték az egyre reakciósabb Kereszténydemokrata Pártra.

*

A kommunista pártok arra a meggyőződésre jutottak, hogy azokban az országokban, amelyeknek népei túlnyomó többségükben katolikusok, objektív szükségességgé vált a kommunisták és a hivők dialógusának továbbfejlesztése, vagyis a gyakorlati politikai témákon túl ideológiai kérdésekre való kiterjesztése is.

A katolikus értelmiségnek ez az új megközelítése fejeződött ki abban, hogy Franciaországban „a marxista eszmecsere hete" címen szervezett vitákra meghívtak haladó katolikus papokat, és hogy marxista filozófusok részt vettek „a katolikus értelmiség hete" vitáin.

Palmiro Togliatti bergamói beszéde (1963-ban) új elemekkel gazdagította a kommunistáknak a vallás szerepéről alkotott felfogását. Illúziónak minősítette azt a nézetet, mely szerint a társadalmi struktúra megváltozásával a vallás kihal. Rámutatott, hogy a vallásos érzések gyökerei mélyebbek és szí-

vósabbak. Másrészt viszont azt hangsúlyozta az Olasz Kommunista Párt vezetője, hogy a vallás nem feltétlen akadálya sem a társadalmi harcnak, sem a szocialista távlatok elfogadásának. Vallásos érzelmű tömegek osztályösztönből szembekerülhetnek – ténylegesen nemegyszer szembekerültek már – a kizsákmányolókkal; máskor erkölcsi érzéseik fordítják szembe őket az imperialistákkal, a kolonialista rablókkal vagy jelenleg például az amerikai agresszor vietnami háborújával. A keresztény humanizmusnak és a marxista humanizmusnak vannak rokon erkölcsi fogalmai.

Hasonló gondolatokat jegyzett fel Togliatti a közvetlen halála előtt írt jaltai memorandumban. Ezek az állásfoglalások nagy figyelmet keltettek a katolikus filozófusok köreiben.

Jelentős esemény volt az 1965 áprilisában a „Paulus Gesellschaft" által „Marxisták és keresztények ma" címmel Salzburgban megrendezett eszmecsere. Ezen német, francia, spanyol és olasz teológusok, valamint öt ország marxista filozófusai vettek részt. A francia marxistákat Roger Garaudy, a Francia Kommunista Párt Politikai Irodájának tagja képviselte, aki a salzburgi vitáról és más vitafórumokon szerzett tapasztalatairól feltűnést keltő és erősen vitatott könyvben számolt be.[2]

Ezekben a világnézeti vitákban megmutatkoznak a haladó keresztény filozófusoknak a törekvései, hogy megszabadítsák a vallást a századok folyamán reá rakódott mitológiától, amely a modern tudomány és technika korában teherként nehezedik a hivők tudatára és elidegeníti őket a világtól. Egyes katolikus filozófusok, így Teilhard de Chardin, azt kívánják, hogy a keresztények „váljanak a társadalmi haladás támaszaivá".

A marxisták ezen az alapon bizonyos közeledés lehetőségét látják és arra törekednek, hogy a dialógus minél szélesebb ré-

[2] *Roger Garaudy:* De l'Anathème au Dialogue. Un marxiste s'adresse au concile. Plon 1965.

tegekben folyjék. Természetesen – mondja a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának 1966. március 13-i határozata – „nem folytatunk dialógust a dialógusért magáért, hanem azért, hogy az előmozdítsa a közös akciókat a demokráciáért és a szocializmusért".

*

A kelet-európai országokban, ahol a háború után a burzsoázia nem volt már képes régi hatalmát visszaállítani, a fejlődés az antifasiszta demokráciából kiindulva a szocializmus felé haladt tovább. Ezekben az országokban a katolikus dolgozókat az antifasiszta akcióegységen túl kellett vezetni: a kommunisták előtt az a nagy feladat állt, hogy a hívő katolikus tömegeket bevonják az építőmunkába, akaratukat megnyerjék a szocializmus számára. Talán a legtanulságosabbak a lengyelországi tapasztalatok, ahol a katolikus egyház befolyása rendkívül erős, és a forradalom fejlődése a szövetségi politikában nagy rugalmasságot követelt meg a munkásosztálytól és pártjától. Nem véletlen, hogy Lengyelországban foglalkoznak a legbehatóbban vallásszociológiai kérdésekkel, amelyeknek részben katolikus filozófusok, részben marxisták számos tanulmányt szenteltek, keresve a katolikus és marxista dolgozók „dialógusának" útját. A Lengyel Egyesült Munkáspárt értékesíti e kutatások eredményeit és számol velük gazdasági és politikai döntéseinek előkészítésénél.

A lengyel szociológusok foglalkoztak többek között a technikai és társadalmi átalakulás hatásával a vallásos lengyel népre. Rámutattak a műszaki ismereteknek és gyakorlati alkalmazásuknak hatására, arra, hogy az elméletek kipróbálhatósága a gyakorlatban megingatja a misztikus felfogásokat, fogékonnyá teszi az embereket a dialektikus materializmus iránt. Tért hódít az a filozófia, amely szerint az igazság kritériuma az emberi tevékenység gyakorlata (beleértve a termelést). „A mai

ember – írja Jozef Pastuszka abbé – a konkrét tényeket többre becsüli a spekulációknál. Értékeli a tapasztalhatót, a láthatót és tapinthatót... nem szívesen hiszi el a láthatatlan igazságot."

A tanulmányok rámutatnak, hogy a modern technika és természettudomány megismerése, amely a szocialista Lengyelországban – mint a szocialista országokban általában – hozzáférhetővé vált a tömegek számára, közelebb hozza egymáshoz a katolikus és a nem hivő dolgozók gondolkodásmódját.

Másrészt a dolgozó tömegek tudatában gyökeret ver az a felismerés, hogy maguk formálhatják társadalmukat, hogy urai az anyagi világnak, és nem kell valamely felsőbb lénytől várniuk sorsuk jobbra fordulását. A társadalom új struktúrájában az egyház hatalma törvényszerűen csökken; a szakszervezetekben, a helyi szervezetekben már nem az egyházi befolyás uralkodik, hanem a munkásosztály pártjáé a legmeggyőzőbb szó, és az egyház a kulturális intézményekből is fokozatosan kiszorul.

Mindez nem jelenti azt, hogy a lengyel népi demokráciában a széles nemzeti-népi egység zökkenőmentesen fejlődik, hogy a szocialista állam számára az egyház nem okoz nehézségeket, problémákat. A lengyel katolikus hierarchia ma is mélyen reakciós, magán hordja a feudális múlt nyomait, és ezért összeütközései a szocialista államhatalommal elkerülhetetlenek. Ezzel szemben a katolikus társadalmi szervezetek és mozgalmak részt vesznek a Lengyel Nemzeti Egységfront, a népi tanácsok és a lengyel parlament munkájában. A katolikus értelmiség progresszív és konzervatív elemei közt állandó vita folyik: összeütköznek a hagyományos formák őrzőinek és az úgynevezett „nyitott katolicizmus" híveinek nézetei. Ez utóbbiak összhangot akarnak teremteni a vallás és az új társadalmi viszonyok között, össze akarják békíteni a vallást a közélet új formáival. Elismerik, hogy az új társadalomban a nép fiai évszázados elnyomás alól szabadultak fel, hogy csak most értek el

emberi méltóságot, hogy egymáshoz való viszonyuk humánusabb, értelmesebb, igazságosabb, mint a múltban volt.

A konzervatív lengyel katolikusok viszont – köztük is elsősorban a főpapság Wyszyński bíborossal az élen –, minden elérhető eszközzel befolyásuk megőrzésére törekednek. Például, amikor a szocialista kormány kiadta a jelszót, hogy az ezeréves Lengyelország jubileumára épüljön ezer új iskola, az egyházfő ezer új templom felépítésére hívta fel a hivőket! Wyszyński a totális klerikalizmus hirdetője; támadja az egyház és az állam különválasztottságát, amit „anakronizmusnak" minősít.

Az egyház legfőképpen az ifjúság és a paraszti tömegek megnyerésére, befolyásolására törekszik. A reakció gátolni próbálja a mezőgazdaság szocialista átszervezését és megkísérli a szocializmus ellen fordítani az ifjúságot. Ez annál is súlyosabb probléma, mert Lengyelország fiatalok hazája: a lakosság negyven százaléka tizenkilenc éven aluli (1964. évi adat). Amikor 1956-ban, a magyarországi ellenforradalom idején Lengyelországban is súlyos belpolitikai válság tört ki, az egyház azonnal új offenzívát indított a szocializmus ellen: követelte a vallásoktatás visszaállítását az iskolákban. Olyan intenzív kampányt indított ezért, hogy a kormány által elrendelt szavazás alkalmával a szülők túlnyomó többsége magáévá tette az egyházi követelést: az iskolákban újra bevezették a vallásoktatást. Az 1957–1958-as tanévben a 28 000 általános iskolából csak 61-ben nem volt hittanoktatás.

A lengyel püspökség minden alkalmat megragad, hogy az állam és az egyház viszonyát – amelyet elvileg szabályoznak a közöttük 1950 áprilisában, majd 1956 decemberében megkötött egyezmények – zavarja, megrontsa. Támadja a polgári esküvőt, üldözi a meg nem keresztelt gyerekeket, megfélemlíti azokat a szülőket, akik nem küldik hittanórára gyermekeiket.

A lengyel szejm 1961 augusztusában törvényt fogadott el az oktatási és nevelési rendszer fejlesztéséről. Ez a törvény a

vallásoktatást kizárólag iskolán kívül engedélyezi. Rendeletileg meghatározták, hogy milyen feltételek mellett (egészségügyi szempontból megfelelő helyiségekben, iskolai tanítással nem ütköző órákban stb.) nyújtható a hittanoktatás. Előírták továbbá, hogy a vallásoktatás helye és időpontja bejelentendő a hatóságoknál. Bár a püspökség megtiltotta a papoknak, hogy e rendeletnek eleget tegyenek (tehát törvénysértésre szólította fel őket), a hitoktatók csaknem valamennyien regisztráltatták tanfolyamaikat. Az 1964 júniusi adatok szerint az országban 16 144 helyen folyt vallásoktatás.

A lengyel katolikus egyházi hierarchia szereti magát a szocialista államrend áldozatának feltüntetni, mégpedig nem csupán az országon belül, hanem a határokon túl is. Wyszyński bíboros a Vatikánon keresztül egy dokumentumot juttatott el a francia püspöki karhoz, amely valótlanságokkal és rágalmakkal megtűzdelve ecseteli a lengyel egyház állítólag kétségbeejtő helyzetét. Ez a dokumentum reakciós francia katolikus lapokban meg is jelent. Nyilvánosan cáfolták azonban olyan francia egyházi személyek, akik beutazták Lengyelországot és tapasztalták a kormány messzemenő türelmét, a vallásgyakorlás teljes szabadságát stb.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt leleplezi és megbélyegzi a reakciós papok intrikáit, akik „a nyilvánvaló tényekkel ellentétben magukat a mártíromság glóriájával akarják övezni, olyan politikai célból, amely a népi kormánnyal szemben ellenséges és aláássa a népi egységet".[3]

Az alsópapság fokozatosan differenciálódik. Egy részük közeledik az új lengyel társadalmi rendhez, mert fél attól, hogy a fasizmus visszatérhet. Nem felejtették el, hogy a német náci megszállók a papok húsz százalékát kiirtották. Az alsópapság keresi a kapcsolatot a helyi szervekkel és kerüli az összeütközéseket a szocialista intézményekkel.

[3] A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának tájékoztatója. Varsó 1964. 11. sz. 31. old.

A lengyel főpapság megkísérli, hogy a külpolitikába is beavatkozzék. 1965-ben a második vatikáni zsinat utolsó ülésszakán részt vevő lengyel püspökök levelet intéztek a nyugatnémetországi püspökökhöz, amelyben a „keresztény testvériség" és „kölcsönös megbocsátás" szellemében állást foglaltak az Odera–Neisse-határ véglegessége ellen ... A német püspöki kar persze kegyes rokonszenvvel fogadta a levelet, de Lengyelországban az ügy nagy felháborodást váltott ki. Spontán tüntetéseken követelték: a kormány adja értésére az egyháznak, hogy az ország területi integritásáról, más országokhoz való viszonyáról egyedül a kormány illetékes nyilatkozni, és megengedhetetlen, hogy ilyen kérdésekről a püspökség a kormány tudta nélkül más államok papságához forduljon.

A lengyel népet – amelynek hatmillió fiát irtották ki a náci megszállók – megdöbbentette a püspökök áruló magatartása. Látva a főpapság hazafiatlan viselkedését, a katolikus tömegek határozottabban állnak a szocialista munkások és parasztok mellé, akik kivívták a mai Lengyelországot és megvédik annak határait.

A Lengyel Nemzeti Egységfront országos bizottságának 1966 januári ülésén Wladysław Gomulka, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkára beszédében visszatért a püspökök megengedhetetlen „akciójára" és Wyszyńskinek utóbb elhangzott szózatára. „Különböző magas egyházi személyek – mondotta Gomulka – templomi prédikációkban az utóbbi hetekben arra hivatkoztak, hogy a lengyel püspökök nem beszélhetnek marxista nyelven. Sohasem kívántuk a püspököktől, lelkipásztoroktól, hogy marxista módon fejezzék ki magukat. A püspökök nem is marxista módon, hanem a politikai reakció nyelvén beszélnek ... Azt kívánjuk, hogy az egyház ne harcoljon az ellen a rendszer ellen, amelyben él ... Elvárjuk az állam iránti hűséget."[4]

[4] „Magyar Nemzet", 1966. január 16.

Gomulka beszélt arról, milyen fájdalmasan él még a lengyel népben a hitlerista megszállás emléke és annak a tudata, hogy akkor a teljes kiirtás veszélye fenyegette. „Éppen ezért népünk megváltozott, nem lehet nyugati orientációba vinni. A lengyel nép többségében hivő, templomba járó, de ebben az ügyben soha nem ad igazat püspökeinek."[5]

Mindez nem maradt hatástalan a püspöki karra, s az 1966. március 6-án kiadott pásztorlevélben már kijelentette, hogy az egész lengyel papság az Odera–Neisse-határ sérthetetlenségének hazafias meggyőződését vallja. A pásztorlevél bizonyos kijózanodást tükröz és a német fasiszták lengyelországi népirtó hadjáratára is utal.

A lengyel alsópapságra nagy hatással volt Magyarország megegyezése a Vatikánnal, az, hogy a Vatikán elismeri a szocialista rendszert és nem minősíti bűnnek, ha egy szocialista ország katolikus papjai rendezik kapcsolataikat saját államuk hatóságaival. Ezzel szemben a püspöki kar a lengyel katolikus egyház ezeréves fennállásának megünneplésére több mint ötven ország püspökségének küldötteit hívta meg, de Magyarországot és Csehszlovákiát tüntetőleg kifelejtette. A nyugatnémet püspökök nyilván közelebb állnak Wyszyński bíboros szívéhez, akinek valószínüleg nem tetszik, hogy a magyar kormány Mindszenty nélkül kötött megegyezést a Vatikánnal.

A népfrontprogram megvalósítása a klerikális reakció elleni harc legjobb eszköze, mert jó a népnek, amely támogatni fogja, az egyház intrikái ellenére. Ezért nem alaptalan az a remény, hogy a lengyel nép előbb-utóbb maga fogja a lengyel klérust az állammal való megbékélésre szorítani.

*

[5] Ugyanott.

Az 1965 decemberében véget ért vatikáni zsinat – amelyet XXIII. János pápa hívott össze –, ellentmondásai ellenére, kedvezőbb légkört teremtett a marxisták és a katolikusok „dialógusa" számára. A zsinat, amely elfogadta a „l'aggiornamentó"-t, vagyis az egyház korszerűsítését, rávilágított a modern katolicizmus új tendenciáira. Az üléseken a katolikus egyház politikájának fő kérdéseiben szenvedélyesen összecsaptak a „konzervatív" és az „újító" irányzat hívei. A konzervatívoknak nem sikerült elérniük céljukat, a kommunizmus elleni „keresztes háború" felújítását. A zsinat nem átkozta ki azokat, akik nem vallják a katolikus egyház dogmáit és nem követik gyakorlatát, sőt a különböző keresztény egyházak békés együttműködése mellett foglalt állást.

Nyilvánvaló, hogy a katolikus egyház vezetőinek egy része a világban végbement nagy változásokból és a katolikus tömegek mentalitásának átalakulásából levont bizonyos következtetéseket. Konstatálniuk kellett az „engedelmességi válságot", vagyis azt a tényt, hogy a nép fia, ha hivő is, nem követi vakon, gondolkodás nélkül papjának utasításait, nem nyáj, nem a pásztor néma követője többé. Megállapítva ezeket, a zsinat nem zárkózott el a valóság elől és elismerte, hogy napjainkban sok millió katolikus is szocialistának vallja magát. Elismerte továbbá, hogy a szocialista országok egész sora a békés egymás mellett élés politikájával a békét szolgálja, küzd a leszerelésért, az atomfegyver eltiltásáért. Ezek pedig olyan törekvések, amelyeket a zsinat csaknem egyhangúlag jóváhagyott.

A kommunista és a katolikus dolgozók akcióegységének szempontjából különösen érdekes volt az a vita, amely a zsinaton a világi ember apostolkodásának kérdéséről folyt. A szónokok többsége azon az álláspontón volt, hogy az apostolkodás nem lehet a papok kizárólagos privilégiuma. A világi ember is lehet szent eszmék hirdetője, lehet például a társadalom átalakításának, egy jobb társadalmi rendnek az apostola. Azok az egyházfők, akik a modern világ követelményeihez akarják

igazítani a vallásos életet, gyakorlati következtetéseikben messze eltávolodtak a régi sémáktól. A fennálló tényleges helyzetben egyes egyházfők szerint egyenesen szükségesek a világi közvetítők, amilyenek például a katolikus szakszervezetek. Ezek az „antennák" eljuttathatják a tömegek nézeteit, kívánságait a munkásság sűrűjéből az egyházi hierarchiához; a szakszervezetek olyan környezetből meríthetnek hangulatképeket, amelyhez a papság nem is juthat el.

Az egyház tehát új módon akarja megközelíteni elsősorban a munkásságot és a dolgozó ifjúságot: befolyásának fenntartása érdekében engedményeket tesz a kommunistákkal való akcióegységnek, amelyet megakadályozni már nem tud. A katolikus aktívák, hasznosítva az ismereteket és tapasztalatokat, amelyeket a szakszervezetekben, a demokratikus pártokban (és főleg a kommunista pártokban) szervezett népi elemekkel közösen vívott mindennapos harcaikban szereztek, tudatára ébredtek, hogy alkotó cselekvésük képes saját történelmüket alakítani.

Nincs tehát már szó egyházi átokról azok ellen, akik a kommunistákkal együtt sztrájkolnak, béketüntetéseken vesznek részt. Ezt a történelmi fejlődés hozta magával így, és tagadhatatlan, hogy a „l'aggiornamento" megjavította a marxisták és katolikusok dialógusának a lehetőségeit.

A marxista és a katolikus tömegek közös akciói kapitalista országban lényegében az osztályérdekek közösségén nyugszanak, a társadalmi valóság által adott emberi érdekeken. Szocialista országban az összefogás alapja a társadalmi fejlődés irányáról való egyetértő vélemény, az építés közös akarata.

A már említett „katolikus értelmiség hetén", amelyet 1965 márciusában Párizsban rendeztek, a tanácskozók felhívást intéztek a katolikusokhoz, hogy legyenek a szocialista társadalom építésének aktív résztvevői.

Néhány héttel a zsinat befejeződése után az olasz vasmunkások az 1966. évi új kollektív szerződés tárgyalására egységes

platformot terjesztettek a munkáltatók szervezete elé. Követeléseiket a három szakszervezeti szövetség – a katolikus CISL, a szociáldemokrata UIL és a szocialista-kommunista CGIL – közösen dolgozta ki és egységesen képviselte. Ilyen egységes fellépésre a kollektív szerződés megvitatásánál eddig még nem volt példa; általában a katolikus szervezetek külön szoktak tárgyalni a munkáltatókkal, ami megkönnyítette az utóbbiak számára az alku-lehetőségeket. A kereszténydemokrata balszárny kéthetenként megjelenő lapja, a firenzei „Politica", megelégedéssel fogadta ezt az egységes akciót. A tőkések azonban idegesek lettek tőle és szinte megfeledkezve a vasmunkások konkrét követeléseiről, platformjuk egységes jellegét támadták. A zsoldjukban álló lapok arról írtak, hogy a dokumentum a „kommunista CGIL" műve, s a CGIL „hálójába csalta" a szociáldemokrata és katolikus munkásszervezeteket stb.

A reakció tehát nem mond le arról, hogy a katolikus egyházat a szocializmus ellen felhasználja. Maga VI. Pál pápa is vissza-visszatér az antikommunista vágányokra. Így például 1966 márciusában nyomatékosan ajánlotta az ACLI (Olasz Dolgozók Keresztény Szövetsége) képviselőinek, hogy tartózkodjanak a kommunistákkal folytatandó dialógustól. A kereszténydemokrata jobbszárnyon pedig erősek az aggályok: ha a zsinat – mondják – minden világi katolikus embert eszmeileg érettnek és az apostolkodásra képesnek nyilvánít, akkor ezentúl egyre nehezebb lesz a hivők politikai nézeteit az egyházi hierarchia segítségével irányítani.

Kétségtelen, hogy azok a kapitalista uralkodó osztályok, amelyeket az egyház évszázadok óta kiszolgált, nem fogják feladni a vallási kényszer eszközét, és találnak majd papokat, akik készek lesznek – talán valamelyest „modernebb" formában – munkásokra és parasztokra nyomást gyakorolni. Szocialista országokban az egyház az ideológiai fellazítás fontos esz-

köze. Ezért, míg folyik a dialógus, az osztályharc sem szünetel, s a szocialista és kommunista munkásság résen áll.

A zsinat befejeződése óta a harc a haladó katolikusok és a konzervatívok között élesedett. Egész sor kérdésben nyíltan szembeszállnak egymással, és sajtójukban szenvedélyes támadások és ellentámadások jelennek meg. Vannak, akik – Spellman amerikai bíborossal az élen – a zsinat békepolitikája ellen fordulnak és felvetik határozatainak revízióját. A legheve-sebb harc az agresszorok fasiszta kegyetlenséggel folyó vietnami háborúja miatt dúl. A Spellman-irányzat nyíltan felzárkózott az imperialista rablók mellé, míg a néphez közel álló papság és a katolikus néptömegek a legtöbb országban a háború beszüntetését követelik.

Az Egyesült Államok vietnami bűntényei ellen világszerte növekvő erővel küzdő szocialista és kommunista munkásság, parasztság, értelmiség a katolikus világ millióival fogható össze. Ez jelenleg akcióegységük reális tartalma.

VIII

A GONDOLKODÁS ÉS A CSELEKVÉS FORRADALMI EGYSÉGÉÉRT

(Az értelmiség útja)

> „A kultúra... olyan magasabb fokú öntudat megszerzése, amelynek révén képessé válunk történelmi jelentőségünk, az életben betöltött funkciónk, jogaink és kötelességeink megértésére."
>
> *Gramsci*

A munkásosztály és a haladó értelmiség szövetsége mindkettőjük objektív érdeke. E szövetség történelmi szükségszerűsége, jelentősége egyre nyilvánvalóbb; egyre nő a marxizmus tekintélye a tudományos értelmiség körében, az irodalom s a képzőművészet alkotói között is. A munkásosztály viszont növekvő mértékben igényli az értelmiség hozzájárulását a szocializmusért folyó harcához. Az alkotó értelmiség mindinkább felismeri, hogy a marxizmus élő tudomány, amelyet a nemzetközi kommunista mozgalom elmélete és gyakorlata szüntelenül tovább fejleszt.

A tudomány döntő szerepet tölt be a mai társadalom életében, rohamos fejlődése drámai erővel veti fel a tudományos kutatók nemzeti és nemzetközi felelősségét. Az atomenergia katonai célokra való felhasználhatósága már magában véve is kizárja, hogy a tudós erkölcsileg és politikailag semlegesnek tarthassa magát. Ezért természetes, hogy helyét keresi a társadalomban.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok gazdasági és kulturális teljesítményei a marxista elmélet gyakorlati igazolódása. Másrészt: „Az ember ismereteinek meggyorsult fejlődésével, a kultúra szükségleteinek és lehetőségeinek növekedésével az értelmiségnek mind nagyobb hányada vesz részt a modern világ átalakításában. A tudományok és művészetek

alkotó munkásai – azok is, akik »csak szakembereknek« tartják magukat és félnek a politikától – tevékenységük eredményeivel új elemeket adnak a marxista világkép bővüléséhez.

Az új helyzetek új elemzést kívánnak meg és új eszméket szülnek, amelyek gazdagítják a gondolkodást és megtermékenyítik a cselekvést."[1]

Olyan eszmék, mint a háború elkerülhetőségének, a szocializmushoz vezető békés út lehetőségének gondolata nem jöhettek volna létre a közgazdasági, szociológiai és egyéb kutatások eredményei nélkül, amelyeket a marxizmus értékesít, és nem terjedhetnének el az egész világon a munkásosztály akciói nélkül, amelyekkel *a tömegek utat törnek az új eszmék gyakorlati megvalósulásának.*

Ebben az összefüggésben lüktet az értelmiség és a munkásság kapcsolatának dialektikája.

Kétségtelen: az értelmiség és a munkásosztály viszonya igen bonyolult, számos problémát vet fel; ezeknek csupán némelyikével kívánunk itt foglalkozni.

Az értelmiség osztályösszetétele, származása, amely különböző társadalmi osztályokhoz, rétegekhez köti, kizárja egységességét és megnehezíti a munkásosztállyal való szövetségét. Bár a munkásosztály a kapitalista országokban harcol a tudományos kutatás anyagi feltételeinek megjavításáért, a művészek létalapjának biztosításáért, s követelései között szerepel a tudományos kutatásokra fordított összegek emelése, a pedagógusok és orvosok megterhelésének csökkentése stb. – az értelmiség egyes csoportjai tartózkodnak a proletariátus akcióiban való részvételtől.

Antonio Gramsci börtönévei alatt elmélyedt az olasz értelmiség kialakulásának, osztályszerkezetének kutatásában s számos értékes feljegyzést hagyott hátra az értelmiség különböző csoportjainak történelmi gyökereiről, társadalmi és politikai

[1] A Francia Kommunista Párt 1966. március 13-i határozata az értelmiségről és a kultúráról. „Cahiers du Communisme", 1966. 5–6. sz. 265. old.

szerepéről. Gramsci az értelmiség problémáit *az ideológiák kialakulásával kapcsolatban* tanulmányozta, amelyek az egyetemes társadalmi fejlődés részét képezik: a haladó eszmék a tömegeket a világ átalakítására ösztönzik. Az értelmiség tehát történelmi tényező, a kultúra minden területén részt vesz a régi és az új között folyó harcban, vagy a konzervatív, vagy a forradalmi erők oldalán.

A különböző osztályokból származó értelmiségi csoportok osztályérdekeket képviselnek akkor is, ha úgy hiszik, hogy „függetlenek". Képzelt függetlenségük idealista koncepcióból fakadó illúzió, amelyet többnyire keserves élettapasztalatok rombolnak le. A marxizmus tudatosítja az értelmiségben valóságos szerepét, s ezzel a társadalmi fejlődés tudatos tényezőjévé teszi.

Kapitalista országokban is van – bár kisebb számban – a munkásosztályból és a parasztságból származó új értelmiség. A burzsoá állam ösztöndíjaival vagy az egyházak támogatásával kiképzett mérnökök, pedagógusok stb. többnyire a burzsoázia és az egyház befolyása alatt állnak, ingadoznak az osztályharcban. A munkásosztálynak politikai céljai megvalósítására szüksége van rájuk, harcol meggyőzésükért, eszmei asszimilálásukért. A paraszti származású Gramsci és az értelmiségi családban született Togliatti; Thorez, a munkásosztály fia, és Cachin, az orvoscsalád sarja, egyaránt nagy és maradandó hatással voltak nemzetük értelmiségére és a munkásosztály ügyét szolgálták.

A Kommunista Párt befolyása, mint erről már szóltunk, ellenállhatatlan erővel ragadta magával az értelmiséget a népfront győzelme idején és a második világháborúban a náci megszállók elleni földalatti harcban. Ezt a rendkívüli történelmi körülmények tették lehetővé. A felszabadulás utáni első évek lendülete is még összetartotta a proletariátust és ezt az értelmiséget.

A volt fasiszta országokban 1945-ben kulturális téren is rop-

pant feladatok tornyosodtak a nép elé: a fasizmus és a klerikalizmus évei visszavetették a kulturális fejlődést, s az értelmiség színe-java hazafias elhivatottságot érzett arra, hogy a munkásosztály oldalán nekifeszüljön a hazája felemelkedését szolgáló demokratikus kultúra építésének. Olaszországban pl. 1946-ban a Kommunista Párt az ellenállásban részt vett antifasiszta kulturális elemeket igyekezett összefogni haladó és nemzeti jellegű kulturális munkára, és célul tűzte ki, hogy előmozdítsa és támogassa egy olyan új olasz értelmiség kialakulását, amely a kultúra minden területén a demokratikus politika és társadalmi fejlődés hordozója lehet.

Kedvezőbb volt a helyzet Franciaországban, amelynek nem volt „saját" fasiszta múltja, ahol a fasizmust az idegen megszállók képviselték, akik ellen a háború második felében az egész nemzet harcolt. Az értelmiségi ellenállók hősies magatartásukkal megnyerték a munkásosztály és a parasztság bizalmát, másrészt előkészítették a kultúra embereit a háború utáni haladó mozgalmakban való részvételre.

A későbbi franciaországi és nemzetközi politikai változások kihatottak az értelmiség és a munkásosztály viszonyára is. Helytelen lenne egyébként a kommunista pártok és az értelmiség mai viszonyát az 1936-oshoz vagy 1945-öshöz hasonlítani. Azokban az években az értelmiség a munkásegység és a demokratikus erők győzelmének hatása alatt állott. Már 1947-ben, amikor a kommunistákat kirekesztették a kormányból, az értelmiség opportunista elemei visszahúzódtak a közös akciótól. A következő években a kommunistaellenes és szovjetellenes hajsza is megingatott vagy legalábbis passzívabbá tett bizonyos köröket. A hidegháború légkörében az értelmiség megtorpant.

Kétségtelen – s ebben rejlik a munkások és értelmiségiek szövetségének egyik problémája –, az értelmiség érzékenyebben reagál a történelmi balsors csapásaira, könnyebben elbátortalanodik, hamarabb szem elől téveszti a perspektívát. Az értel-

miségre nagyobb súllyal nehezednek a munkásmozgalomban előforduló hibák, a munkásmozgalom problémái, nehézségei, átmeneti vereségei.

Ezt kellett a kommunista pártoknak tapasztalniuk például 1956-ban, a nemzetközi munkásmozgalmat súlyosan megrendítő események során. Togliatti a Petőfi-körről írt tanulmányában (1957) elemezte a magyar értelmiség megingott részének 1956. évi szerepét. Ez az értelmiség – mondotta – elbukott „egy mozgalomban, amelyet kiváltott, de amelyet irányítani képtelennek bizonyult, veresége nem csupán politikai, hanem még inkább ideológiai vereség volt".

Togliatti szigorúan bírálta el az értelmiség magatartását, megkövetelte, hogy *megértse, mi a forradalom.* A forradalom meg nem értése az értelmiségi hivatás elárulásához vezet. Elvárta az értelmiségtől, hogy ne érzelmi alapon, hanem a konkrét tények beható ismeretében ítélje meg az eseményeket. Sartre tanulmányát az 1956-os magyarországi eseményekről főleg azzal vetette el, hogy Sartre a tények jó részét nem ismerte, ezért elsietett és elvont írást adott ki.

Az a körülmény, hogy az értelmiség egyes csoportjait többékevésbé idegen osztályok, a munkásosztálytól idegen ideológiák tartják fogva, az a tény, hogy az értelmiség nehéz helyzetekben hamarabb meginog, csak növeli a Kommunista Párt, a marxisták felelősségét az értelmiség körében kifejtendő munkában.

A hidegháborúban egész Nyugat-Európában kiéleződött kommunistaellenesség a reakció általános demokráciaellenes harcává fajult. Ekkor a demokrácia és a béke védelmére újra létrejöhetett a széles értelmiségi rétegek csatlakozása a munkásosztályhoz.

A nyugat-európai országokban a kommunisták szövetségi rendszere számos kulturális szervezetre, mozgalomra, irodalmi és művészeti körre terjed ki. Ebben a szövetségi rendszerben úgy erősödik a marxizmus befolyása, ahogyan képesnek bizo-

nyul minden szellemi áramlat elemzésére, ahogyan versenyezni tud minden ideológiával a valóság feltárásában, az igazság keresésében.

Érdekes például az Union Racionaliste, a Racionalista Unió szerepe Franciaországban. Ez a szervezet 1930-ban alakult, azzal a céllal, hogy terjessze a tudományos gondolkodást, a tudomány szellemét. Tanulás, kutatás, felvilágosítás és széles propaganda a választott feladata. A szervezet alapítói Henri Roger, az orvostudományi egyetem akkori dékánja és Paul Langevin, a Collège de France professzora voltak. Nemcsak tudósok, írók, pedagógusok csatlakoztak hozzájuk nagy számban, hanem nem-értelmiségi emberek is, akiket vonzott a harc az obskurantizmus, a miszticizmus és a vallásos előítéletek ellen.[2]

Az Union Racionaliste azokhoz a hagyományokhoz kapcsolódik, amelyek a népben, a paraszti rétegekben is mély nyomokat hagyó XVIII. századi felvilágosodásra nyúlnak vissza. Ennek a hagyománynak szerepe volt a XIX. század forradalmaiban, az iskolának az egyháztól való különválasztásában, a második világháború előtti polgári radikalizmusban. A haladó francia tudósok, egyetemi tanárok voltaire-iánusok voltak, amíg a marxizmus be nem hatolt köreikbe. Ma már számos marxista van közöttük. És egy részük aktív az Union Racionaliste-ben, amelynek 1966-ban 66 vidéki szekciója volt.

Az Union Racionaliste tagjai különböző társadalmi osztályokhoz tartoznak és többféle világszemléletet, ideológiai áramlatot képviselnek. Mozgalmuk a francia szellemi élet fon-

[2] Azt szokták mondani, hogy a franciák „karteziánus nép". Valójában sok dolga van ott még a babonák elleni harcnak is. Vidéki orvosok panaszolják, hogy a falusi emberek gyakran inkább bíznak a ráolvasásban, mint az orvostudományban. De előfordulnak még „boszorkány"-ügyek is, mint a tardière-i botrány esetében. Ebben a Vandée megyei faluban egy „látnoknő" diabolizmussal vádolt meg egy derék embert, aki erre a falu uldozésének áldozata lett. Az eset 1966 márciusában felkavarta a francia közvéleményt.

tos szükségletét elégíti ki; főleg azok vesznek részt benne, akik a hagyományos baloldali materialista gondolkodásban nevelkedtek. Azáltal, hogy az Union Racionaliste-ban a marxisták a legaktívabbak, ez a szervezet az értelmiség *népfront jellegű mozgalmának* tekinthető, amelyet a munkásmozgalommal összefűz a materialista ideológia. A maradiság elleni harcával objektíve a munkásmozgalmat támogatja.

Németországban a fasiszta uralom tizenkét évének kultúrrombolása évszázadok kincseit temette el. A humanista hagyományok elleni fanatikus harc, a kultúrtörténet meghamisítása, a kannibáli antiszemitizmus és a fajvédő ideológia olyan helyzetet teremtett, amelyet kulturális nihilnek lehet nevezni, és amely bénítólag hatott az értelmiségre.

A német fasizmus egész politikájából szükségszerűen fakadt a kultúraellenesség. Hitler gyűlölte a kultúrát, mert „meggyengíti az embert" – és dicsőítette a barbárságot. „Mi – mondotta – igenis barbárok vagyunk. Ez megtisztelő cím. A világot fogjuk megújítani a mi barbárságunkkal." A második világháborúban a német nép és egész Európa megismerkedett a „megújhodásnak" ezzel az értelmével, azzal a kultúrbarbársággal és azokkal az erkölcsi normákkal, melyek a tömeggyilkosok, a minden emberségből kivetkőzött új landsknechtek világszemléletét jellemezték.

A náci kormány elvetette és megbélyegezte a haladó német pedagógiát és olyan közoktatást szervezett, melynek fő feladata a „germán fölény" tudatosítása és „a faji erőbe vetett bizalom" megszilárdítása volt. Ebben az iskolában a katonai sport volt a főtantárgy, minden tudományt germánosítottak és a nevelés céljává a gondolkodni képtelen, vakon engedelmeskedő szolga és a hajcsár kiképzését tették.

Könyvek jelentek már meg arról, drámák idézték fel, hogy mily irgalmatlanul bántak el a nácik a haladó írókkal és művészekkel, akik – ha nem lettek földönfutók – a börtönökben és büntetőtáborokban pusztultak el. A világirodalom legna-

gyobb alkotásait száműzték a színpadokról, de még sok német klasszikus művet is „elfajultnak" nyilvánítottak, épp úgy, mint a humanista képzőművészet remekeit.

Ez volt hát a kulturális örökség, melyet Hitler a véráztatta országra hagyott... Nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a demokratikus értelmiség aránylag kis csoportja megkezdje ennek a felszámolását. Ez a munka nem kevésbé volt szükséges, mint a romeltakarítás, a termelés megindítása vagy a földosztás. A kommunisták már 1945-ben felvették a harcot a kultúra megújhodásáért.

Ennek a hatalmas feladatnak a teljesítése beható ideológiai munkát követelt. Mindenekelőtt a közelmúlt történetének elemzését, azoknak az okoknak a felfedését, amelyek lehetővé tették a német értelmiség többségének csatlakozását a kultúrfasizmushoz.

A Német Kommunista Párt által egybehívott első központi kulturális értekezleten, 1946. február 3-án a párt vezetője, Wilhelm Pieck rámutatott a német értelmiség eltévelyedésének gyökereire: „A német értelmiség többsége félreismerte azokat a haladó erőket – főleg a munkásságból származó erőket –, melyek ellenállást tanúsítottak a Hitler-fasizmussal szemben. Nem hallotta meg az intő szót és nem nyújtotta kezét a munkásság felé, hogy szövetségre lépjen vele a háború nyilvánvaló veszélye ellen, ami pedig az értelmiség érdeke és kötelessége lett volna."

A német értelmiség többsége valóban idegenkedett a marxizmustól, a munkásosztály ideológiai fegyverétől; *félt a marxizmus gyakorlati következtetéseitől,* ezért nem szövetkezett a munkássággal. Ez folytatása volt annak a magatartásnak, melyet a német burzsoázia a polgári demokratikus forradalomban tanúsított: inkább megalkudott a junkerek reakciós porosz rendszerével, mintsem hogy a munkásosztállyal összefogva következetesen végigvigye a polgári demokratikus átalakulást.

Ez meghatározta a német polgárság magatartását kulturális

téren is. Elvetette a klasszikus irodalom legelőremutatóbb eszméit vagy filiszter módra elkorcsosította őket. A művészet nagyjainak leghaladóbb gondolatai így nem a burzsoáziában, hanem a fejlett munkásságban találtak visszhangra. A Hitler uralomra jutását megelőző évtizedekben a német munkásság és az értelmiség hozzá közelálló csoportja lett a progresszív német kultúra hordozója. A német munkásság fogékony volt az új irodalmi és művészeti mozgalmak iránt és magáénak vallotta a klasszikusokat is. Ezért bízhatott 1945 után a német megújhodásért küzdő Kommunista Párt abban, hogy sikerül a felszabadult munkásosztályban újra felébresztenie az igazi kultúra, a haladó és forradalmi művészet iránti érdeklődést, szeretetet; bízott abban, hogy a munkásosztály forradalmi tevékenysége fel fogja támasztani és meg fogja termékenyíteni a haladó kultúrát, a nagy hagyományokat. A párt ezt azzal kívánta előmozdítani, hogy megteremti „a kultúra építőinek nagy és munkaképes egységét", amely a *munkásság és az értelmiség összefogásával legyőzi a fasiszta kultúrbarbarizmust*, az igazán harcos demokrácia szellemében megtermékenyíti a német kultúréletet.

Az antifasiszta demokrácia kormánya helyreállította a tudományos kutatás és művészi alkotómunka szabadságát, ehhez áldozatos anyagi és erkölcsi támogatást nyújtott. A támogatást egyetlen feltételhez kötötte: a tudomány és a művészet ne sértse a nép érdekeit, ne akadályozza a demokratikus átalakulást.

A közvetlen cél az volt, hogy haladéktalanul megnyíljon a nép előtt a művelődés minden lehetősége; olyan kulturális nevelést kívántak nyújtani a dolgozó népnek, hogy majd hozzáértőként vehesse ki részét a művészet nyújtotta magasrendű örömökből.

A kultúra feladata, hogy a kor nagy társadalmi-politikai kérdéseit felvesse és, behatolva az emberek mindennapi életébe, előmozdítsa megoldásukat. Közvetlenül a háború után nem

esztétikai viták voltak napirenden: a nép és a nemzeti jövő szempontjából – a marxizmus fényében – kellett értékelni mind a múlt kulturális örökségét, mind a jelen kultúrtermékeit. *A munkásosztály és az értelmiség szövetsége lett a német kultúra megújhodásának társadalmi alapja.*

A Szovjetunióban végbement kulturális forradalom és hatalmas fejlődés ragyogó példája állt ugyan a felszabadult népek előtt, de a szovjet módszerek puszta lemásolása nem vezetett volna sikerre: merőben más körülmények között, történelmi és nemzeti sajátosságaiknak megfelelően kellett kultúrpolitikájukban is a szovjet tapasztalatokat értékesíteniük.

1945-ben Németországban az iskolaépületek nagy része használhatatlan volt, egyes nagyvárosokban a tantermek 80 százaléka tűnt el a romok alatt. A tanítók ezrei estek el a háborúban vagy kerültek hadifogságba. A tanítóproblémát sokszorosan növelte az a tragikus körülmény, hogy a pedagógusok túlnyomó többsége náci volt. A keleti övezet tanítóinak mintegy 72 százaléka (de Türingiában például 90 százaléka) volt a náci párt tagja. Persze közülük sokan csak formálisan, anélkül hogy valaha is fasiszta tevékenységet fejtettek volna ki. Bár ezek a névleges nácik részben felhasználhatók voltak, még így is negyvenezer tanító hiányzott ahhoz, hogy Németország keleti övezetében megindulhasson a normális iskolai élet. Sokan voltak, akik 1946 őszén kilátástalannak vélték a tanév megindítását, de a társadalom többsége, a munkássággal az élen, nem adta fel a közoktatás ügyét.

Nem is lehetett. Vidéken az iskolakérdés megoldása a falu demokratikus átalakulásának lényeges eleme volt, valósággal hozzátartozott a földreformhoz. A városban az oktatás megkezdése már csak azért is sürgős volt, hogy normalizálódjék a dolgozók családi élete, ami a termelés szempontjából is elengedhetetlen volt. Az iskolák megnyitása is fegyver volt a gyermekcsavargás és a gyermekbűnözés elleni harcban és az ifjúság védelmét szolgálta.

A nagy erőfeszítések nagy eredményeket hoztak. Már néhány hónappal az iskolareform-törvény megjelenése után 10 946 iskola működött, s az általános iskolákban 2 342 000 gyermek tanult. Ez 600 000-rel meghaladta az 1939. évi tanulók számát, mivel az áttelepülők gyermekeit is el kellett helyezni az új iskolákban. A felszabadulás utáni első tanévben nagyjából normális iskolai életet sikerült szervezni.

De elő kellett teremteni azokat a tanítókat is, akik képesek az új tananyag oktatására, az új antifasiszta szellemű nevelésre. Kelet-Németországban ebből a célból gyors kiképzésben részesítettek mintegy 15 000 munkást, parasztot és kisebb számú nem pedagógus értelmiségit, akikre az átmeneti időben az általános iskolai tanulókat rá lehetett bízni. A Német Szocialista Egységpárt tagjaiból kikerült tanítókra hárult a feladat, hogy az iskolák szellemét, az ideológiai nevelést irányítsák. Ez annál is nehezebb volt, mert az iskola szellemét tulajdonképpen nem a múltra és nem a meglevőre, hanem a keletkezőre, a jövőre kellett alapozni. Az új tanító a nemzet holnapjára szegezte tekintetét s a még csak megálmodott holnapra kellett az ifjúságot nevelnie.

A fasizmust a köznevelésben is el kellett temetni. Az oktatás és nevelés radikálisan szakított a hitleri barbárság szellemi örökségével, felvette a harcot a náci eszmék és „erkölcsi" normák ellen, felemelte a német humanizmus sárba és vérbe taposott zászlaját.

Az új humanizmusnak az ápolásában, a szabadság és haladás klasszikus filozófiájának továbbfejlesztésében vezető szerep hárult az egyetemekre. Már 1946 januárjában ünnepélyesen megnyitották a berlini egyetemet, amely azt a feladatot kapta, hogy új kapcsolatot teremtsen az értelmiség és a nép között. Nemcsak azzal, hogy felveszi a munkásosztály és a parasztság tehetséges fiait, de azzal is, hogy kitárja kapuit a munkásosztály világszemlélete, a marxizmus előtt és ezzel egy új, haladó német értelmiség szülőanyjává válik.

Németország kettészakítása azonban nagy nehézségeket gördített az értelmiség átalakulásának útjába. Ismeretes, milyen eszközökkel dolgoztak és dolgoznak az imperialisták a szocialista fejlődés akadályozására, ismeretesek a módszerek, amelyekkel orvosokat, mérnököket csábítottak át a „szabad világba".

Azonban: a Német Demokratikus Köztársaság fejlődésével, gazdasági és társadalmi haladásával a nyugatnémet „csoda" vonzereje csökken, s az utóbbi években az NSZK irodalma is számottevő értelmiségi ellenzéket képvisel a bonni rendszerrel szemben.

Nem kétséges, hogy ez a jelenség nem csupán a Német Demokratikus Köztársaság gazdasági fejlődésének hatására vezethető vissza, hanem kulturális haladásáéra is – amiről olykor a nyugati lapok is elismerőleg kénytelenek szólni – és nem utolsósorban a háborútól való irtózásra.

A nyugat-németországi irodalom antifasiszta, antimilitarista termékei a legtehetségesebb írók tollából származnak. Ők lázadnak a háborús bűnösök felelősségének elhallgatása ellen s törekednek a különféle neofasiszta jelenségek leleplezésére.

Az NDK szocialista írói azon igyekeznek, hogy nyugatnémetországi írótársaikkal jobban megismertessék az NDK politikáját, társadalmi és kulturális életét, militarizmus elleni harcát és hogy velük tartós fegyverbarátságra léphessenek.

A gazdasági csoda országának csillogása már nem kápráztatja el az írókat. Sokan közülük látják a tőkés ragadozók embertelenségét és főleg látják a militarizmus szerepét ebben a prosperitásban.

Ezek az írók – Peter Weiss kivételével – nem vallják magukat szocialistáknak, sőt, egynémelyiküket még a kommunistaellenesség is megfertőzte, mégis, mivel szemben állnak a bonni rezsimmel, objektíve azon az oldalon állnak, amelyen a demokratikus Németország írói, akik – tisztultabb légkörben – felismerve az NDK-ban a történelmileg újat, a német nem-

zet jövőjéért dolgoznak. Az NDK szocialista és az NSZK antifasiszta íróit alapjában összeköti az, hogy a német nemzeti irodalom részesei, „abban az értelemben, ahogy a nemzeti irodalmat Goethe fogta fel, azaz: amely tehetséggel, erőteljesen kimondja, amit a nemzet akar, óhajt, tenni képes és a német nép objektív, történelmileg meghatározott érdekeinek szószólójává szegődik."[3]

Az utóbbi évek nyugat-németországi irodalma politikai tartalommal telítődik. Egész sor ellenzéki író, költő, festőművész tömörül a negyvenhetes csoportban, a müncheni Komma-klubban, a dortmundi hatvanegyesek körében vagy kisebb folyóiratok körül. Választási kampánya folyamán Erhard kancellár ismételt kirohanásokat intézett e „firkászok" ellen, akik „összevissza fecsegnek dolgokról, amelyekhez nem is konyítanak".

A Német Szocialista Egységpárt felhívta az NDK íróit, hogy tapintatosan foglalkozzanak a nyugatnémet írókkal, mutassák meg nekik a lehetséges alternatívát. A két Németország íróinak egymáshoz való közeledése egyengetheti a német nemzeti egység útját.

„A szövetségi viszony magában foglalja az irodalmi művek tárgyilagos, megalapozott bírálatát, de sohasem feledkezhet meg arról, hogy az imperializmus közös ellenségünk, sem arról, hogy Nyugat-Németország történelmi helyzete más, mint az NDK-é" – írja az „Einheit".

Nehéz kérdés, hogy milyen határig közeledjen a munkásosztály pártja a nem szocialista, de antifasiszta vagy keresztény-humanista értelmiséghez, milyen engedményeket tehet a közeledés érdekében.

Egyes francia marxisták rámutattak arra a veszélyre, hogy „az érintkezési pontok keresése" az ideológiai különbségek elmosásához vezethet; így például ahhoz a súlyos hibához, hogy a dialógus folyamán a marxista fél eltávolodik az osz-

[3] „Einheit", 1966. V. sz.

tályszemponttól, vagy megfeledkezik arról, hogy a nem-marxistákkal folyó *vita célja akcióközösséget hozni létre* egyes konkrét társadalmi feladatok megoldására.

A kommunista pártok ennek a lehetséges akcióegységnek az érdekében kezdeményezik a vitát más világnézetű értelmiségiekkel, így – mint láttuk – a keresztény ideológia képviselőivel. Az a céljuk, hogy megvilágítsák az akcióegység feltételeit, a demokratikus és háborúellenes együttes lépések reális lehetőségeit. El kell tehát kerülniük, hogy a vitapartner teológiai és filozófiai térre korlátozza a dialógust, és háttérbe szoruljanak vagy el is sikkadjanak a társadalmi és politikai kérdések, minthogy egyedül ezek megvitatása készítheti elő az akcióegységet.

Az olasz értelmiségi kommunisták különösen azt igénylik, hogy a párt ideológiai biztonságot nyújtson nekik a politikai vezetés és a kulturális munka egységének megteremtésével. „Ebből az egységből fakad az értelmiség szabadsága, lehetősége, hogy a jelen kulturális vitáit saját hozzájárulásával befolyásolja" – mondotta Renato Guttuso festőművész, az OKP Központi Bizottságának tagja a XI. pártkongresszust előkészítő vitában.

Elengedhetetlen a Kommunista Párt politikai, elvi jelenléte a kulturális vitákban. A „marxista mag" nélkül elvész minden tájékozódási lehetőség; az eszmei áramlatok sokasága kibonthatatlan szövevénnyé lesz, anélkül hogy a dialógus résztvevői előbbre jutnának a kölcsönos megértésben.

„Az a kulturális politika viszont – mondotta Guttuso –, amely elveinket összefüggésükben kifejti, arra kötelez bennünket, hogy érdemben vitatkozzunk mindazokkal a burzsoá világnézettől elforduló szemléletekkel, amelyek a jelenlegi válságban jelentkeznek, és amelyeket foglalkoztat a marxizmushoz való viszonyuk problémája."

Az értelmiség és a munkásosztály szövetségi viszonyát építi a kritika, ha a műveket, alkotásokat a marxizmus tudományos

álláspontjáról ítéli meg, anélkül hogy a dogmatizmus bűnébe esnék. A dogmatizmus sok kárt okozott az értelmiség és a munkás-paraszt szövetség viszonyában, s ezeket a károkat még nem mindenütt és nem egészen hozták helyre, már csak azért sem, mert a dogmatizmus leküzdésének folyamán jobboldali, kispolgári ideológiai elhajlások keletkeztek.

A nyugat-európai kommunista pártok kidolgozták a maguk kulturális programját, kultúrpolitikai tervüket. Ezek a tervek egyrészt perspektivikus elgondolások, másrészt azonban aktuális, mai akciókat tartalmaznak, hogy a szocializmushoz vezető úton az értelmiséget mindinkább a munkásság és a parasztság mellé vonzzák.

A kommunista pártok kulturális programjukat eleve nem azzal a céllal munkálták ki, hogy az csak a párt programja legyen. Vitára bocsátják tervüket, lehetőleg széles értelmiségi körökben, meghallgatják az egyes területek szakértőinek bírálatát, javaslatait. Ily módon a nem kommunista értelmiség is bizonyos fokig magáénak érezheti a párt kultúrprogramját, közelebb kerül a munkásosztályhoz, a dolgozó tömegek harcaihoz.

Az iskolareform vitái különösen alkalmas légkört teremtenek arra, hogy az értelmiség a munkásosztályhoz közel kerüljön. Az iskolareform az egész világon napirenden van, kapitalista és szocialista országokban egyaránt. Maga az általános fejlődés, a technikai forradalom, a tudományok csodálatos fellendülése tűzte napirendre. De míg a monopolkapitalista országok kormányainak iskolareformja a tőkés érdekeket szolgálja, a népi demokratikus országokban a szocializmus építésének eszköze. A nyugat-európai iskolareformok nem elégítik ki a népet. Diákok, tanárok, tudományos kutatók tiltakoznak, tüntetnek ellene, még sztrájkolnak is a munkásosztály támogatásával. Modern és demokratikus reformot követelnek, amely lehetővé teszi minden tehetséges fiatal számára, hogy hajlamai szerint képezze magát. De ilyen jellegű reformot a kapitalista

országokban csak a francia népfrontkormány dolgozott ki, és a népfront összeomlása után az iskolareform is eltorzult. Az iskolareform kérdései széles körben kerülnek megvitatásra, a problémák átmennek a köztudatba. A közoktatási reform vitája természetszerűleg az értelmiség körein túl is terjed, a szülők érdeklődését és részvételét is kiváltja, tehát *reális, eleven kapcsolatot sző az értelmiség és a nép között.*

Az iskolareform vitája, helyesebben a szocialista iskoláért folyó eszmei-politikai harc a népi demokratikus országokban az értelmiség, a munkásosztály és a parasztság osztályszövetségét építi. Ez a szövetségi viszony nem statikus kapcsolat, folyton alakul, fejlődik; bizonyos történelmi pillanatokban lazulhat is. Tapasztalhattuk ezt saját hazánkban.

A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusa 1959 novemberében megállapította, hogy népi demokratikus rendszerünkben egészséges politikai szövetség fejlődött ki a párt és a pártonkívüli értelmiség között. Világnézetileg azonban az értelmiség többsége még nem állt és talán még ma sem áll a párt mögött. Ezen a téren – azaz ideológiai vonatkozásban – merülnek fel az osztályszövetség problémái.

Az egységes szocialista nevelési célok szempontjából kiemelkedő fontossága van a pedagógusok világnézeti fejlettségének. Ennek előmozdítására nagy gondot kell fordítani. Az olyan eszmecserékben, mint az új oktatási rendszer irányelveinek megvitatása – egyidejűleg a pedagógus társadalomban és a munkásosztályban –, a pedagógusok közelebb jutnak a munkásosztály világszemléletéhez.

Az eszmecseréknél is hatékonyabb az új élet tudatformáló ereje, az iskola és a szülők állandó kapcsolata és a pedagógus társadalmat évről évre „megifjító", már a marxizmus–leninizmus szellemében nevelkedett tanítók, tanárok befolyása. A népi demokratikus rendszer iránt lojális tanítókból meggyőződéses szocialista tanítók lesznek. De a fejlődési folyamat nem spon-

tán, hanem ideológiai munkát igényel a kommunista pártok részéről.

Ez a munka annál elengedhetetlenebb, mert az imperializmus nem szüntette be és sohasem fogja beszüntetni a szocializmus elleni ideológiai harcot. Ma persze kifinomultabb módszereket alkalmaz, mint még egy évtizeddel ezelőtt. Propagandájában előszeretettel terjeszt áltudományos elméleteket például arról, hogy a békés egymás mellett élés továbbfejlesztésével létrehozható a két világrendszer szintézise, az „egységes ipari társadalom".

A szocializmust építő nép és vezetője, a marxista–leninista párt elvárja a marxista értelmiségtől, hogy a kapitalista és a szocialista világban megmutatkozó új jelenségeket tudományosan megmagyarázza és ezzel hozzájáruljon a munkásosztály forradalmi ideológiájának védelméhez az ellenséges ideológiák támadásával szemben.

Az utóbbi években gyakran szervezett nemzetközi konferenciák, amelyeken a szocialista és a kapitalista országok marxistái közösen vitatnak meg filozófiai, politikai gazdaságtani, esztétikai elméleteket, több-kevesebb sikerrel ezt a célt szolgálják. Számos könyv is megjelenik, amely hozzájárul a marxizmus–leninizmus továbbfejlesztéséhez.

Nálunk 1956 előtt a kispolgárság átnevelésének elhanyagolása akadályozta a fiatal értelmiség eszmei fejlődését is. Sőt a régi értelmiség, amely nem lett marxistává, növekvő polgári ideológiai befolyást gyakorolt az ifjúságra. Az évek során mindez megnehezítette a munkás–értelmiség szövetség fejlődését.

Az ellenforradalom leverése után a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, levonva a tanulságokat, nagy figyelmet és erőt fordított a lenini szellemű művelődéspolitika és értelmiségi politika kidolgozására, az értelmiséggel való szilárd és tartós szövetség megvalósítására, a kölcsönös bizalom légkörének megteremtésére.

Az ötvenes évek vége óta szemmel látható a fejlődés. A legkiválóbb tudósok, szakemberek jelentkeznek – kérik felvételüket a pártba. Az értelmiség zöme megértette a kongresszuson elhangzott szavakat: „A marxista–leninista világnézet, a dialektikus és történelmi materializmus elsajátítása ma már egész értelmiségünk szocialista továbbfejlődésének alapvető követelménye."[4]

A munkásosztály viszonya az értelmiséghez lényegében a kultúrához való viszonyt fejezi ki. A műszaki és tudományos értelmiségben becsüli az anyagi kultúra gazdagítóit, a hidak, utak, házak építőit, a betegek gyógyítóit. A tanárokban, írókban, művészekben tanítóit szereti, akik műveltséget terjesztenek, a népet a kultúra részeseivé teszik.

Statisztikánk milliós számai mutatják a könyvolvasás terjedését, a színházlátogatók számának növekedését, a természettudományi és humán ismereteket oktató tanfolyamok látogatottságát és nem utolsósorban a marxizmus–leninizmus tanulmányozóinak évről évre emelkedő számát.

De még nem mindig kielégítő a tanulás és tanítás színvonala, módszere. Még nem eléggé terjedt el az a felismerés, hogy a munkásosztálynak, a dolgozó népnek nem adathalmazra van szüksége, hanem a természeti és társadalmi összefüggéseknek, törvényeknek megértésére, ami tevékenységét irányíthatja. „Úgy kell megtanulni mindent – mondotta Gramsci –, hogy közben ne tévesszük szem elől a végső célt, vagyis hogy jobban megismerjük önmagunkat a többieken keresztül és a többieket önmagunkon keresztül."

Az ilyen tanulásban és tanításban tanulók és tanítók kölcsönösen művelik egymást. Az ilyen kapcsolat a munkásosztály és az értelmiség magasrendű szövetsége.

[4] „Társadalmi Szemle", 1960 október. 42. old.

IX

NÉPFRONT ÉS NEMZETKÖZISÉG

„Ebből a két szóból, proletár internacionalizmus, annyi emberi melegség árad, annyira telítve van e két szó hősiességgel, annyi áldozatot jelent, oly szorosan fűződik össze a nép életével és országok sorsával, hogy mindenki, aki igazan felfogja értelmuket, ezernyi megrázó oldalt írhatna róla!"

Dolores Ibarruri

A népfront jellegű európai mozgalmak, szervezetek elnevezésében mindig szerepel a „felszabadítás", a „függetlenség", a „nemzeti" vagy „hazafias" kifejezés. Az európai történelemben, az első világháború óta a haladásért küzdő sokféle sajátos szövetségi alakulatot ismertünk meg, amelyeknek szerkezete, társadalmi kiterjedése is változó volt, de mindegyik nemzeti, hazafias lobogó alatt harcolt akár a fasizmus, az idegen megszállók ellen, akár hazája megújhodásáért, a szocializmusért.

A nemzeti jelleget e mozgalmak össznemzeti feladatai határozták meg, s napjainkban is nemzeti problémák megoldása hárul reájuk. De hogy célhoz jussanak, nem nélkülözhették és ma sem nélkülözhetik sem a nemzetközi tapasztalatcserét, sem a kolcsönös nemzetközi segítséget.

A nemzetközi brigádok Spanyolországban 1936–1938-ban; a sok nemzetiségű partizán alakulatok, amelyek 1939–1944-ben a náci megszállók ellen küzdöttek egész Európában; a Szovjetunió sok irányú felmérhetetlen értékű segítsége a felszabadult országok háború utáni újjáépítéséhez, a népi demokratikus országok gazdasági, kulturális és külpolitikai együttműködése – megannyi formája az aktív, nemzetközi szolidaritásnak.

A nemzetközi szolidaritás hiánya viszont ellensége a szocializmusnak, megrontója a népfrontnak. A Blum-kormány be-

nemavatkozási politikája nemcsak hogy hátba támadta a spanyol népfront-köztársaságot, hanem éket vert a francia népfrontba is, melynek belső összetartása következésképp meglazult, s végül a népfront szétesett.

Ennek ellenére a nacionalizmus távolról sem tűnt még el. Szerepének megítélése nem egyszerű, hiszen bizonyos történelmi korokban, bizonyos viszonyok között előrehajtó erő, a haladásért folyó harc belső „üzemanyaga", amelyet a harc maga termel ki. Csaknem minden nép történetében vannak korszakok, amelyekben a nacionalizmus a nemzeti függetlenségi harc pozitív, haladó ideológiája volt. Ismeretes azonban a történelemből, hogy a burzsoázia a függetlenségi harc osztályszempontból kritikusnak látszó fordulatánál többnyire lepaktál az idegen elnyomókkal. Csak a dolgozó nép őrizte meg az elárult szabadságharcok után is a nemzeti függetlenség mozgalmának haladó hagyományait. Az uralkodó osztályok a nép hazafias érzelmeit arra használták fel, hogy megosszák a dolgozók tömegeit, megosszák magát a munkásosztályt. Legszélsőségesebb formájában, a fasiszta sovinizmusban a nacionalizmus vad fajgyűlöletté válik, s a népet *minden más nép ellenségévé,* az imperialista háború eszközévé alacsonyítja le. A sovinizmus, a fajgyűlölet felkorbácsolása nélkül a nácik sem vihették volna végbe a szörnyű népirtást.

Az internacionalista szolidaritás fejlődése együtt halad a nacionalizmus leküzdésével. A nacionalizmus napjainkban nemcsak a nemzetközi munkásmozgalomban, hanem a szocialista táborban is nagy veszély. Éket ver minden egységfrontba, és a legalkalmasabb közeget teremti meg az imperialisták lélektani hadviselése, az úgynevezett fellazítás számára.

Csak a munkásosztály ideológiája vértezhet fel a nacionalizmus ellen. De a proletariátus kevésbé osztálytudatos része nem mindig képes kivonni magát a nacionalizmus befolyása alól. Szocialista országokban a nacionalizmus leginkább a kispolgárság és az értelmiség azon részének tudatában él tovább,

amely nem ismerte fel, hogy a népi demokrácia viszonyai között ez reakciós politikai koncepció. Azonban a munkás is nemegyszer hazafiságnak tartja azt, ami valójában polgári nacionalizmus, sovinizmus, akadálya az internacionalista fejlődésnek.

„A szocialista hazafiság – mondja az MSZMP IX. kongresszusának határozata – szerves része a nemzetköziség, a világ munkásosztályával, kommunista és munkáspártjaival való együttműködés és szolidaritás. Magyarország a proletár internacionalizmus érvényesülése alapján került a nemzetközi haladás élvonalába, és ezzel tudja megvalósítani nemzeti céljait."[1]

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1959-ben téziseket dolgozott ki a polgári nacionalizmusról, hogy tisztázza a problémát és fegyvert kovácsoljon az ellene való ideológiai harc számára.[2] „... aki hű a Magyar Népköztársasághoz, aki munkájával, eszével és szívével segíti népünk felemelkedését, az hazafi ... Ez a hazafiság azonban csak a kommunistákkal való aktív együttműködésben válik igazán alkotó erővé ... A kommunisták azon fáradoznak, hogy a dolgozó nép hazaszeretete a szocialista hazafiság színvonalára emelkedjék és eljusson a proletár internacionalizmus tudatos vállalásáig."[3]

A munkásosztály ideológiája, a marxizmus–leninizmus következetesen internacionalista, harcosan nacionalizmusellenes. Többek között ezért a munkásosztály a népfront hivatott vezetője, a népi demokratikus kormányok internacionalista politikájának biztosítója.

A marxista pártok internacionalizmusáról a burzsoázia előszeretettel állította, hogy az nemzetellenesség, és mindig újra bevetette ezt az „érvet" a munkásosztály üldözésére és szö-

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1966. 124. old.

[2] A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról. Tézisek. „Társadalmi Szemle", 1959. 8–9. sz.

[3] Ugyanott, 4. old.

vetségeseinek elriasztására. A kommunisták valójában hősies hazafiságuk számtalan bizonyítékát adták. Az előző fejezetekben már beszéltünk a kommunista pártoknak az ellenállásban vívott hazafias harcáról, és hazafias munkájáról a fasizmus alól felszabadult országokban.

A burzsoázia saját osztályérdekeit azonosítja a nemzeti érdekekkel, ezért nemcsak a munkásosztályt, de a munkásosztály vezette népfrontot is hazafiatlannak, gyakran hazaárulónak nevezi.

A hazafiság ismérve azonban nem lehet más, mint a nép érdekeinek megfelelő, a nemzet haladását előmozdító politika. Ez a kommunista pártok politikája akkor is, amikor a hatalomért harcolnak és akkor is, amikor a munkásosztály és szövetségeseinek államát irányítják. Mindkét esetben internacionalizmusukban van az erejük, mert *nemzetköziség nélkül nincs igazi népfront és nincs szocializmus.*

A munkásosztály szövetségi rendszerének funkciói kiterjednek a gyarmati és volt gyarmati népekkel gyakorolt aktív szolidaritásra. Nem képzelhető el sem imperialista ország osztálytudatos proletariátusa, sem népi demokratikus ország szocialista kormánya, amely ne támogatná a gyarmati népek szabadságharcát és a gazdaságilag elmaradott, nemrég felszabadult országokat. Népeiknek harca a gazdasági függetlenségért, a neokolonialista beavatkozások ellen ugyanúgy szerves része az imperializmus elleni harcnak, mint a nyugat-európai munkásosztály küzdelme a monopolkapitalista kizsákmányolók ellen, mint a népi demokratikus országok szocialista építőmunkája.

Lenin tanításaiban nagy helyet foglal el az az erkölcsi-politikai törvény, amely az imperialista országok munkásságát szolidaritásra kötelezi az elnyomott népek, elsősorban a saját imperialista kormánya által kizsákmányolt gyarmati népek és azok függetlenségi harca iránt. Lenin hangsúlyozta, hogy az elnyomott népek *szövetségesei* az imperialista országok prole-

tariátusának, amelynek le kell küzdenie önmagában mindennemű nagyhatalmi sovinizmust.

Az első világháború idején, amikor Lenin ezeket a gondolatokat kifejtette, a munkásosztály még sehol sem volt hatalmon. Napjainkban, amikor a munkáshatalom országai egész táborrá nőttek, egész világrendszert képeznek, a nemzeti szabadságharcok és függetlenségi mozgalmak már *szocialista államok szövetségére* támaszkodhatnak. Elsősorban a Szovjetunió, de vele együtt a népi demokratikus országok is számos formában segítik ezeket a népeket. Legyen szó akár afrikai, akár ázsiai vagy latin-amerikai népekről – függetlenségi harcukat a szocialista országok a magukénak vallják, külpolitikai elvük a proletár internacionalizmus, amelynek érvényesítése megsokszorozza a nemzeti függetlenségi mozgalmak erőit. Ennek a szolidaritásnak köszönhető, hogy a gyarmati, félgyarmati és újabban felszabadult országok – amelyek oly soká az imperializmus hatalmas anyagi tartaléka voltak – már veszélyesen aláásták az imperializmus rendszerét. És viszont: a nemzeti függetlenségi mozgalmak az imperializmus, a neokolonializmus és a háborús törekvések ellen, a nemzetközi munkásmozgalom és a szocialista tábor javára változtatják meg a nemzetközi erőviszonyokat.

Az imperialista országok proletariátusa attól kezdve, hogy létrehozta marxista pártját, küzd a gyarmatosító politika, minden igazságtalan gyarmati háború ellen, és Lenin tanítását követve harci szövetséget köt azokkal a népekkel, amelyeket saját imperialista kormányuk elnyom. A harc sikere érdekében az anyaország munkássága arra törekszik, hogy maga mellé állítsa az egész dolgozó népet. Nagy forradalmi feladat ez, amely bonyolult, rugalmas taktikát, szívós kitartást és gyakran hősiességet kíván az élcsapattól, hiszen az imperialista országban a gyarmatok függetlenségéért küzdeni annyi, mint az ár ellen úszni.

Vegyük a Francia Kommunista Párt példáját. Alig néhány

évvel megalakulása után, 1925-ben, már ilyen nehéz feladat elé állította a történelem: szembe kellett szállnia a kormány marokkói háborújával. Üldöztetése, a tömeges letartóztatások, az „l'Humanité" ismételt elkobzása ellenére becsülettel vívta ezt a harcot: egységfront-kongresszusokat, általános sztrájkot kezdeményezett (ebben kilencszázezer francia dolgozó vett részt). Első alkalommal hozott létre a fiatal Francia Kommunista Párt gyakorlatilag *átfogó egységfrontot a francia munkásosztály és egy, a francia imperializmus által elnyomott, fegyveres szabadságharcát vívó nép között.*

Még nehezebb harcot kellett vívnia az FKP-nak 1947-től 1954-ig a francia imperializmus vietnami háborúja ellen, majd 1962-ig az algériai nép szabadságharcának támogatására. Nem volt könnyű a küzdelem a kolonializmussal, a nagyhatalmi sovinizmussal, amelyet a francia burzsoázia egy évszázad folyamán beleoltott a népbe és amelyet ezekkel a háborúkkal kapcsolatban felszított.

Jellemző a francia kolonialista ideológia elterjedtségére, hogy amikor a kommunisták leleplezték, hogy francia katonatisztek kínozzák a foglyul ejtett algériai szabadságharcosokat, még egyes „baloldali" politikusok is csupán a háború „humanizálását" követelték, de nem a beszüntetését. A kommunisták magyarázták, hogy a gyarmatosító háború mindenkor fasiszta módszerekhez vezet, hogy csak a háború beszüntetése lehet humánus.

Hogyan harcolt a párt ebben a helyzetben? A proletariátus legosztálytudatosabb elemeire támaszkodva több éves kitartó propagandával, akciókra való mozgósítással egyre szélesebb tömegeket vont be a háború elleni harcba, azaz a *tömegmunkára* helyezte a súlyt mind a lakosság között, mind a hadseregben. Jelszava az volt, hogy el kell ismerni az algériai nép jogát a függetlenséghez, hogy csak ez méltó a francia néphez. Ezért a propagandáért államellenes összeesküvés, hazaárulás vádjával sok bátor franciát vetettek börtönbe. De a kommu-

nisták hétéves küzdelme hozzájárult az algériai nép felszabadításához, és ez a hét év egyben a francia dolgozók politikai öntudatának fejlődésében is jelentős szakasz volt.

A francia proletariátus tehát tettekre váltotta leninista meggyőződését: a francia nagyhatalmi sovinizmus elleni kemény harcban küzdött az algériai nép igazságos ügyének győzelméért. Az algériai szabadságharcosok el is ismerték és nagyra becsülik a Franciaországban értük folytatott antikolonialista mozgalmat.

Figyelemre méltó és tanulságos, hogy a Francia Kommunista Párt a mindenkori történelmi helyzetnek megfelelően igyekezett kidolgozni antikolonialista taktikáját. Amikor például a második világháború idején felmerült az a veszély is, hogy a francia gyarmatokat Hitler ragadhatja magához és azok a fasiszta háború bázisává válhatnak, a Francia Kommunista Párt nem azt hirdette, hogy szakadjanak el Franciaországtól, hanem azt tanácsolta a gyarmatok népeinek, hogy a demokrácia érdekében tartsanak ki az antifasiszta koalíció oldalán.

A francia népfrontkormány idején, 1936–1938-ban, a birodalom gyarmatainak sorsa megjavult. A népfrontkormány egész sor érdeküket védő, helyzetüket javító törvényt hozott. A Francia Kommunista Párt ekkor sem tagadta meg a lenini elvet, hogy minden népnek joga van eldönteni hovatartozását, elhatározni esetleges elszakadását az anyaországtól, de arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy demokratikus Franciaország segítségével gyorsabban fejlődhetnek, hogy nem érdekük elszakadni népfront-Franciaországtól, mert mivel még gyengék, valamely reakciós nagyhatalom jármába kerülhetnének.

A vietnami dolgozók abban az időben megértették ezt az álláspontot. Hanoiban az 1938. május 1-én, ötvenezer résztvevővel megtartott tömeggyűlés jelszavai között szerepelt a francia népfront támogatása.

A második világháború küszöbén a francia népfront és a vietnami szabadságharc találkozott a két nép kommunista

pártjainak közös leninista felfogásában. Internacionalista szövetségük később az 1947–1954 közötti gyarmati háborúban tovább erősödött. Ekkor a reakciós francia gyarmatosítókkal állt szemben mind a vietnami, mind a francia nép; közös harcuk a francia rablóháború ellen irányult.

*

A népi demokratikus országok a szocialista internacionalizmus szellemében valósítják meg gazdasági együttműködésüket. Arra a közös alapra építenek, amelyet a termelési eszközök társadalmi tulajdona, az egy típusú államrend, az egységes marxista–leninista ideológia nyújt együttműködésük számára. Minden népi demokrácia proletárdiktatúra; ez közös tartalmuk, amely a nemzeti sajátosságokból fakadó különböző formákban jut kifejezésre, a szocialista tartalom és a nemzeti forma dialektikus összefüggésében.

A népi demokratikus országok társadalmi rendje lehetővé teszi, sőt meg is követeli, hogy nemzetgazdaságuk fejlesztését *szervesen összekapcsolják a szocialista világrendszer fejlesztésével, erősítésével.* Ez a nemzetközi szocialista munkamegosztás útján történik, amelynek elveire épül a marxista–leninista pártok tudományosan megalapozott gazdaságpolitikája.

Az MSZMP IX. kongresszusa is leszögezte: „Minden népnek maximálisan mozgósítania kell erőforrásait a szocialista építésben. Lehetőségeink azonban nem korlátozódnak a nemzeti erőforrásokra, mert hatalmas előnyök és erőforrások vannak a szocialista országok nemzetközi összefogásában is."[4]

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok kommunista és munkáspártjainak képviselői 1962 júniusában megtartott moszkvai tanácskozásukon dokumentumot fogadtak el, amely a gazdasági együttműködés alapelveit tar-

[4] A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. 137. old.

talmazza; hangsúlyozza, hogy „a marxizmus–leninizmus, a szocialista internacionalizmus elveinek tiszteletben tartása elengedhetetlen feltétele a szocialista világrendszer sikeres fejlődésének".

Ezek az alapelvek egyben a népi demokratikus országok békepolitikájának is lényeges elvei. Rámutatnak ugyanis arra, hogy „a szocialista országok gazdasági kapcsolataikat a világ minden országával fejlesztik s ezzel erősítik a két társadalmi, gazdasági világrendszer békés egymás mellett élésének anyagi alapját".

Hasonló a helyzet a kultúra területén. A szocialista nemzeti kultúrák fejlődése a népi demokratikus országokban kulturális életük kölcsönhatásában megy végbe, és ezek az országok magukénak érzik a kapitalista országok haladó és szocialista művészetét és irodalmát is. A kulturális kapcsolatok internacionalizmusa egyáltalán nem jelenti a szocialista kultúrák nemzeti jellegének feladását. Ellenkezőleg, előmozdítja irodalmuk és művészetük kibontakozását, hiszen a nemzeti kultúra a világ haladó kultúrájával csak gazdagodik. A szocialista kultúra sok szálú nemzetközi kapcsolataiból nem merít kevesebbet, mint saját hagyományaiból. De kétségtelen, hogy a kapitalista országok kultúrtermékeit szelektálni kell, hogy a szocialista országok nem vehetik át a kulturális dekadencia termékeit.

A kulturális kapcsolatok, a szocialista kultúrák internacionalizmusa hatalmas fegyver a sovinizmus, a nacionalizmus ellen és a béke védelmében.

Mind a gazdasági együttműködés, mind a kulturális kapcsolatok előmozdítják a szocialista országok fejlettségi színvonalának fokozatos kiegyenlítődését. Ebben az internacionalista törekvésben *az egyes országok nemzeti érdekei az egész szocialista tábor színvonalának emelkedésében érvényesülnek.*

Az ellenség a nacionalista uszítást próbálja felhasználni a szocialista országok kapcsolatainak lazítására. Ahol naciona-

lista önzés jelentkezik, ahol értetlenség mutatkozik a közös, az egyetemes szocialista érdekekkel szemben, ott a burzsoá nacionalizmus csökevényeivel vagy imperialista aknamunkával van dolgunk. A harcot egyik ellen sem szüntethetjük meg.

Különösen veszélyes a német nacionalizmus, amely a Német Szövetségi Köztársaságban a revansista tendenciákat táplálja s az európai háborús veszély tényezője. Ezzel a nacionalizmussal szemben a Német Demokratikus Köztársaság internacionalista szellemű dolgozói s szocialista hazafiságban nevelődő ifjúsága az igazi nemzeti érdekek hordozói. A kettészakított német nemzet drámai képe a nemzetellenes nacionalizmusnak és a nemzet jövőjét építő internacionalizmusnak. A Demokratikus Németország Nemzeti Frontja és a Kommunista Párt felvilágosító munkája elérte azt a jelentős eredményt, hogy a nyugat-németországi munkásság zöme nem áll a revansisták mellé. Az össznémet munkáskonferenciákon évente a nyugatnémet munkások, szakszervezeti aktívák tízezrei vesznek részt és demonstrálják összetartozásukat NDK-beli osztálytestvéreikkel. De nem lehet szemet hunyni a tény előtt, hogy az NSZK-ban mindeddig nem jött létre a munkásság, parasztság és értelmiség olyan hazafias egységfrontja, amely a militarista, revansista erőkkel megbirkózhatna.

Ez a helyzet főleg a nyugatnémet jobboldali szociáldemokrácia bűne. A német szociáldemokraták 1945 utáni egész politikáját az határozta meg, hogy régi kommunistaellenességüket egész ideológiai poggyászával együtt „átmentették" az új korszakba, és a háború utáni feltételek között úgy hasznosították, ahogy az az újra talpra álló német monopolistáknak és az amerikai imperialistáknak leginkább megfelelt.

Az SPD jobboldali vezetői beépültek a monopóliumok igazgatóságába, a monopolista államapparátusba. Nem csoda hát, ha ideológiájuk a német imperializmus növekvő hatalmi törekvéseivel együtt „fejlődött". Így jutott el a német jobboldali szociáldemokrácia az „Európa-eszme" és az európai integrá-

ció politikai és elméleti támogatásáig. Ezzel az SPD vezetői nagy javadalmazású állásokat szereztek maguknak. (Carlo Schmid az Európa Tanácsban, Wehner a Montánunió vezetőségében stb.)

Az európai integráció, amely csak Németország kettészakításával lehetséges, a szakadás politikája, súlyosan nemzetellenes politika: gazdasági, társadalmi és kulturális tekintetben egyaránt meggyöngíti a német nemzetet, tehát semmi köze a hazafisághoz. A kommunisták mindenkor szem előtt tartják a nemzeti kérdésnek a munkásosztály felszabadító harcával való konkrét összefüggését, míg a szociáldemokrata revansisták elszakították a kettőt egymástól és ezzel *mind a nemzeti ügy, mind a szocializmus renegátjaivá váltak.* Végül, 1959. évi godesbergi programjukban hivatalosan is megtagadták a marxizmust. A Szociáldemokrata Párt hozzájárult a Nyugat-Németországban a nemzeti ügyet, a demokráciát, a szocialista internacionalizmust egyedül képviselő Kommunista Párt betiltásához.

Tudvalevő, hogy minden nacionalizmusnak mély történelmi gyökerei vannak. Nacionalista tendenciák azonban új forrásokból is fakadnak. A szocializmushoz vezető nemzeti úton is leselkednek ilyen veszélyek, ha a nemzetközi, azaz a lényegbeli közös szocialista vonásokat elhanyagoljuk, ha a tömegekben a nemzetközi szocialista szolidaritás érzése elhalványul, és a szocializmus építésében túlbecsüljük a nemzeti „eredetiséget". Kétségtelen – mondják az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei az ideológiai feladatokról – „a szocialista államok történelmi útja, gazdasági és kulturális fejlettsége és forradalmi tapasztalatai eltérőek. Ez pedig – természetesen – bizonyos ellentmondásoknak is forrása. A szocialista államok új típusú kapcsolatainak kialakítása, fejlesztése tehát nem megy nehézségek, problémák nélkül. Ha azonban a marxizmus–leninizmus közös, nemzetközi érvényű eszméi vezetnek bennünket, az alapvetően közös érdekek és azonos célok alap-

ján sikerrel leküzdhetők az átmeneti nehézségek és a részleges ellentmondások."[5]

A népi demokratikus országok kommunista és munkáspártjainak a nacionalizmus veszélye ellen, az internacionalizmus kifejlesztéséért küzdve számos elméleti és gyakorlati politikai feladatot kell megoldaniuk. Nemzeti kisebbségek esetleges sérelmeiből is fakadnak nacionalista tendenciák, és azok a népi demokratikus országok, amelyekben ilyen jelenségekkel kell megküzdeni, csak úgy oldhatják meg a problémát, ha helyesen alkalmazzák a lenini elveket társadalmuk politikai szervezetének folyamatos fejlesztésében.

„A burzsoá propaganda igyekszik megbontani a dolgozók egységét – mondotta Antonín Novotny, a Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusán –, gyengíteni a párt és a nép egységét, a párt növekvő tömegbefolyását, s mindent megtesz, hogy feltámassza a nacionalista irányzatokat."[6]

A Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusa 1962 decemberében egyrészt megállapította, hogy a cseh és a szlovák nemzet már szocialista nemzetekké fejlődtek, s hogy a köztársaság biztosította a területén élő magyar, lengyel és ukrán népesség szabad fejlődését. Másrészt azonban – mondotta a párt első titkára – „testvérnemzeteink egymáshoz való közelebb kerülésének semmi köze a »csehszlovákizmus« polgári elméletéhez, amely ellen pártunk mindig küzdött, mert ez az elmélet a szlovák nemzet jogainak megtagadását leplezte".[7]

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzeti politikája a proletár internacionalizmus politikája. A szocializmus feltételei között a nemzetek egymáshoz való közeledése nem zárja ki, hanem ellenkezőleg, feltételezi minden nemzet sok-

[5] Az MSZMP néhány időszerű ideológiai feladata. A Központi Bizottság irányelvei. „Társadalmi Szemle", 1965. 4. sz. 25–26. old.

[6] A Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1963. 90. old.

[7] Ugyanott, 70. old.

oldalú kibontakozását. Ezért hangsúlyozta a párt a „csehszlovákizmus" helytelenségét. Szlovákia fejlesztése az egységes csehszlovák köztársaság keretében tovább folyik.

Hogy a nacionalista csökevények elleni harc nem szűnik, azt mutatja a párt 1966. évi XIII. kongresszusa, amely újra kiemelte a párt internacionalizmusát és aláhúzta, hogy a nacionalizmus a szocialista országok egységének megbontására irányul. A kongresszus leszögezte, hogy „az elméletileg már tisztázott, a párt és állami szervek határozataiban rögzített nemzeti politikát maradéktalanul meg kell valósítani".[8]

A nacionalista tendenciák ellen egyetlen hatékony eszköz a proletár internacionalizmus terjesztése. Ez elsősorban az ideológiai propaganda és a szocialista nevelés dolga. De hogy a propaganda el ne csússzon, hogy a szocialista nevelés valóban internacionalista embert és szocialista hazafit formáljon – szükséges tisztázni az internacionalizmus lényegét, mindazokat a kérdéseket, amelyek vele kapcsolatban felvetődnek. Jugoszláviában is – ahol pedig a nácik elleni dicsőséges népfelkelés egyesítette a délszláv népeket, és harcuk a Szovjetunió oldalán megtermékenyítette internacionalizmusukat – mindmáig küzdenie kell a pártnak a fejét fel-felütő nacionalizmus csökevényei ellen. A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének Központi Bizottsága 1966 júliusi plénumán nagy nyíltsággal vitatta meg a problémát, és az ott hozott határozatot országszerte megtárgyalták. Az egyes szövetségi köztársaságok végrehajtó bizottságaiban, a néphadsereg pártszervezeteiben, majd pártonkívüliek részvételével megtartott gyűléseken sok önkritika hangzott el, és kifejezésre jutott az az elszánt akarat, hogy a nacionalizmus és a sovinizmus felszámolásával lerombolják mindazt, ami a jugoszláv népek testvériségének további fejlődését még gátolhatja.

*

[8] „Társadalmi Szemle", 1966. 7–8. szám, 96. old.

Nem kevésbé bonyolultak az internacionalista nevelés feladatai a kapitalista világ munkásmozgalmában. Vegyünk csak egy kérdést: a nyugat-európai monopolkapitalista országok gazdasági élete egyre inkább nemzetközi jellegűvé válik, a nemzeti jövedelemnek egyre nagyobb hányada származik a külkereskedelemből, és hatalmas nemzetközi szervezetek befolyásolják az egész kapitalista világ gazdasági funkcióit. A nagy monopolista csoportok hajtják előre az integráció folyamatát, miközben nem szűnik egymás közötti harcuk sem.

Ilyen körülmények között a munkásosztály monopóliumellenes harcának eredményessége nagyban attól függ, mennyire képes tisztán látni az integráció lényegét. Éppen ezt a tisztánlátást nehezítik meg azok az elméletek, melyek szerint a Közös Piac „nemzeteken felüli" szervezet, amelynek megteremtése és működése az „internacionalizmus gyakorlati megvalósulása". Ennek az elméletnek a képviselői (jobboldali szociáldemokraták) azt igyekeznek elfogadtatni a tömegekkel, hogy az uralkodó monopoltőkének a népek fokozott kizsákmányolására létrehozott szövetsége helyettesíti, sőt, „magasabb szinten" megvalósítja a proletár internacionalizmust. Ez a mítosz nem is volt hatástalan bizonyos kevéssé osztálytudatos munkásrétegekre, a dolgozók többsége azonban szembefordult vele és meg is mutatta, hogy képes nemzetközileg szervezkedni és harcolni a Közös Piacnak reá nézve káros következményei ellen.

Bár az integráció összefügg a termelőerők fejlődésével, a monopóliumok „internacionalizmusa", amelyet a jobboldali szociáldemokrácia propagál, egyáltalán nem progresszív politikát szolgál és egyáltalán nem számolja fel sem az imperialista országok egymás közötti versengését, sem a nacionalizmust.

A nemzetközi monopolista szervek ellen a proletariátusnak nemzetközileg kell harcolnia, főleg több ország szakszervezeteinek összehangolt akcióival. A nyugat-európai kommunista

pártok, mint már említettük, demokratikus alternatívát dolgoznak ki, amelyet szembeállíthatnak a monopolista integrációval, és amellyel megmagyarázhatják a harc lényegét és mozgósíthatják a munkásságot. Elismerve a nemzetközi gazdasági egyesülések létrehozásának objektív követelményét, a munkásosztály antiimperialista tervét igyekeznek kimunkálni és azt elfogadtatni az európai munkásmozgalom valamennyi irányzatával, hogy tömegjellegű közös erőfeszítések jöhessenek létre. Nyilvánvaló, hogy az ilyen nemzetközi antimonopolista törekvések megkívánják a munkásmozgalomban még meglevő nacionalista gondolkodás felszámolását, de ugyancsak megkívánják a harcot „a tőke nemzetköziségéről", „a kapitalista kormányok internacionalizmusáról", „a nemzeti függetlenség eszméjének elavultságáról" szóló kozmopolita tanítások ellen is. Ezek nem kevésbé ássák alá a munkásosztály harcképességét, mint a nacionalizmus.

A szocialista országokban a reakció más eszméket hint el a nacionalizmus szítására, az internacionalizmus aláásására. Még marxista terminológiát is használ erre a célra. Fellép például a „nemzeti kommunizmus" jelszavával, amely a nemzeti sajátságok védelmének ürügyén külön utat hirdet: elveti a marxizmus–leninizmust, a kommunista pártok és szocialista országok egysége ellen tör; szovjetellenes és kommunistaellenes. Magyarországon az *1956-os ellenforradalomban a nacionalizmusnak ez a válfaja volt az ideológiai zászló.*

Külpolitikai téren a „nemzeti kommunisták" felvetették a határok kérdését: a népi demokratikus Romániával, Csehszlovákiával, Jugoszláviával szembefordították az állítólagos magyar „nemzeti igényeket". Kulturális téren „egységes nemzeti kultúráról" beszéltek, szigorúan nemzeti jelleggel, amelynek hordozója a parasztság, az „igazi magyar kultúra" letéteményese. Kultúrpolitikai koncepciójuk a szocialista kultúrforradalom ellen irányuló nacionalista tételek halmaza volt.

A „nemzeti kommunizmus" az imperialisták által szított

reakciós burzsoá ideológia, amelynek hazafiatlan jellege alaposan lelepleződött 1956-ban, és amelyet a magyar népnek nagy szenvedések, áldozatok árán, nehéz harcban kellett legyőznie.

Az imperialisták másutt is tettek hasonló kísérleteket arra, hogy szétszakítsák a szocialista országokat összekötő immár történelmi szálakat. Mindenütt elsősorban kommunistaellenes és szovjetellenes nacionalista érvekkel dolgoztak, amelyekkel az egyes szocialista országokon belül a munkásosztály szövetségi táborát, nemzetközi viszonylatban pedig a szocialista tábor egységét akarták rombolni.

Így szerezték a szocialista országok népei a nagy történelmi tapasztalatot, hogy a munkásság, a parasztság és az értelmiség kommunista vezetéssel megvalósított szövetsége nem nélkülözheti nemzetközi szövetségeseit, a Szovjetunió vezette szocialista tábor barátságát, amely nélkül 1956-ban Magyarországon a szocializmus ügye elveszett volna. Ebből a nemzetközi eszmei-politikai egységből nem lehet egyetlen láncszemet sem kiszakítani. A parasztság szembefordítása a munkásosztállyal, egy-egy szocialista ország szembefordítása a Szovjetunióval vagy az egyazon országban együtt élő nemzetek széthúzása – halálos veszélybe dönti a szocializmust és a nemzet jövőjét.

A Hazafias Népfront napjainkban a szocialista építés történelmileg kialakult szilárd társadalmi bázisa. Fejlődését az osztályharcos, hazafias és internacionalista munkásosztály pártjának vezető szerepe biztosítja. A munkásosztály járt az élen mindazokban a hősi harcokban, amelyek a népi hatalomhoz vezettek. A népfrontbázis megszilárdulása, a társadalmi osztályok és rétegek egymáshoz való közeledése, a nemzeti egység fokozatos kialakulása nem egy-két év műve és nem spontán folyamat, hanem szívós *osztályharc vívmánya.* Leninista pártjának vezetésével a munkásosztály maga is nő és fejlődik ebben a harcban; nő számszerűen a szocialista iparosodás folyamán, nő politikai érettségben, műveltségben, tudásban, s ez fokozza társadalmi tekintélyét, befolyását a szövetséges osz-

tályokra, rétegekre. Vezető szerepét csak a Kommunista Párt leninista politikájával biztosíthatja. Ez azonban nem rekeszti ki a pártonkívüli haladó erőket, mert mindenki a munkásosztály vezető szerepének érvényesítését segíti, aki a munkásosztály marxista–leninista pártjának politikáját elfogadja és megvalósításáért küzd . . .

Megfigyelhető, hogy a népi demokratikus fejlődés folyamán lassanként az egész társadalom a munkásosztály erkölcsi-politikai arculatához hasonul. Elfogadja a szocialista társadalom írott és íratlan törvényeit; megtanulja és megköveteli a munkához való szocialista hozzáállást; felismeri és elítéli a társadalomellenes, hazafiatlan magatartást. A nép minden rétege ki fog gyógyulni a nacionalizmus öröklött betegségéből is, amelyről Ady azt írta, hogy az „a legförtelmesebb hazugság s a legveszedelmesebb nyavalya, kiaknázza a tömegek vad butaságát, a félműveltek szenvedélyeit. A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének."

Ami Magyarországot illeti, a Központi Bizottság irányelvei az ideológiai munkáról megállapították, hogy „a nacionalizmus hazánkban a legtömegesebben ható, a szocializmus fejlődését veszélyeztető ideológia. Ez az ideológia egyik fő eleme és kötőanyaga a kispolgári és polgári, antimarxista áramlatoknak . . . A tapasztalat és az elméleti megfontolás egyaránt azt bizonyítja, hogy a nacionalizmus Magyarországon a szocializmus ellen, a szocialista országok összefogása ellen irányul, tehát egyértelműen reakciós, ellenséges ideológia."

Amikor majd minden nép legyőzi ezt a „nyavalyát", legyőzi „a sötétséget, a butaságot és a gonosz tekintélyek önzését", a szocialista tábor olyan életet fog biztosítani valamennyi népének, amilyet a legnagyobb forradalmárok, a munkásosztály hősei és mártírjai megálmodtak.

*

Mennyire élő a népfront eszméje a kapitalista világban? Van-e fejlődésének perspektívája? Válhat-e ez az eszme olyan anyagi erővé, amely további országokban teremt népfrontkormányokat és építhet békés utakat a szocializmus felé?

Amikor 1947-ben a kommunistákat kiszorították a nyugateurópai kormányokból, sokan úgy vélték, hogy a kommunistákkal többé semmilyen baloldali párt nem fog együttműködni, nem lép velük koalícióra, tehát népfrontkormány sem lesz többé. A hidegháború idején megszilárdult ez a pesszimista vélemény és a különböző „gazdasági csodák" éveiben még reménytelenebbnek látszott a népfront ügye.

De a „gazdasági csodák" fái nem nőttek az égig, és az utóbbi években már komoly nehézségek mutatkoztak több országban. És íme, 1966 tavaszán Finnországban a baloldal választási győzelme után – 1947 óta először – olyan kormány alakult, amelyből a szélsőjobboldalt kirekesztették, és amelyben három kommunista párti miniszter foglal helyet. A kormánykoalíció demokratikus program alapján jött létre, amely – bár nem kielégítő a munkásosztály számára – lehetőséget ad a demokrácia továbbfejlesztésére. A finn „kísérlet" találhat követőkre is.

A népfrontpolitika azonban ennél többre hivatott. A jelenlegi világhelyzetben tömegeket kell egyesítenie a reakció és a háború ellen, hatalmas világtábort kell kiépítenie, amely az imperializmus gonosztetteinek örökre véget vet.

TARTALOM

ELŐSZÓ 5

I. A nemzetközi kommunista mozgalom új taktikája (1935) 9

II. A népfrontpolitika diadalútja 19

III. Háborúban a háború ellen 31

IV. Az utak többfélesége 52

V. Munkásegység és népfront 83

VI. Munkás-paraszt szövetség 108

VII. Marxisták és katolikusok 135

VIII. A gondolkodás és a cselekvés forradalmi egységéért 155

IX. Népfront és nemzetköziség 173

Felelós k ado a Kossuth Konyvkiado igazgatója
A borító Gelanyi Vilmos munkája
Műszaki vezető Szécsi Andor
Műszaki szerkeszto Szinovszky Sandor
A szedest 1967 III 31 en kezdtek meg
Megjelent 1967 VI 15-en 3000 példanyban
Terjedelme 9,6 (A/5) iv

PL — 110 — K — 6770

67 1262 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető Soproni Béla igazgato